MIASTO
TORUŃ

PROGRAM ROZWOJU TURYSTYKI DLA MIASTA TORUNIA DO 2030 ROKU

2021 r.

Collect Consulting S.A.
ul Zbożowa 42B, 40-657 Katowice
tel. +48 32 203 20 53, fax +48 32 203 20 53 w. 25
e-mail.: biuro@collect.pl, www.collect.pl

Rejestr: Sąd Rejonowy w Katowicach, VIII Wydział Gospodarczy KRS 0000384781
NIP: 954-24-43-402, REGON: 278074508, Kapitał Zakładowy: 630.000,00 PLN
Skład Zarządu: Małgorzata Okularczyk-Okoń – Prezes Zarządu
ING Bank Śląski S.A. 96 1050 1214 1000 0090 3121 5099

Collect Consulting

Opracowanie:

dr Bożena Sikora, dr Marek Sowiński, Małgorzata Okularczyk-Okoń, Anna Wojtacha-Gonsior.

SPIS TREŚCI

1. OCENA STOPNIA REALIZACJI STRATEGII ROZWOJU TURYSTYKI DLA MIASTA TORUNIA NA LATA 2013-2020 Z WYDŁUŻONYM OKRESEM OBOWIĄZYWANIA DO 2021 r. 5
2. ANALIZA WNIOSKÓW WYNIKAJĄCYCH Z MONITORINGU RUCHU TURYSTYCZNEGO PROWADZONEGO W LATACH 2013-2020 9
2.1. Wnioski szczegółowe wynikające z analizy struktury ruchu turystycznego 9
2.2. Wielkość ruchu turystycznego a zjawisko hipertrofii 14
3. OCENA WPŁYWU PANDEMII SARS COV-2 NA ROZWÓJ MIASTA ORAZ JEGO OFERTY TURYSTYCZNEJ 17
3.1. Uwarunkowania zewnętrzne związane z pandemią 17
3.2. Wpływ pandemii na rozwój miasta 18
3.3. Wpływ pandemii na ofertę turystyczną miasta 20
4. ZASOBY I POTENCJAŁ TURYSTYCZNY TORUNIA 25
4.1. Położenie miasta i dostępność komunikacyjna 25
4.2. Uwarunkowania przyrodnicze i krajobrazowe 26
4.3. Uwarunkowania historyczne i kulturowe oraz potencjał dla rozwoju turystyki edukacyjnej 29
4.4. Wydarzenia kulturalno-rozrywkowe 38
4.5. Zasoby sportowo-rekreacyjne i wydarzenia sportowe 41
4.6. Baza noclegowa i gastronomiczna 44
4.7. Informacja turystyczna i promocja miasta 45
4.8. Możliwości dla rozwoju przemysłu spotkań i wydarzeń 46
5. ANALIZA SWOT 49
6. WNIOSKI KLUCZOWE DLA TWORZENIA PROGRAMU ROZWOJU TURYSTYKI DLA MIASTA TORUNIA 50
7. MISJA I WIZJA ROZWOJU TURYSTYKI 52
8. CEL GŁÓWNY, OBSZARY PRIORYTETOWE I CELE SZCZEGÓŁOWE ROZWOJU TURYSTYKI DLA MIASTA TORUNIA 53
9. MATRYCA CELÓW I KIERUNKÓW DZIAŁAŃ 56
10. ZGODNOŚC PLANOWANYCH DZIAŁAŃ Z POLITYKĄ ROZWOJOWĄ W OBSZARZE TURYSTYKI 65
11. WSKAZANIE MOŻLIWOŚCI WSPARCIA PLANOWANYCH DO REALIZACJI DZIAŁAŃ ZE ŚRODKÓW ZEWNĘTRZNYCH 67
12. WDRAŻANIE, MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU ROZWOJU TURYSTYKI 69
12.1. Zaangażowanie potencjalnych partnerów / podmiotów w proces realizacji Programu Rozwoju Turystyki 69
12.2. Monitoring 69
12.3. Ewaluacja 70
12.4. Harmonogram wdrażania 70
SPIS TABEL 72
SPIS WYKRESÓW 72
WYKAZ ŹRÓDEŁ 73

1. OCENA STOPNIA REALIZACJI STRATEGII ROZWOJU TURYSTYKI DLA MIASTA TORUNIA NA LATA 2013-2020 Z WYDŁUŻONYM OKRESEM OBOWIĄZYWANIA DO 2021 r.

Ocena stopnia realizacji dotychczasowej *Strategii Rozwoju Turystyki dla Miasta Torunia na lata 2013-2020 z wydłużonym okresem obowiązywania do 2021 r.* została przeprowadzona w oparciu o raporty i sprawozdania z jej wdrażania z okresu 2013-2020, opracowane przez Urząd Miasta Torunia.

Tabela 1 Wykaz raportów/sprawozdań z realizacji Strategii rozwoju turystyki w l. 2013-2020

Rok raportowany	Raport
2013	Raport z realizacji *Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia* w 2013 r. Informacja na temat realizacji poszczególnych Programów Operacyjnych Strategii rozwoju turystyki dla Torunia w 2013 roku – maj 2014 r.
2014	Raport z realizacji *Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia* w 2014 r. – maj 2015 r.
2015	Sprawozdanie z realizacji *Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia* w 2015 roku
2016	Sprawozdanie z realizacji *Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia* w 2016 roku
2017	Sprawozdanie z realizacji *Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia* w 2017 roku
2018	Sprawozdanie z realizacji *Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia* w 2018 roku
2019	Sprawozdanie z realizacji *Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia* w 2019 roku
2020	Sprawozdanie z realizacji *Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia* w 2020 roku

Źródło: dane UM Torunia

Strategia rozwoju turystyki dla miasta Torunia na lata 2013-2020 identyfikowała 5 obszarów priorytetowych, kompleksowo ujmujących możliwości i kierunki rozwoju turystyki w Toruniu. W ramach każdego z priorytetów zdefiniowane zostały cele oraz działania mające w założeniu prowadzić do osiągnięcia wyznaczonych celów. Całościowe podejście do zagadnienia sprawiło, iż cele i działania w ramach poszczególnych priorytetów tworzyły rozwiązania systemowe.

Tabela 2 Priorytety i cele rozwoju turystyki w Toruniu na lata 2013-2020

Obszar / Cel	
I - TORUŃ PRZYJAZNY	
Cel I.1 Podniesienie poziomu dostępności usług okołoturystycznych w Toruniu	
I.1.1	Wprowadzenie karty miejskiej, tj. biletu wspólnego dla komunikacji miejskiej oraz obiektów zabytkowych, muzeów i galerii
Cel I.2 – Ułatwienie turystom dostępu do informacji poprzez wykorzystanie narzędzi interaktywnych	
I.2.1	Umożliwienie turystom mobilnego dostępu do informacji
I.2.2	Zbudowanie sieci tzw. hot spotów, czyli publicznych punktów bezpłatnego dostępu do Internetu
Cel I.3 – Wzmocnienie wizerunku Torunia jako miasta przyjaznego rodzinom	
I.3.1	Wprowadzenie systemu zniżek dla rodzin
Cel I.4 – Wzmocnienie rozpoznawalności Torunia	
I.4.1	Wdrożenie spójnego i jednolitego systemu identyfikacji wizualnej Torunia
I.4.2	Instalacja na przystankach komunikacji miejskiej oraz w najczęściej odwiedzanych przez turystów punktach miasta planów Torunia wraz ze wskazówkami dojazdu do największych atrakcji turystycznych
Cel I.5 – Zwiększenie liczby pielgrzymów pojawiających się w obrębie toruńskiej starówki	
I.5.1	Podejmowanie działań zmierzających do zachęcenia osób przybywających do Torunia w celach pielgrzymkowych do poznawania innych atrakcji miasta .
Cel I.6 – Podnoszenie dostępności Torunia i jego atrakcji dla osób niepełnosprawnych i o ograniczonej możliwości poruszania się	
I.6.1	Kontynuacja likwidacji barier architektonicznych i wprowadzanie ułatwień dla osób niepełnosprawnych
II – TORUŃ HISTORYCZNY	

Cel II.1 – Wzmocnienie potencjału zespołu staromiejskiego w Toruniu	
II.1.1	Systematyczne odnawianie staromiejskich obiektów zabytkowych, a w dalszej kolejności ich podwórek
II.1.2	Wypracowanie harmonijnej polityki parkingowej, uwzględniającej interesy i potrzeby mieszkańców, turystów i przedsiębiorców z obszaru starówki
Cel II.2 – Wzmocnienie turystycznych marek Torunia	
II.2.1	Toruń Mikołaja Kopernika
I.2.2	Festiwal Piernikowych Wyrobów
II.2.3	Włączenie do promocji miasta wydarzeń ukazujących elementy lokalnej historii, legend i folkloru
Cel II.3 – Rozszerzenie strefy turystycznej Torunia w oparciu o zasoby historyczne	
II.3.1	Tworzenie warunków dla rozwoju turystyki hobbystycznej w oparciu
II.3.2	Rewitalizacja i udostępnienie zwiedzającym kolejnych obiektów Twierdzy Toruń oraz promocja jej walorów turystycznych
III – TORUŃ AKTYWNY	
Cel III.1 – Ożywienie Bulwaru Filadelfijskiego i wykorzystanie bliskości Wisły	
III.1.1	Zagospodarowanie Bulwaru Filadelfijskiego na potrzeby turystów i mieszkańców
III.1.1.1	Budowa ciągów pieszych
III.1.1.2	Udostępnienie części Bulwaru pod sezonowe punkty gastronomiczne, kawiarnie, pijalnie piwa itp.
III.1.1.3	Sezonowa plaża nad Wisłą
III.1.2	Sezonowe zamknięcie dla ruchu Bulwaru Filadelfijskiego
III.1.3	Organizacja wydarzeń sportowych, widowiskowych i rozrywkowych na Bulwarze Filadelfijskim
Cel III.2 – Wzmocnienie przekazu o ofercie kulturalnej i sportowej Torunia	
III.2.1	Organizacja i promocja strategicznych imprez i wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych i sportowych
IV – TORUŃ EDUKACYJNY	
Cel IV.1 – Wzmocnienie potencjału Torunia w zakresie turystyki edukacyjnej	
IV.1.1	Uatrakcyjnienie oferty turystyki wycieczkowej
IV.1.2	Stworzenie nowoczesnego zintegrowanego produktu turystyki edukacyjnej w Toruniu.
V – TORUŃ BIZNESOWY	
Cel V.1 – Rozwój turystyki biznesowej w Toruniu	
V.1.1	Wsparcie organizacyjne i finansowe dla podmiotów zaangażowanych
V.1.2	Stworzenie spójnej oferty dla turystów biznesowych

Źródło: Strategii Rozwoju Turystyki dla Miasta Torunia na lata 2013-2020 z wydłużonym okresem obowiązywania do 2021 r.

Ocena stopnia realizacji *Strategii Rozwoju Turystyki dla Miasta Torunia na lata 2013-2020 z wydłużonym okresem obowiązywania do 2021 r.* zakłada wskazanie poziomu jej wdrożenia w oparciu o podstawowe kryteria ewaluacyjne, jakimi są:

- kryterium trafności - ocena, w jakim stopniu przyjęte cele Strategii odpowiadają zidentyfikowanym problemom w obszarze objętym interwencją i realnym potrzebom interesariuszy,
- kryterium efektywności - ocena poziomu „ekonomiczności" Strategii, czyli stosunek poniesionych nakładów do uzyskanych wyników i rezultatów. Nakłady rozumiane są tu jako zasoby finansowe, ludzkie i poświęcony czas,
- kryterium skuteczności - ocena, do jakiego stopnia cele przedsięwzięcia zdefiniowane na etapie programowania zostały osiągnięte,
- kryterium oddziaływania - ocena związku pomiędzy celami Strategii i celami ogólnymi sektora turystyki, tj. stopień, w jakim korzyści odniesione przez interesariuszy miały szerszy ogólny wpływ na większą liczbę ludzi w danym sektorze, regionie lub w całym kraju,

– kryterium trwałości efektów - ocena czy pozytywne efekty Strategii mogą trwać po zakończeniu finansowania zewnętrznego, a także czy możliwe jest utrzymanie się wpływu realizacji Strategii w dłuższym okresie na procesy rozwoju na poziomie miasta.

W poniższej tabeli przedstawiono analizę w oparciu o podstawowe kryteria ewaluacyjne.

Tabela 3 Ocena stopnia realizacji Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia

Kryterium	Analiza
Kryterium trafności	W ramach Strategii przeprowadzono analizę i diagnozę stanu rozwoju turystyki w mieście, zidentyfikowane zostały walory turystyczne Torunia oraz określone obszary charakteryzujące się największym potencjałem w zakresie rozwoju turystyki. Na tej podstawie przeprowadzona została analiza SWOT, będąca jednym z najważniejszych narzędzi wykorzystywanych w procesie planowania strategicznego. Na nowo określone zostały również priorytety, cele i działania oraz misja i wizja turystyczna. Ponadto zdefiniowano nowe proponowane do wdrożenia produkty turystyczne. Zdefiniowana koncepcja planistyczna wyznaczająca w ramach Strategii 5 obszarów rozwojowych i określająca dla nich cele odpowiada zidentyfikowanym problemom w obszarze objętym interwencją i realnym potrzebom interesariuszy. Koncepcja planistyczna trafnie oddała potrzeby rozwojowe w obszarze turystyki w Toruniu. Kryterium należy uznać za spełnione.
Kryterium efektywności	Realizacja poszczególnych działań będących odpowiedzią na wyznaczone cele wymagała zaangażowania wielu podmiotów i partnerów w realizację dokumentu strategicznego. Zasadnicza odpowiedzialność w tej kwestii spoczywała jednak na władzach miasta Torunia, do których należy realizacja polityki rozwojowej, w tym dbanie o rozwój gospodarki turystycznej. System organizacyjny wdrażania Strategii pozostawał w kompetencjach Wydziału Sportu i Turystyki Urzędu Miasta Torunia, do listopada 2017 r. Od grudnia 2017 r. zadanie realizował Wydział Promocji i Turystyki Urzędu Miasta Torunia, który odpowiedzialny był za koordynacją działań związanych z wdrażaniem i monitorowaniem Strategii. W kompetencjach Rady Programowej ds. Wdrażania Strategii Rozwoju Turystyki dla Torunia leżało: uzgadnianie i akceptowanie koncepcji strategicznych, uzgadnianie decyzji w zakresie finansowania poszczególnych projektów, zapewnienie ciągłości realizacji Strategii, wybór projektów i zadań do realizacji wynikających ze Strategii rozwoju turystyki dla Torunia, określenie kolejności finansowania projektów i zadań. Dla skutecznego wdrożenia Strategii konieczne było stworzenie sprawnego i skutecznego systemu jej implementacji, który umożliwił włączenie w ten proces szerokiego grona uczestników rynku turystycznego, dostawców usług turystycznych oraz gestorów bazy noclegowej i produktów turystycznych. Dla realizacji Strategii niezwykle istotna była budowa skutecznego partnerstwa na poziomie lokalnym. Udział lokalnych liderów oraz społeczności lokalnej był czynnikiem wspierającym, lub w wielu przypadkach determinującym procesy implementacyjne. Analiza raportów i sprawozdań z wdrażania Strategii wskazuje, że systematycznie realizowane były działania w każdym wyznaczonym obszarze zmierzające do osiągniecia wyznaczonych celów. Poniesione nakłady rozumiane jako zasoby ludzkie i czasowe przekładają się na efektywność realizowanych działań. Kryterium należy uznać za spełnione.
Kryterium skuteczności	Analiza raportów i sprawozdań z wdrażania Strategii wskazuje, że spośród wyznaczonych 23 celów szczegółowych w ramach Strategii nie udało się zrealizować jedynie celu I.1.1 Wprowadzenie karty miejskiej, tj. biletu wspólnego dla komunikacji miejskiej oraz obiektów zabytkowych, muzeów i galerii. Po konsultacjach ze środowiskiem turystycznym, wysunięto wnioski, iż lokalizacja najbardziej atrakcyjnych obiektów Torunia umożliwiająca dotarcie do nich pieszo dotarcie do nich pieszo, może mieć wpływ na brak zainteresowania turystów łączeniem usług komunikacji miejskiej i atrakcji turystycznych. Muzeum Okręgowe w Toruniu posiada bilety łączone do oddziałów Muzeum (karnety na ekspozycje do wszystkich oddziałów oraz bilety wstępu do dwóch oddziałów). Nie ma wspólnych biletów wstępu do instytucji miejskich. Przy wysokim udziale zrealizowanych celów Strategii kryterium należy uznać za spełnione.
Kryterium oddziaływania	Analizy raportów monitoringu turystycznego, których elementy wykorzystano w sprawozdaniach z realizacji Strategii za okres 2013-2020 wskazują jednoznacznie na dynamiczny rozwój ruchu turystycznego w Toruniu (poza rokiem 2020, który nacechowany jest skutkami pandemii Sars Cov-2 i rozpatrywany powinien być

	w związku z tym odrębnie). Podejmowane w okresie wdrażania Strategii działania przełożyły się na uatrakcyjnienie przestrzeni publicznej w mieście, infrastruktury turystycznej i sportowej, rozwiniecie oferty turystycznej instytucji kultury w mieście, wzrost liczby i jakości wydarzeń kulturalno-rozrywkowych i sportowych. Miasto systematycznie odwiedzane jest przez turystów krajowych i zagranicznych. Korzyści odniesione przez interesariuszy Strategii miały zatem znaczący wpływ na większą liczbę usługodawców i zatrudnionych w sektorze turystyki, zatem kryterium należy uznać za spełnione.
Kryterium trwałości efektów	Miasto Toruń w okresie wdrażania Strategii wzmocniło swój potencjał turystyczny i wyspecjalizowało funkcje turystyczne. Pozytywne efekty Strategii mogą trwać po zakończeniu finansowania zewnętrznego, ponieważ decyzje o realizacji konkretnych projektów inwestycyjnych zakładały ich długofalowe oddziaływanie. Turystyka stanowi jeden z trzonów rozwojowych miasta Torunia i bezpośrednio wpływa na jego procesy rozwojowe, będąc zawsze stałym i pozytywnym elementem w myśleniu o kondycji i rozwoju miasta. Kryterium należy uznać za spełnione.

Źródło: opracowanie własne

Ocena stopnia realizacji *Strategii Rozwoju Turystyki dla Miasta Torunia na lata 2013-2020 z wydłużonym okresem obowiązywania do 2021 r.* ukazuje jak ważne jest podejmowanie działań planistycznych w obszarze turystyki oraz systematyczne ich monitorowanie, aby możliwe było prowadzenie konstruktywnej polityki rozwojowej w tym sektorze.

2. ANALIZA WNIOSKÓW WYNIKAJĄCYCH Z MONITORINGU RUCHU TURYSTYCZNEGO PROWADZONEGO W LATACH 2013-2020

Monitoring ruchu turystycznego w Toruniu przeprowadzany jest corocznie (od 2005 r.) przez Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu. Niniejsza analiza dotyczy monitoringu przeprowadzanego w latach 2013-2020, czyli w okresie korespondującym z realizacją *Strategii Rozwoju Turystyki dla Miasta Torunia na lata 2013-2020 z wydłużonym okresem obowiązywania do 2021 r.*

Wyniki i wnioski z realizowanych w ramach monitoringu ruchu turystycznego badań i analiz w latach 2013-2020 przedstawione zostały w raportach końcowych, opracowanych przez Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu na zlecenie Urzędu Miasta Torunia. raporty dostępne są na stronie: https://visittorun.com.

Tabela 4 Wykaz raportów z monitoringu ruchu turystycznego prowadzonego w l. 2013-2020

Rok raportowany	Raport
2013	Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2013*. Raport końcowy, marzec 2014
2014	Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2014*. Raport końcowy, marzec 2015
2015	Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2015*. Raport końcowy, marzec 2016
2016	Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2016*. Raport końcowy, marzec 2017
2017	Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2017*. Raport końcowy, marzec 2018
2018	Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2018*. Raport końcowy, 04.04.2019
2019	Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2019*. Raport końcowy, marzec 2020
2020	Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2020*. Raport końcowy, marzec 2021

Źródło: https://visittorun.com/pl/page/monitoring-ruchu-turystycznego

Głównym celem monitoringu jest dostarczenie danych o strukturze strumienia turystów, celem pośrednim jest określenie szacunkowej wielkości ruchu turystycznego. Informacje te są pomocne dla władz Torunia, branży turystycznej oraz potencjalnych inwestorów w podejmowaniu decyzji związanych z rozwojem turystyki. Wyniki badań pozwalają kształtować dany produkt turystyczny i określić jego konkurencyjność nie tylko na rynku krajowym, ale również międzynarodowym. Tak dokładna analiza może wskazać drogi informacji, którymi można dotrzeć do turystów bądź wykazać skuteczność już zastosowanych działań promocyjnych. Skuteczne realizowanie polityki turystycznej Torunia opiera się w dużym stopniu o prowadzenie stałych badań przyjazdów turystów.

2.1. Wnioski szczegółowe wynikające z analizy struktury ruchu turystycznego

Raporty z monitoringu ruchu turystycznego prowadzonego w l. 2013-2019 opracowane zostały z konsekwentnym wykorzystaniem tej samej metodologii, dzięki czemu możliwe jest zestawianie i porównywanie wyników, zauważanie zmian i wskazywanie trendów. Badania ankietowe prowadzone były z wykorzystaniem tego samego kwestionariusza. Wielkość próby badania ruchu turystycznego ustanawiana była corocznie proporcjonalnie do liczby osób korzystających z toruńskiej bazy noclegowej w poszczególnych miesiącach, na podstawie danych GUS. Okres ankietowania obejmował miesiące marzec, maj, sierpień i październik.

W raporcie dotyczącym roku 2020 (Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2020*. Raport końcowy, marzec 2021) uwzględniającym sytuację związaną z pandemią Sars-CoV-2 zawarto informację o braku badania ankietowego wśród turystów krajowych i zagranicznych (jak w latach poprzednich), ponieważ sytuacja epidemiczna, wynikające z niej ograniczenia w przemieszczaniu się osób i kontaktach społecznych sprawiły, iż pozyskanie informacji nt. charakteru wizyty, kierunków przyjazdu i wielu innych aspektów dotyczących pobytu turystów w Toruniu, jak. np. opinii o usługach gastronomicznych, atrakcjach turystycznych czy bazie noclegowej, okazało się niemożliwe. Przeprowadzono natomiast badanie ankietowe w formie elektronicznej pod koniec stycznia 2021 r.,

które dotyczyło m.in. tego, jak ograniczenia związane z epidemią odbiły się w Toruniu na obrotach i zatrudnieniu w turystyce w 2020 r. (stopień poniesionych strat). Ankieta miała również służyć poznaniu opinii przedsiębiorców nt. rządowych i samorządowych form pomocy dla branży turystycznej w czasie epidemii.

Poniżej zestawiono wnioski szczegółowe z raportów obejmujących lata 2013-2020.

Tabela 5 Zestawienie wniosków szczegółowych z monitoringu ruchu turystycznego w podziale na lata 2013-2020

Rok	Wnioski szczegółowe
2013	1. Wzrost liczby turystów krajowych i zagranicznych w stosunku do lat wcześniejszych. 2. Najwięcej turystów zagranicznych z Niemiec i Anglii, najmniej z Litwy. 3. Najwięcej turystów krajowych: kujawsko-pomorskie, mazowieckie i pomorskie; najmniej: podkarpackie, opolskie, świętokrzyskie. 4. Toruń jest miastem, które posiada mocną, rozpoznawalną markę i jednoznacznie wzbudza wśród respondentów pozytywne, konkretne skojarzenia (M. Kopernik, pierniki, Zespół Staromiejski Torunia, Uniwersytet Mikołaja Kopernika). 5. Ograniczony dostęp do parkingów – niewystarczająca liczba obiektów (w tym dla autokarów) - konieczność rozwiązań dla przestrzeni parkingowej na obszarze Zespołu Staromiejskiego Torunia. 6. Słabe oznakowanie atrakcji turystycznych, również w powiązaniu z miejscami postojowymi. 7. Dobra jakość bazy noclegowej i gastronomicznej. 8. Główne źródło informacji o mieście – Internet. 9. Toruń to miasto, które przyciąga ludzi swą piękną formą i atmosferą. - o konkurencyjności miasta w branży turystycznej w dalszym więc ciągu decydować będą przede wszystkim te dwa aspekty. 10. Turyści chcą odwiedzić Toruń ponownie i polecają to miasto innym. 11. Najczęściej odwiedzane zabytki/obiekty: - wewnątrz: Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń", wieża Ratusza Staromiejskiego, ruiny zamku Krzyżackiego, - z zewnątrz: Rynek Staromiejski, Szeroka, Bulwar Filadelfijski, - ranking atrakcji: Zespół Staromiejski Torunia, Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń", Bulwar Filadelfijski.
2014	1. Wzrost liczby turystów krajowych i zagranicznych w stosunku do 2013 r. 2. Najwięcej turystów zagranicznych z Niemiec i Anglii, najmniej z Irlandii, Kanady i Węgier. 3. Najwięcej turystów krajowych: kujawsko-pomorskie, mazowieckie i pomorskie; najmniej:, opolskie, podkarpackie, świętokrzyskie. 4. Toruń jest miastem, które posiada mocną, rozpoznawalną markę i jednoznacznie wzbudza wśród respondentów pozytywne, konkretne skojarzenia (M. Kopernik, pierniki, Zespół Staromiejski Torunia, Radio Maryja). 5. Ograniczony dostęp do parkingów oraz toalet miejskich - konieczność rozwiązań dla przestrzeni parkingowej na obszarze Zespołu Staromiejskiego Torunia, - konieczność rozwoju sieci miejskich toalet i wydłużenia czasu ich dostępności. 6. Słabe oznakowanie atrakcji turystycznych, również w powiązaniu z miejscami postojowymi. 7. Niewystarczające rozwiązania w komunikacji miejskiej i bezpieczeństwie. 8. Dobra jakość bazy noclegowej i gastronomicznej. 9. Główne źródło informacji o mieście – Internet. 10. Toruń to miasto, które przyciąga ludzi swą piękną formą i atmosferą. - o konkurencyjności miasta w branży turystycznej w dalszym więc ciągu decydować będą przede wszystkim te dwa aspekty. 11. Turyści chcą odwiedzić Toruń ponownie i polecają to miasto innym. 12. Najczęściej odwiedzane zabytki/obiekty: - wewnątrz: Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń", wieża Ratusza Staromiejskiego, Dom Mikołaja Kopernika, - z zewnątrz: Rynek Staromiejski, Szeroka, Bulwar Filadelfijski, - ranking atrakcji: Zespół Staromiejski Torunia, Bulwar Filadelfijski, Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń".
2015	1. Wzrost liczby turystów krajowych i zagranicznych w stosunku do lat wcześniejszych – zagrożenie zjawiskiem przekraczania progu pojemności turystycznej miasta (liczba turystów osiągnęła 2 mln). 2. Najwięcej turystów zagranicznych z Niemiec i Anglii, najmniej z Austrii, Rumunii, Łotwy. 3. Najwięcej turystów krajowych: kujawsko-pomorskie, mazowieckie i pomorskie; najmniej: świętokrzyskie, opolskie, lubuskie.

	4. Toruń jest miastem, które posiada mocną, rozpoznawalną markę i jednoznacznie wzbudza wśród respondentów pozytywne, konkretne skojarzenia (M. Kopernik, pierniki, Zespół Staromiejski Torunia, osobiste wspomnienia). 5. Ograniczony dostęp do parkingów oraz toalet miejskich – - konieczność rozwiązań dla przestrzeni parkingowej na obszarze Zespołu Staromiejskiego Torunia, - konieczność rozwoju sieci miejskich toalet i wydłużenia czasu ich dostępności. 6. Niewystarczające rozwiązania w komunikacji miejskiej i bezpieczeństwie. 7. Słabe oznakowanie atrakcji turystycznych, również w powiązaniu z miejscami postojowymi. 8. Dobra jakość bazy noclegowej i gastronomicznej. 9. Główne źródło informacji o mieście – Internet. 10. Toruń to miasto, które przyciąga ludzi swą piękną formą i atmosferą. - o konkurencyjności miasta w branży turystycznej w dalszym więc ciągu decydować będą przede wszystkim te dwa aspekty. 11. Turyści chcą odwiedzić Toruń ponownie i polecają to miasto innym. 12. Najczęściej odwiedzane zabytki/obiekty: - wewnątrz: Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń", wieża Ratusza Staromiejskiego, Dom Mikołaja Kopernika, - z zewnątrz: Szeroka, Rynek Staromiejski, Bulwar Filadelfijski, - ranking atrakcji: Zespół Staromiejski Torunia, Bulwar Filadelfijski, Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń".
2016	1. Zjawisko przekraczania progu pojemności turystycznej miasta, za dużo ludzi to za mało miejsca (tłumy) – liczba turystów ogółem: 2 148 817. - konieczność kierowania ruchu turystycznego poza Zespół Staromiejski Torunia np. Bydgoskie Przedmieście, park, zamek Dybowski itp. - konieczność podnoszenia poziomu bezpieczeństwa (Straż Miejska, Policja, MPO i in. służby), - pobyt turystów coraz bardziej się wydłuża w wyniku coraz większej liczby atrakcji (w tym szczególnie: Muzeum Toruńskiego Piernika i Młyn Wiedzy). 2. Najwięcej turystów zagranicznych z Niemiec i Hiszpanii, najmniej z Bułgarii, Rumunii, Chorwacji, Australii, Austrii, kanady, Turcji. 3. Najwięcej turystów krajowych: kujawsko-pomorskie, mazowieckie i pomorskie; najmniej: świętokrzyskie, podkarpackie, opolskie. Mała liczba turystów z Łodzi, Olsztyna i Katowic – konieczność zintensyfikowania działań promocyjnych w woj. łódzkim, warmińsko-mazurskim, śląskim. 4. Toruń jest miastem, które posiada mocną, rozpoznawalną markę i jednoznacznie wzbudza wśród respondentów pozytywne, konkretne skojarzenia (pierniki, M. Kopernik, Zespół Staromiejski Torunia, osobiste wspomnienia). 5. Słabe oznakowanie atrakcji turystycznych, również w powiązaniu z miejscami postojowymi. 6. Ograniczony dostęp do parkingów oraz toalet miejskich - konieczność rozwiązań dla przestrzeni parkingowej na obszarze Zespołu Staromiejskiego Torunia, - konieczność rozwoju sieci miejskich toalet i wydłużenia czasu ich dostępności. 7. Niewystarczające rozwiązania w komunikacji miejskiej. 8. Dobra jakość bazy noclegowej i gastronomicznej. 9. Główne źródło informacji o mieście – Internet, 10. Toruń to miasto, które przyciąga ludzi swą piękną formą i atmosferą. - o konkurencyjności miasta w branży turystycznej w dalszym więc ciągu decydować będą przede wszystkim te dwa aspekty. 11. Turyści chcą odwiedzić Toruń ponownie i polecają to miasto innym, 12. Najczęściej odwiedzane zabytki/obiekty: - wewnątrz: wieża Ratusza Staromiejskiego, Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń", Muzeum Toruńskiego Piernika, Dom Mikołaja Kopernika, - z zewnątrz: Rynek Staromiejski, Szeroka, Krzywa wieża, - ranking atrakcji: Zespół Staromiejski Torunia, Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń", Bulwar Filadelfijski.
2017	1. Zjawisko przekraczania progu pojemności turystycznej miasta, za dużo ludzi to za mało miejsca. - konieczność kierowania ruchu turystycznego poza Zespół Staromiejski Torunia, np. Bydgoskie Przedmieście, parki miejskie, zamek Dybowski itp. - konieczność planowania atrakcji turystycznych w oddaleniu od centrum miasta, - konieczność organizowania koncertów, festiwali i innych imprez plenerowych w miejscach niesąsiadującego ze ścisłą zabudową Zespołu Staromiejskiego Torunia. 2. Najwięcej turystów zagranicznych z Niemiec i Wielkiej Brytanii, najmniej ze Słowacji, Danii, Irlandii, Finlandii.

	3. Najwięcej turystów krajowych: kujawsko-pomorskie, mazowieckie, warmińsko-mazurskie, pomorskie, wielkopolskie, łódzkie; najmniej: świętokrzyskie, podkarpackie, opolskie. 4. Coraz więcej turystów zagranicznych nocuje w Toruniu u swoich bliskich i znajomych - wpływ na wykorzystanie miejsc noclegowych w obiektach turystycznych. 5. Ponad połowa turystów to osoby podróżujących z rodziną lub partnerem/współmałżonkiem - konieczność skierowania oferty (muzea, gastronomia, hotelarstwo) do tej grupy. 6. Dynamiczny wzrost bazy apartamentów do wynajmu krótkoterminowego (o 50% w stosunku do 2016) - sytuacja ta powinna skłonić miasto do zwrócenia szczególnej uwagi na bazę udostępnianych apartamentów, - odbija się to na wpływach finansowych do budżetu miasta w postaci ograniczenia poboru opłaty klimatycznej oraz należnych podatków. 7. Wysoki udział odwiedzających (nawet 8 na 10 osób przybyłych) restauracje i lokale im podobne. 8. Ograniczony dostęp do parkingów oraz toalet miejskich - konieczność rozwiązań dla przestrzeni parkingowej na obszarze Zespołu Staromiejskiego Torunia, - konieczność rozwoju sieci miejskich toalet i wydłużenia czasu ich dostępności. 9. Niewystarczające oznakowanie kierunków do atrakcji turystycznych - w powiązaniu z miejscami postojowymi. 10. Główne źródło informacji o mieście – Internet. - konieczność rozwijania dostępnych na urządzenia przenośne aplikacji miejskich, wzbogaconych o funkcje szczególnie przydatne turystom, które mogłyby np. informować o planowanych wydarzeniach lub dostępnych w danej chwili miejscach parkingowych (częściowo zapotrzebowanie to zaspokoić powinien nowy portal sieci web, dostępny również w wersji mobilnej: www.visittorun.com). 11. Toruń to miasto, które przyciąga ludzi swą piękną architekturą i atmosferą. - o konkurencyjności miasta w branży turystycznej w dalszym więc ciągu decydować będą przede wszystkim te dwa aspekty. 12. Turyści chcą odwiedzić Toruń ponownie i polecają to miasto innym (przy czym ok. 27% turystów zagranicznych nie wróci). 13. Najczęściej odwiedzane zabytki/obiekty: - wewnątrz: wieża Ratusza Staromiejskiego, Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń", Katedra śś. Janów, - z zewnątrz: Szeroka, Rynek Staromiejski, Krzywa wieża, - ranking atrakcji: Zespół Staromiejski Torunia, Dom Mikołaja Kopernika, Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń".
2018	1. Zjawisko przekraczania progu pojemności turystycznej miasta, za dużo ludzi to za mało miejsca. - konieczność kierowania ruchu turystycznego poza Zespół Staromiejski Torunia, np. Bydgoskie Przedmieście, parki miejskie, zamek Dybowski itp., - konieczność planowania atrakcji turystycznych w oddaleniu od centrum miasta, - konieczność organizowania koncertów, festiwali i innych imprez plenerowych w miejscach niesąsiadującego ze ścisłą zabudową Starego Miasta. 2. Najwięcej turystów zagranicznych z Niemiec i Wielkiej Brytanii, najmniej z Ukrainy, Belgii, Danii, Norwegii. 3. Najwięcej turystów krajowych: kujawsko-pomorskie (wzrost o ok. 8%), mazowieckie, warmińsko-mazurskie, pomorskie, wielkopolskie, łódzkie; najmniej: świętokrzyskie, podkarpackie, opolskie. 4. Wydłużenie czasu trwania wysokiego sezonu turystycznego (marzec-listopad). 5. Obserwowany w roku 2018 spadek sprzedaży biletów wstępu do atrakcji turystycznych należy tłumaczyć ograniczoną dostępnością dla zwiedzających Domu Mikołaja Kopernika, w którym przez niemal połowę ub. roku trwały prace renowacyjne. 6. Dynamiczny wzrost bazy apartamentów, czyli mieszkań udostępnianych do wynajmu krótkoterminowego. - sytuacja ta powinna skłonić miasto do zwrócenia szczególnej uwagi na bazę udostępnianych apartamentów. - odbija się to na wpływach finansowych do budżetu miasta w postaci ograniczenia poboru opłaty klimatycznej oraz należnych podatków. 7. Toruń jest bardzo dobrze ocenianym miastem turystycznym. - pozytywne opinie turystów, chęć powrotu i polecenia znajomym/rodzinie, - coraz lepiej prezentują się poszczególne elementy wizerunku miasta. Z roku na rok niemal wszystkie z nich oceniane są wyżej, co potwierdza skuteczność prowadzonych w tym kierunku zabiegów. 8. Ograniczony dostęp do parkingów i toalet miejskich.

	- konieczność rozwiązań dla przestrzeni parkingowej na obszarze Zespołu Staromiejskiego Torunia, - konieczność rozwoju sieci miejskich toalet i wydłużenia czasu ich dostępności. 9. Problemy związane z dojazdem – kwestia komunikacji miejskiej. 10. Główną zaletą Torunia – zdaniem odwiedzających – jest atmosfera miasta. To ona przede wszystkim zachęca gości do przyjazdu. - niezwykle istotne jest prowadzenie działań na rzecz jej utrzymania i pielęgnowania w celu poszerzania zainteresowania miastem wśród nowych grup turystów krajowych i zagranicznych. 11. Turyści chcą odwiedzić Toruń ponownie i polecają to miasto innym. 12. Najczęściej odwiedzane zabytki/obiekty - wewnątrz: wieża Ratusza Staromiejskiego, Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń", Muzeum w Ratuszu Staromiejskim, - z zewnątrz: Rynek Staromiejski, Szeroka, Bulwar Filadelfijski, - ranking atrakcji: Zespół Staromiejski Torunia, Dom Mikołaja Kopernika, Bulwar Filadelfijski.
2019	1. Zjawisko przekraczania progu pojemności turystycznej miasta, bardzo wysokie natężenie ruchu turystycznego w Toruniu, znacznie przekraczające poziom za okres 2016-2018 - konieczność kierowania ruchu turystycznego poza Zespół Staromiejski Torunia np. Bydgoskie Przedmieście, parki miejskie, zamek Dybowski itp. - konieczność planowania atrakcji turystycznych w oddaleniu od centrum miasta, - konieczność organizowania koncertów, festiwali i innych imprez plenerowych w miejscach niesąsiadującego ze ścisłą zabudową Starego Miasta. 2. Najwięcej turystów zagranicznych z Niemiec, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii; najmniej z Portugalii, Belgii. 3. Najwięcej turystów krajowych: kujawsko-pomorskie (spadek o ok. 16%), mazowieckie, wielkopolskie, pomorskie; najmniej: świętokrzyskie, podkarpackie. 4. Wydłużenie czasu trwania wysokiego sezonu turystycznego (marzec-grudzień). 5. Wzrost liczby turystów zagranicznych. 6. Dynamiczny wzrost bazy apartamentów, czyli mieszkań udostępnianych do wynajmu krótkoterminowego. - sytuacja ta powinna skłonić miasto do zwrócenia szczególnej uwagi na bazę udostępnianych apartamentów. - odbija się to na wpływach finansowych do budżetu miasta w postaci ograniczenia poboru opłaty klimatycznej oraz należnych podatków. 7. Ograniczony dostęp do parkingów i toalet miejskich - konieczność rozwiązań dla przestrzeni parkingowej w obszarze Zespołu Staromiejskiego Torunia, - konieczność rozwoju sieci miejskich toalet i wydłużenia czasu ich dostępności 8. Problemy związane z dojazdem (komunikacja miejska) i oznakowaniem atrakcji (w j. angielskim). 9. Toruń to miasto, które przyciąga ludzi swą piękną formą i atmosferą. - o konkurencyjności miasta w branży turystycznej w dalszym więc ciągu decydować będą przede wszystkim te dwa aspekty. - warto zwrócić uwagę na dalsze poszerzania grona odbiorców oferty pobytowej miasta także poprzez atrakcyjność sektorów kultury i biznesu. 10. Turyści chcą odwiedzić Toruń ponownie i polecają to miasto innym. 11. Najczęściej odwiedzane zabytki/obiekty: - wewnątrz: wieża Ratusza Staromiejskiego, Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń", Muzeum Okręgowe w Toruniu, - z zewnątrz: Rynek Staromiejski, Szeroka, Krzywa wieża, - ranking atrakcji: Zespół Staromiejski Torunia, Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń", Muzeum Toruńskiego Piernika.
2020	1. Liczba turystów, która odwiedziła Toruń w 2020 r. wyniosła ok. 900 000 osób. Była tym samym zdecydowanie niższa niż w ostatnich latach. Około 8-9% (tj. ok. 75 000 osób) tej liczby stanowili przyjeżdżający do Torunia turyści zagraniczni (inna niż w latach poprzednich metoda szacowania wielkości ruchu turystycznego). - ruch turystyczny w Toruniu w miesiącach styczeń (18 797 os.) i luty (22 177 os.) wykazywał na większe natężenie niż w latach poprzednich: - w okresie wakacyjnym ruch turystyczny w mieście można było uznać za duży, głównie za sprawą podróżujących w tym czasie turystów krajowych - wyniki w lipcu i sierpniu nie odbiegały znacząco od stanu z lat poprzednich. 2. Ilość biletów sprzedanych do toruńskich atrakcji turystycznych spadła o ok. 52% w stosunku do 2019 r. w wyniku rządowych obostrzeń, mających na celu ograniczenie przepływu osób w muzeach i innych placówkach kulturalnych i rozrywkowych.

	3. Usługi przewodnickie toruńskich biur turystycznych - średnio o ok. 96% mniejszy ruch w przypadku usług przewodnickich w mieście w r. 2020 w stosunku do 2019 r. - przyczyny: masowe odwoływanie wycieczek szkolnych pod koniec i na początku roku szkolnego; ograniczenia w przepływie osób przez granicę Polską (wycieczki zagraniczne) oraz przepisy regulujące wielkość dopuszczalnych zgromadzeń. 4. Ranking pięciu najczęściej odwiedzanych atrakcji turystycznych w Toruniu w 2020 r.: Planetarium, Ogród Zoobotaniczny, Ratusz Staromiejski, Żywe Muzeum Piernika, Centrum Nowoczesności „Młyn Wiedzy" i Centrum Innowacyjnej Edukacji. 5. Sytuacja związana z pandemią wpłynęła bardzo niekorzystnie na wszystkie rodzaje działalności turystycznych prowadzonych w Toruniu. W przypadku większości z nich były to straty (licząc od marca 2020) rzędu ponad 80%. 6. Straty w dochodach ponieśli nie tylko sami właściciele przedsiębiorstw związanych z turystyką czy ogólnie: instytucje kultury, ale również osoby zatrudnione w różnym wymiarze czasu pracy w tych miejscach. 7. Turystyka w Toruniu ma duży potencjał. Jej stan zależy jednak od określenia klarownych i pewnych zasad na jakich miałaby funkcjonować w przyszłości. Trzeba zwrócić uwagę na wyrażaną przez wielu przedstawicieli branży turystycznej potrzebę pomocy ze strony rządu i samorządu dotyczącą wprowadzania dla nich udogodnień finansowych i działań promocyjnych.

Źródło: opracowanie własne na podst. raportów z monitoringu ruchu turystycznego prowadzonego w l. 2013-2020 przez OIT w Toruniu

2.2. Wielkość ruchu turystycznego a zjawisko hipertrofii

Określanie wielkości ruchu turystycznego w przeprowadzonych w latach 2013-2020 monitoringach opierało się na weryfikacji i krzyżowaniu trzech metod wykorzystujących dane dotyczące:

- stopnia wykorzystania bazy noclegowej w mieście i liczby dostępnych miejsc noclegowych, pozyskiwanych przez GUS i OIT;
- liczby sprzedanych biletów wstępu do biletowanych atrakcji turystycznych (m.in. muzeów) i wielkości oraz ilości oprowadzanych przez toruńskich przewodników wycieczek po Zespole Staromiejskim Torunia;
- liczby deklaracji turystów nt. korzystania z oferty turystycznej miasta, czyli usług przewodnickich, bazy noclegowej, muzeów i innych atrakcji, pozyskiwanych za pośrednictwem badania ankietowego.

W raporcie dotyczącym roku 2020 (Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2020*. Raport końcowy, marzec 2021) uwzględniającym sytuację związaną z pandemią Sars-CoV-2 metodę szacowania wielkości ruchu turystycznego zmodyfikowano i oparto przede wszystkim na danych dotyczących wykorzystania bazy noclegowej. Do określenia wielkości ruchu turystycznego w Toruniu w 2020 r. zastosowano metodę, w której bierze się pod uwagę:

- rzeczywistą liczbę istniejących w Toruniu całorocznych miejsc noclegowych wg danych Ośrodka Informacji Turystycznej (7240 miejsc) w 2020 r.;
- średnie obłożenie w obiektach całorocznych w okresie (ok. 250 dni), kiedy pozostawały one otwarte dla turystów (ok. 30%, zestawienie danych GUS i wiedzy ekspertów);
- procent osób korzystających z bazy noclegowej Torunia w 2020 r. wg analiz ekspertów (ok. 40%).

Liczbę turystów odwiedzających Toruń oszacowaną według wyżej wskazanych metod przedstawia poniższy wykres. Obserwowany jest wzrost o 46,5% w liczbie turystów ogółem w latach 2013-2019 i wyraźny spadek w 2020 r. w wyniku pandemii o 63,8% w stosunku do 2019 r.

Wykres 1 Liczba turystów odwiedzających Toruń w l. 2013-2020

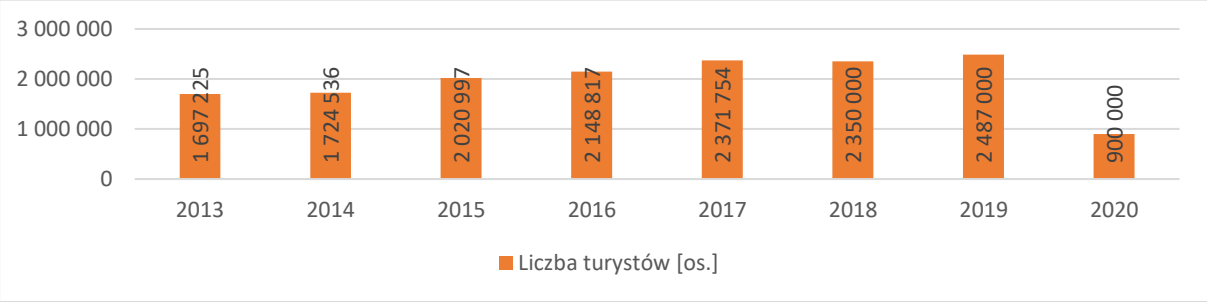

Źródło: opracowanie własne na podst. danych OIT

W Toruniu co najmniej od 2015 r. można mówić o istnieniu zjawiska „hipertrofii ~~turystycznej~~ turystyki miejskiej (HTM)[1], (czyli nadmiaru turystów skupionych w jednym miejscu), początkowo w formie symptomatycznej, aktualnie jako doświadczenie podobne do tych, jakie mają inne duże i bardzo atrakcyjne turystycznie miasta w Polsce i na świecie, z wszystkimi jego konsekwencjami.

Obserwowany od lat systematyczny wzrost liczby turystów w Toruniu prowadzi do przekraczania progu pojemności turystycznej miasta, którą definiuje się jako optymalną liczbę osób mogących jednocześnie przebywać na danym obszarze, w warunkach prawidłowego zaspokajania ich potrzeb, nie powodując negatywnych konsekwencji w walorach turystycznych. Trudno tutaj mówić o konkretnej liczbie, która miałaby wyznaczać poziom optymalny, ponieważ hipertrofia zazwyczaj dotyczy koncentracji w poszczególnych ograniczonych obszarach miasta w określonym czasie. W przypadku Torunia jest to obszar Zespołu Staromiejskiego oraz skoncentrowane tam obiekty zabytkowe i okres od maja do września. Nie jest to jeszcze poziom degradujący funkcję turystyczną miasta, ale ma znamiona obciążające mieszkańców Torunia i odczuwalne jest przez turystów. Nadmierne zatłoczenie miasta, szczególnie Zespołu Staromiejskiego Torunia i innych atrakcji turystycznych, potwierdzają wyniki prowadzonych badań ankietowych, zamieszczonych w Monitoringach ruchu turystycznego obejmujących okres 2015-2019.

Hipertrofia turystyki miejskiej jest złożonym zjawiskiem, które silnie wpływa na jakość życia w mieście lub jego części, a także na doświadczenia mieszkańców, odwiedzających i różnych interesariuszy[2]. Dotyka przede wszystkim miast, które posiadają szczególne zasoby kulturowe i dotyczy negatywnych przejawów rozwoju turystyki, które powinny być rozwiązywane z zachowaniem względnej równowagi pomiędzy korzyściami z dochodów a ewentualnymi stratami wynikającymi z trudności związanych z funkcją turystyczną miasta[3].

Zjawisko hipertrofii zwykle dotyczy fragmentu przestrzeni miejskiej i występuje w określonym czasie aktywności turystycznej miasta, jest złożone ze względu na to, że dotyka wielu aspektów funkcjonowania miasta, przez co jego narastający charakter jest trudny do zatrzymania, a skutki są długotrwałe i dotkliwe[4].

Duża liczba turystów ma znaczenie w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego miasta, ponieważ implikuje wymierne korzyści i daje obraz miasta jako aktywnie realizującego funkcję turystyczną. Jednak istotne jest, aby w obliczu narastającej liczby turystów uruchomić działania chroniące przed negatywnymi skutkami tego zjawiska.

[1] Kowalczyk-Anioł J., *Hipertrofia turystyki miejskiej – geneza i istota zjawiska*, Konwersatorium Wiedzy o Mieście nr 4/2019
[2] McKinsey, *Report Attempts to Address Overtourism Issues*, WTTC 2017
[3] Zmyślony P., *Metody identyfikacji wczesnych symptomów kryzysu funkcji turystycznej*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Handlowej, nr 35/2012
[4] González Domingo A., Fosse j., Santos Lacueva R., *The integration of sustainability in tourism policies of major European cities, Eco-union*, Barcelona, 2018

Jako przejawy i skutki hipertrofii turystyki miejskiej najczęściej wskazuje się[5]:

- przekraczanie progu pojemności miasta w miejscach największej koncentracji ruchu turystycznego, co może skutkować pogorszeniem doświadczeń turystów z pobytu,
- utrudnienia w systemie organizacyjno-porządkowym miasta – obciążenie komunikacji, zwiększenie wykorzystania energii i wody, zanieczyszczenie przestrzeni publicznej (w tym miejsc i obiektów cennych kulturowo i przyrodniczo),
- niekorzystne zachowania turystów wpływające na jakość życia mieszkańców (w tym w ramach gospodarki nocnej miasta),
- rozwój strefy obiektów i punktów gastronomicznych, co skutkuje zawłaszczaniem przestrzeni publicznej (chodniki, deptaki wykorzystane pod ogródki gastronomiczne),
- wzrost liczby obiektów najmu krótkoterminowego nierejestrowanego jako działalność gospodarcza,
- wzrost cen nieruchomości, co skutkować może odpływem ludności,
- napięcia społeczne między użytkownikami przestrzeni miejskiej i zmiana postaw mieszkańców wobec turystów.

Z tego względu istotne jest zrozumienie tego zjawiska i wynikających z niego konsekwencji, aby możliwe było konstruktywne zarządzanie turystyką w Toruniu, uwzględniające jej wpływ na wiele aspektów funkcjonowania miasta, co oznacza podejście zrównoważone.

Analiza monitoringu ruchu turystycznego w Toruniu prowadzonego w latach 2013-2020 pokazuje jednoznacznie, że Toruń posiada rozwiniętą funkcję turystyczną i wykazuje konieczność działań równoważących rozwój turystyczny (turystyka zrównoważona) dla realizowania tej funkcji na poprawnym poziomie przy zachowaniu zasobów kulturowych, przyrodniczych i społecznych na wysokim poziomie.

[5] Kowalczyk-Anioł J., *Hipertrofia turystyki miejskiej – geneza i istota zjawiska*, Konwersatorium Wiedzy o Mieście nr 4/2019

3. OCENA WPŁYWU PANDEMII SARS COV-2 NA ROZWÓJ MIASTA ORAZ JEGO OFERTY TURYSTYCZNEJ

3.1. Uwarunkowania zewnętrzne związane z pandemią

Wybuch pandemii Sars Cov-2 w pierwszym kwartale 2020 r. stanowi wydarzenie, którego wpływ na gospodarkę, w tym turystykę, wciąż trudne jest do oszacowania. Sektor turystyczny w Polsce w ostatnich latach rozwijał się dynamicznie. W 2017 wzrósł o blisko 20% dzięki czemu jego bezpośredni udział w PKB wzrósł z 1,1-1,2% do ponad 1,3%, osiągając w 2019 r. 1,32% udziału w krajowym PKB przy wzroście sektora o 2,6% w stosunku do 2018 r. Łączny udział sektora turystycznego w PKB (bezpośredni i pośredni) szacowany jest na ok. 4%[6]

W połowie marca 2020 roku polski rząd ogłosił stan zagrożenia epidemicznego zamykając działalność większości firm z sektora turystycznego, gastronomicznego oraz kulturalnego. W ograniczonym stopniu mogły działać jedynie niektóre hotele (oferując noclegi np. w przypadku niezbędnych podróży służbowych) oraz lokale gastronomiczne, które miały możliwość oferować jedzenie z dowozem poza lokal. Ograniczenia związane z pandemią, mimo tego, że w większości zniesione na przełomie maja i czerwca (co pozwoliło na skorzystanie choć częściowo z okresu wakacyjnego), wróciły wraz z drugą falą pandemii w październiku i listopadzie. Nie wszystkie firmy jednak z okresu wakacyjnego skorzystały w równy sposób. Niektóre z przedsiębiorstw sektora turystyki, których działalność opierała się na międzynarodowym ruchu turystycznym czerpiąc zyski albo z organizowania wycieczek Polaków za granicę lub z turystów zagranicznych przyjeżdzających do kraju, notowały straty przez cały rok.

W ramach przeciwdziałania kryzysowi gospodarczemu wywołanemu koronawirusem, polski rząd uruchomił środki w postaci tzw. „tarczy antykryzysowej". W związku z drugą falą pandemii i zakazaniem działalności niektórych branż rząd obwieścił dodatkowy program pomocy dla czterech z nich – tzw. Tarczę branżową, która dotyczy firm z branży: gastronomicznej, rozrywkowej (np. kina, sale koncertowe), dbającej o zdrowie fizyczne (siłownie, kluby fitness itp.) sprzedaży detalicznej (targowiska, bazary). Osobną tarczę otrzymała branża turystyczna. Ogłoszona we wrześniu 2020 r. obejmuje:

- preferencyjne pożyczki na zwroty wpłat klientów organizatorów turystyki,
- powstanie specjalnego funduszu, w którym będą gromadzone pieniądze na zwroty za odwołane imprezy turystyczne,
- ustanowienie dodatkowego postojowego oraz zawieszenie składek ZUS dla branży turystycznej.

Analizy sytuacji społeczno-gospodarczej pokazują, że powrót do poziomu przyjazdów w turystyce międzynarodowej z 2019 r. zdaniem ekspertów zajmie od 2,5 do 4 lat. Szybszej poprawy sytuacji można spodziewać się w obszarze turystyki krajowej[7]. W wielu państwach w 2020 r. turystyka krajowa wręcz zyskała na znaczeniu. W szczególności dotyczy to krajów, które posiadają duży rynek wewnętrzny/populację o znaczącej sile nabywczej oraz wysoki poziom atrakcyjności turystycznej. Taki trend obecny był w 2020 r. także w Polsce. Równocześnie z dostępnych danych wynika, że segment wyjazdów w czasie wolnym odradza się szybciej niż przemysł spotkań. Zjawisko to jest uniwersalne praktycznie dla wszystkich krajów i dotyczy zarówno krajowego, jak i przyjazdowego i wyjazdowego segmentu MICE.

Jako istotne trendy po stronie popytowej należy wskazać:

- potrzebę bezpieczeństwa przekładającą się na potrzebę bliskości i bycia we wspólnocie, przy równoczesnej potrzebie izolacji od niebezpieczeństw świata zewnętrznego;

[6] *Trendy rozwojowe turystyki w Polsce przed i w trakcie pandemii COVID-19*, PARP 2020
[7] Plan działania na rok 2021 przyjęty przez Radę POT, 26.03.2021 r.

- chęć doświadczania natury i przyrody dla zdrowia i redukcji poziomu stresu, przy równoczesnym unikaniu dużych skupisk ludzkich;
- modę na *mindfulness* – spokojne przeżywanie i poszukiwanie wewnętrznej równowagi;
- poszukiwanie miejsc wypoczynku w mniejszej niż dotychczas odległości od domu;
- wzrost znaczenia samochodu jako środka transportu;
- tendencję do rezerwowania „w ostatniej chwili".

Rosnące z powodu pandemii znaczenie turystyki krajowej oraz konieczność wsparcia podmiotów oferujących usługi turystyczne, oznacza konieczność skupienia się na turystach krajowych. Wraz z rozwojem pandemii w sektor usług turystycznych uderzyły niepewność wpływająca na obniżenie popytu na te usługi oraz restrykcje ograniczające możliwość przemieszczania się. Skutki tej niekorzystnej zmiany otoczenia działalności podmiotów z branży turystycznej praktycznie od razu odbiły się na wskaźnikach ich kondycji. To, w jakiej kondycji wyjdą z niej przedsiębiorstwa i jak zareagują w dłuższej perspektywie konsumenci, będzie rzutować na szybkość wychodzenia sektora z kryzysu. Nie są do końca znane zachowania potencjalnych turystów, ale zarówno polskie, jak i zagraniczne badania wskazują na dominację turystyki krajowej, a praktycznie wszystkie kraje stosują narzędzia promowania rynku krajowego.

3.2. Wpływ pandemii na rozwój miasta

W związku z narastającą sytuacją związaną z zagrożeniem pandemią, już 27 lutego 2020 r. odbyło pierwsze spotkanie Zespołu ds. Profilaktyki i Przeciwdziałania SARS-CoV-2. 12 marca 2020 r. Wojewoda Kujawsko-Pomorski wydał zarządzenie w sprawie zawieszenia organizowania imprez artystycznych i rozrywkowych na terenie województwa. 14 marca 2020 r. ogłoszono w Polsce stan zagrożenia epidemicznego i w tym samym dniu zwołano pierwsze posiedzenie Zespołu Zarządzania Kryzysowego w Urzędzie Miasta Torunia. 20 marca 2020 r. w Polsce ogłoszono stan epidemii.

Gmina Miasta Toruń natychmiastowo rozpoczęła przygotowania do zbliżającego się stanu epidemii od opracowania planu ciągłości działania miasta na podstawie „Planu Zarządzania Kryzysowego GMT i PT". Obejmuje on m.in. katalog zagrożeń, procedurę reagowania kryzysowego i opis działań podejmowanych w celu zapewnienia działania instytucji istotnych dla funkcjonowania miasta.

Powiatowy Urząd Pracy dla Miasta Torunia wdrożył w 2020 r. działania pomocowe z rządowej Tarczy Antykryzysowej, a wśród nich:

- niskooprocentowana pożyczka z Funduszu Pracy;
- dofinansowanie części kosztów wynagrodzeń pracowników oraz należnych od nich składek na ubezpieczenia społeczne dla MŚP;
- dofinansowanie części kosztów prowadzenia działalności gospodarczej dla przedsiębiorcy będącego osobą fizyczną niezatrudniającą pracowników;
- dofinansowanie części kosztów wynagrodzeń pracowników oraz należnych od nich składek na ubezpieczenia społeczne dla organizacji pozarządowych;
- niskooprocentowana pożyczka z Funduszu Pracy dla organizacji pozarządowych;
- dotacje dla mikro i małych przedsiębiorstw określonych branż;
- łącznie PUP w 2020 r. od początku pandemii wypłacił w ramach wszystkich działań ponad 100 mln zł w odpowiedzi na 15 tys. pozytywnie ocenionych wniosków.

Pakiet działań pomocowych Gminy Miasta Toruń, wprowadzonych w 2020 r., zawiera:

- zwolnienia z zapłaty podatku od nieruchomości;
- przesunięcia terminu płatności rat podatku od nieruchomości,
- 90% obniżki czynszu za wynajem lokali użytkowych;
- 90% obniżki stawek czynszu za najem/ dzierżawę terenu (letnie ogródki gastronomiczne);

- zwolnienia z opłaty za cały rok 2021 za korzystanie z zezwoleń na sprzedaż napojów alkoholowych;
- obniżki czynszu za najem pomieszczeń w obiektach oświatowych;
- preferencyjna, wynosząca 30 zł na miesiąc opłata za wjazd i całodobowy postój pojazdu na terenie Strefy Płatnego Parkowania;
- możliwość ubiegania się na zasadach ogólnych o udzielenie ulg w spłacie swoich zobowiązań wobec Gminy (bez pobierania odsetek od zobowiązań rozkładanych na raty i opłaty prolongacyjnej).

Ponadto Gmina Miasta Toruń podejmowała szereg innych działań:

- powstała toruńska baza restauracji na wynos i z dowozem;
- zapewniono bezpłatną pomoc prawną dla przedsiębiorców, zorganizowaną przez Centrum Wsparcia Biznesu;
- Toruński Bon Turystyczny – od 30.04.2020 r. we współpracy z Lokalną Organizacją Turystyczną organizowano sprzedaż bonów na usługi hotelarskie, gastronomiczne, wstęp do atrakcji turystycznych itp. które będą mogły zostać wykorzystane po ustabilizowaniu sytuacji epidemicznej;
- wdrożono akcje promujące lokalny rynek oraz wspierające toruńską branżę gastronomiczną (np. #kupujlokalniewspierajToruń).

W Toruniu realizowano także Polski Bon Turystyczny, który jest formą wsparcia dla polskich rodzin oraz branży turystycznej w związku z trudną sytuacją gospodarczą wywołaną epidemią COVID-19.

Analizy dokumentów gminnych pokazują, że pomimo trudnej sytuacji związanej z pandemią Gmina Miasta Toruń podejmowała systematycznie i adekwatnie do sytuacji kryzysowej zaplanowane działania we wszystkich obszarach:

- finanse,
- partycypacja społeczna i budżet obywatelski,
- lokalny rynek pracy, współpraca z uczelniami wyższymi,
- polityka społeczna i działania na rzecz rodziny, seniorów i osób niepełnosprawnych,
- ochrona zdrowia,
- oświata i wychowanie,
- bezpieczeństwo i porządek publiczny,
- mieszkalnictwo,
- ochrona środowiska naturalnego,
- kultura, ochrona dziedzictwa kulturowego i turystyka,
- sport i rekreacja,
- infrastruktura techniczna.

Kondycja gospodarcza miasta pomimo sytuacji kryzysowej pozostaje korzystna. Obserwowany w ostatnich latach trend charakteryzuje:

- wzrost w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem o 7,3% w latach 2013-2020;
- wzrost w liczbie działalności związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi (sekcja I) o 12%;
- wzrost w liczbie działalności związanej z kulturą, rozrywką i rekreacją (sekcja R) o 14,8%.

Wykres 2 Liczba podmiotów gospodarczych ogółem I w sekcjach: I oraz R w l. 2013-2020

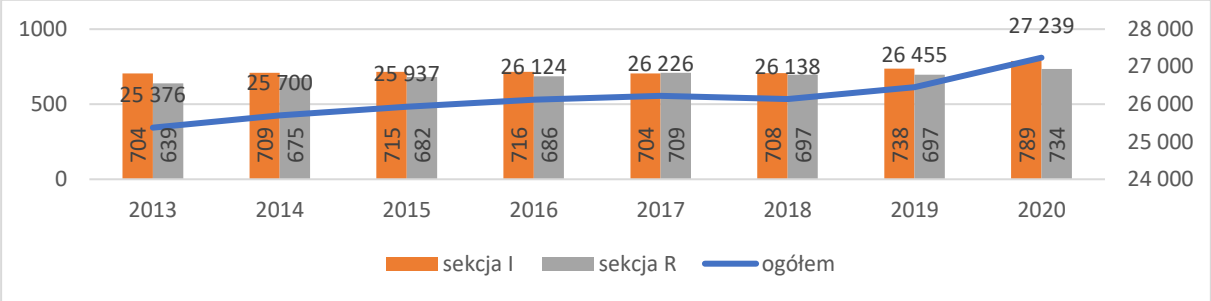

Źródło: opracowanie własne na podst. danych GUS

Pomimo tego, że w efekcie wprowadzonych obostrzeń masowo odwoływane były wycieczki do Torunia, co wpływało na funkcjonowanie i kondycję gospodarczą organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostałą działalność usługową w zakresie rezerwacji i działalności z nią związane (w tym działalność pilotów wycieczek i przewodników turystycznych – 79.90.A) – obserwuje się stabilną sytuację w liczbie tych podmiotów (sekcja N dział 79).

Wykres 3 Liczba podmiotów gospodarczych w sekcji N dz.79 w l.2016-2020

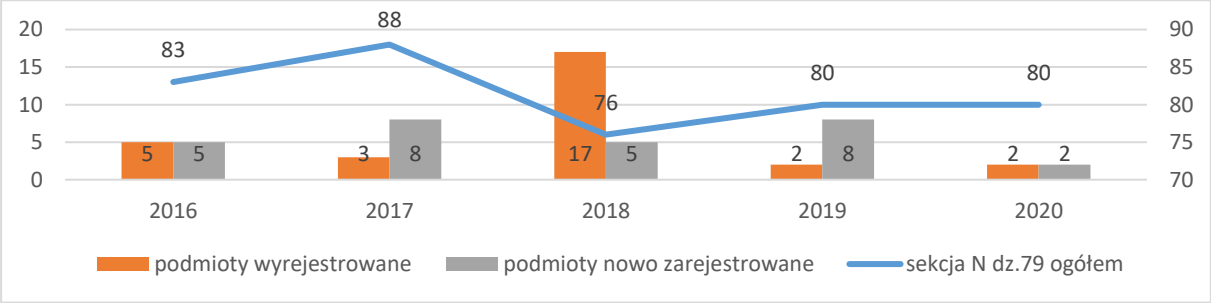

Źródło: opracowanie własne na podst. danych GUS

3.3. Wpływ pandemii na ofertę turystyczną miasta

Oferta turystyczna miasta w 2020 r. uzależniona była od panującej sytuacji epidemicznej i wprowadzanych regulacji, wpływających na funkcjonowanie obiektów kulturalno-rozrywkowych i sportowych, zgromadzeń w przestrzeni miejskiej, działanie obiektów noclegowych i gastronomicznych.

– Sport i rekreacja

Ograniczenia spowodowały odwołanie części imprez sportowych (w sumie w wyniku obostrzeń w 2020 r. definitywnie odwołano 23 wydarzenia sportowe w mieście). Pomimo stanu zagrożenia epidemicznego, przestrzegając wszelkich wytycznych przeciwepidemicznych, zorganizowano w Toruniu wiele prestiżowych imprez sportowych o zasięgu międzynarodowym i krajowym, w tym m.in. (poza w/w): Międzynarodowe Zawody w Łyżwiarstwie Figurowym Mentor Cup 2020, Międzynarodowy Turniej w Hokeju na Lodzie Sponsors Cup 2020 oraz Christmas Cup 2020, Międzynarodowy Turniej w Boksie im. Zygmunta Krygiera, Speedway Grand Prix (dwie rundy), Indywidualne Międzynarodowe Mistrzostwa Ekstraligi, Speedway Euro Championship 2020 (runda otwierająca cykl oraz runda finałowa), Memoriał im. Grzegorza Duneckiego w lekkiej atletyce, Memoriał Wojtka Michniewicza w koszykówce, Memoriał im. prof. Stanisława Łęgowskiego w koszykówce, Bella Plaża Gotyku Toruń 2020, Mistrzostwa Polski Pit Bike SM 2020, Ogólnopolski Turniej Dzieci w Szermierce z okazji Święta Niepodległości, Drużynowe Mistrzostwa Polski i Indywidualny Puchar Polski Kadetów i Juniorów w Speedrowerze, Ogólnopolskie Zawody w Karate „Ronin Copernicus Cup".

Rok 2020 to również czas rozbudowy toruńskiej bazy sportowo–rekreacyjnej. Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji zrealizował 18 projektów w ramach budżetu obywatelskiego. Wybudowano kolejne place zabaw i zieleni, parki rekreacji z grami planszowymi i boiskami sportowymi.

– Wydarzenia kulturalno-rozrywkowe i dziedzictwo kulturowe

Kultura jest jedną z branż, które najbardziej ucierpiały z powodu sytuacji spowodowanej wprowadzaniem ograniczeń działalności mających na celu minimalizację rozprzestrzeniania się koronawirusa. Od wprowadzenia stanu zagrożenia epidemicznego w połowie marca 2020 r. do zakończenia roku niemalże nie było momentu, w którym instytucje kultury oraz inni organizatorzy przedsięwzięć kulturalnych mogli działać w trybie, w jakim funkcjonowali przed epidemią. Wiele wydarzeń kulturalnych zmieniło termin realizacji, inne bardzo ograniczyły program artystyczny.

Instytucje kultury stopniowo rozpoczęły wznawiać działalność po 4 maja 2020r. - po pierwszej fali epidemii. W dniu 17.10 Toruń został włączony do tzw. czerwonej strefy. Prowadzenie działań kulturalnych było wówczas dopuszczalne pod warunkiem: udostępnienia widzom lub słuchaczom co czwartego miejsca na widowni, z tym że nie więcej niż 25% liczby miejsc. Następnie przepisy w zakresie działalności kulturalnej zostały jeszcze bardziej zaostrzone i na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6.11.2020 r. ustanowiono ograniczenie prowadzenia działalności przez instytucje kultury polegające m.in. na zakazie: organizacji wydarzeń z udziałem publiczności. Kolejne rozporządzenia podtrzymały zakaz do końca 2020 r.

W okresie zamknięcia instytucje kultury realizowały programy artystyczne on-line z transmisjami na portalach internetowych lub w telewizji. W ten sposób odbywały się koncerty Toruńskiej Orkiestry Symfonicznej, spektakle Teatru Baj Pomorski, wernisaże wystaw w Centrum Sztuki Współczesnej Znaki Czasu, a także 16 Międzynarodowy Festiwal Filmowy Tofifest i 28 Międzynarodowy Festiwal Sztuki Autorów Zdjęć Filmowych EnergaCAMERIMAGE 2020. W 2020 roku odbył się również flagowy dla miasta festiwal światła SKYWAY - w formule dla zmotoryzowanych.

Instytucje kultury w Toruniu, których działalność ma ogromne znaczenie dla funkcji turystycznych miasta reagowały dynamicznie na trudną sytuację i zmieniające się obostrzenia, znajdując rozwiązania dla realizacji programów artystycznych i kulturalnych. Jednak znacząca zmiana sytuacji sektora kultury, wywołana skutkami pandemii, jak również brak danych pozwalających na wiarygodne prognozowanie jego kondycji po wycofaniu obostrzeń, spowodowały konieczność wydłużenia czasu obowiązywania dotychczasowej *Strategii rozwoju kultury miasta Torunia do roku 2020* (przyjęta w 2012 r.) do czerwca 2022 r. (uchwała Rady Miasta Torunia z grudnia 2020 r.).

Poniżej zestawiono kluczowe instytucje wpływające na funkcje turystyczne miasta Torunia i scharakteryzowano ich działalność ograniczoną wpływem pandemii Sars Cov-2 w 2020 r.

Tabela 6 Działalność miejskich instytucji kultury w Toruniu w 2020 r.

Instytucja	Działalność
Muzeum Okręgowe w Toruniu	W 2020 r. muzeum odwiedziło ponad 196,7 tys. osób - w porównaniu do 397.528 osób, w 2019 r. Sprzedano łącznie ponad 69,7 tys. biletów normalnych, prawie 40,8 tys. ulgowych, ponad 23,2 tys. karnetów i ponad 2,2 tys. biletów na dwa oddziały. W wydarzeniach zorganizowanych przez instytucję uczestniczyło prawie 8,7 tys. osób. Trwające wiele miesięcy zakazy prowadzenia działalności kulturalnej spowodowały dotkliwe szkody zarówno w zakresie frekwencji, jak i wpływów ze sprzedaży biletów i najmów sal. W oddziałach muzeum kontynuowano ekspozycję 18 wystaw stałych, ponadto uruchomiono 8 wystaw czasowych oraz zaprezentowano 12 nowych wystaw. Poza siedzibą muzeum odbyło się 14 wystaw. Wydano drukiem 6 publikacji, a kolejne 6 znajduje się w opracowaniu, ponadto przeprowadzono łącznie ponad 4,5 tys. stacjonarnych działań edukacyjnych. W okresie obostrzeń związanych ze stanem pandemii: zredukowano ilość akcji „Noc w Muzeum” oraz realizowano projekt „Muzeum wirtualnie”.

	W 2020 r. ukończono prace nad nowym oddziałem muzealnym: Muzeum Twierdzy Toruń. Inwestycja była finansowana ze środków Unii Europejskiej (14,4 mln zł), Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Gminy Miasta Toruń. Koszt adaptacji Koszar Bramy Chełmińskiej na Muzeum Twierdzy Toruń wyniósł ogółem ok. 22 mln zł. Jego oficjalne otwarcie zaplanowano na 7-8 listopada 2020 r., jednak z uwagi na wprowadzone zakazy realizacji wydarzeń z udziałem publiczności uroczystość otwarcia odbyła się 5 lutego 2021 r.
Teatr Baj Pomorski	Z uwagi na wprowadzane przepisami prawa zakazy teatr prowadził działalność kulturalną w wyjątkowo ograniczonej formie. Od marca 2020 r. instytucja zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego zawiesiła swoją działalność, a cała aktywność teatru została przeniesiona do Internetu. W czerwcu 2020 r. W efekcie poluzowania obostrzeń teatr rozpoczął przygotowania do otwarcia dla widzów w obostrzeniach sanitarnych. Od końca czerwca 2020 r. spektakle grane były głównie weekendami. Z początkiem listopada 2020 r., ze względu na powrót obostrzeń, działalność ponownie musiała w pełni odbywać się w Internecie. Z powodu stanu pandemii nie było możliwe zrealizowanie kolejnej edycji Międzynarodowego Festiwal Teatrów Lalek „Spotkania" oraz Toruńskich Spotkań Teatrów Jednego Aktora. Środki przeznaczone na ten cel wykorzystano do projektu zrealizowanego wirtualnie (dwa spektakle na kanale You Tube). Teatr włączył się także w obchody 100-lecia niepodległości Torunia, projektem ,,Bramy wolności". W ramach prac związanych z rozbudową teatru wykonano zadaszenie Amfiteatru oraz Park Rzeźb w ogrodzie teatralnym, a także Obrzędowy Teatr Mechaniczny na balkonie teatru. Oficjalne otwarcie kompleksu obiektów zaplanowano na 25 października 2020 r., jednak z powodu pandemii zadecydowano o przełożeniu imprezy na inny, bezpieczny termin.
Toruńska Orkiestra Symfoniczna	We wrześniu 2020 r. TOS zainaugurowała swój 42. sezon artystyczny. Orkiestra zrealizowała łącznie 117 wydarzeń, z których 62 odbyły się na żywo z udziałem publiczności (prawie 35,9 tys. osób) a pozostałe 55 w przestrzeni wirtualnej, gromadząc łącznie prawie 581 tys. odbiorców. Instytucja zrealizowała również 127 audycji stacjonarnych dla 16,3 tys. odbiorców, a także 86 akcji podczas lockdownu w ramach akcji #zostańwdomuzTOS. W roku sprawozdawczym odbyło się 35 koncertów repertuarowych, w tym 23 na żywo, a 12 on-line. Zrealizowano również 16 wydarzeń w ramach 24. Międzynarodowego Festiwalu Nova Muzyka i Architektura. Ponadto, w ramach środków pozyskanych z programu „Kultura w sieci", orkiestra przygotowała i zrealizowała w czerwcu „Nieodwołany Festiwal – Toruń 2020". We wrześniu i październiku 2020 r. w ramach budżetu obywatelskiego dodatkowo zrealizowany został projekt „Raz, dwa, trzy – muzyczne Bielawy". Najważniejszym wydarzeniem 2020 r. był uroczysty koncert z okazji 100. rocznicy powrotu Torunia do wolnej Polski, zrealizowany w Arenie Toruń dla ponad 7 tys. odbiorców. Natomiast, koncertem w dniu 31 stycznia 2020 r. zainaugurowano toruńskie obchody 250. rocznicy urodzin Ludwiga van Beethovena w ramach projektu „Viva Beethoven"
Centrum Sztuki Współczesnej „Znaki Czasu"	Łącznie zrealizowano 718 działań artystycznych i 206 edukacyjnych, dla prawie 32,8 tys. odbiorców. W 2020 r. w muzeum zrealizowało 7 wystaw m.in. „Dyplom 2019". Najważniejszym wydarzeniem była jednak wystawa towarzysząca 28. Międzynarodowemu Festiwalowi Filmowemu EnergaCamerimage 2020 – „Helmut Newton: Lubię silne kobiety". Instytucja zrealizowała również 11. edycję Międzynarodowego Festiwalu Grafiki Projektowej „Plaster". W Centrum Sztuki Filmowej odbyło się łącznie 529 pokazów kina artystycznego, które łącznie obejrzało ponad 6,6 tys. widzów. Realizowane były także cykle filmoznawcze, spotkania autorskie, wykłady i warsztaty. Natomiast w Centrum Literatury odbyło się 8 wydarzeń, w których udział wzięło ponad 1,5 tys. osób. W okresie obostrzeń wynikających ze stanu pandemii placówka prowadziła także działania on-line, które trafiły do prawie 535 tys. odbiorców.
Centrum Kultury Dwór Artusa	W 2020 r. instytucja zrealizowała łącznie 673 imprezy własne i z udziałem innych organizatorów, w których uczestniczyło łącznie ponad 530 tys. odbiorców, w tym: 33 koncerty, spektakle, występy kabaretowe, 11 wystaw, 554 działania edukacyjne oraz 35 imprez kinowych. W okresie obostrzeń wynikających ze stanu pandemii placówka prowadziła także działania on-line (177 wydarzeń). W programie kulturalnym zrealizowanym przez centrum warto odnotować w szczególności 26. Toruński Festiwal Książki, w tym m.in. spotkania z laureatami Nagrody Nike i kilka wydarzeń poświęconych noblistce Oldze Tokarczuk. W ramach budżetu obywatelskiego Dwór Artusa realizował projekt „Fantastyczna inicjatywa kulturalna – Fantastyczny Dom Kultury", w których wzięło udział 706 osób.
Centrum Kultury Zamek Krzyżacki	W 2020 r. ogólna liczba osób zwiedzających i uczestniczących w wydarzeniach organizowanych przez centrum i którym wydano bilety, wyniosła prawie 41,8 tys.

	osób. Centrum realizowało imprezy plenerowe popularyzujące miejsce i jego historię, m.in. wykłady, „żywe lekcje historii", animowane zwiedzanie zamku. Z uwagi na wprowadzone zakazy nie odbyło się wiele festynów i pokazów walk rycerskich, w tym m.in. Majówka Rycerska. Łącznie sprzedano ponad 15 tys. biletów normalnych i prawie 6,8 tys. ulgowych.
Toruńska Agenda Kulturalna	W 2020 r. Toruńska Agenda Kulturalna współorganizowała i koordynowała realizację m.in. obchodów Święta Trzech Króli, Kulturalną Majówkę on-line, Święto Muzyki, Święto Miasta, Kulturalne Lato – Scena Letnia i Wigilii Miejskiej. Niestety warunki epidemiczne nie pozwoliły na realizację wydarzeń w planowanej formie, niemniej z udziałem publiczności odbyły się: 6. Festiwal Teatrów Ulicznych oraz festiwal światła „Auto Skyway Festival. Lotnisko. Toruń. Województwo Kujawsko-Pomorskie". Trzecia edycja Archipelagu Zabawy, ze względu na pandemię i związane z nią obostrzenia, odbyła się w formule on-line. W ofercie festiwalu zaplanowano łącznie 15 wydarzeń, w tym 12 warsztatów prezentowanych w formie filmów, 1 audycję, 1 spektakl dla dzieci oraz koncert mikołajkowy a także konkurs „Kreatywny pierniczek". W ramach działań wspierających artystów w trudnym okresie pandemii ogłoszone zostały konkursy „Daj Sztukę" oraz „Daj Sztukę 2 – edycja świąteczna". Zgodnie z podjętą w dniu 30 września 2021 r uchwałą nr 718/21 Rady Miasta Torunia z dniem 1 stycznia 2022 roku dokonuje się połączenia samorządowych instytucji kultury: Toruńska Agenda Kulturalna oraz Centrum Kultury „Zamek Krzyżacki" w Toruniu. W wyniku połączenia ww. instytucji, powstanie samorządowa instytucja kultury pod nazwą: Toruńska Agenda Kulturalna.
Centrum Nowoczesności „Młyn Wiedzy"	W 2020 r. z oferty Centrum skorzystało prawie 233 tys. osób. W 2020 r. w trakcie czasowego zamknięcia obiektu ze względu na pandemię cała działalność kulturalna i edukacyjna była prowadzona w formie on-line. Wszystkie imprezy i wydarzenia z udziałem publiczności zostały odwołane, w tym w ramach Toruńskiego Festiwalu Nauki i Sztuki oraz Mikołajki w Młynie. W okresach otwarcia udostępnianie obiektu dla publiczności prowadzone było w reżimie sanitarnym. Łącznie instytucja zrealizowała ponad 4 tys. wydarzeń, a łączna liczba publikacji on-line wyniosła 294. „Młyn Wiedzy" udostępniał w 2020 r. 8 wystaw stałych (m.in. „O obrotach") oraz 7 wystaw czasowych. W salach centrum realizowane były warsztaty, pokazy naukowe, zajęcia laboratoryjne, a w pracowni multimedialnej zajęcia dla osób indywidualnych oraz grup zorganizowanych. W ramach działań podejmowanych w czasie obostrzeń wynikających z pandemii do oferty włączono „Zestawy edukacyjne" przeznaczone dla grup szkolnych oraz klientów indywidualnych (pozwalały one wykonywać doświadczenia w domu).
Europejskie Centrum Filmowe Camerimage	28. Międzynarodowy Festiwal Sztuki Autorów Zdjęć Filmowych EnergaCamerimage zaplanowany został na listopad 2020 r. W związku z sytuacją pandemiczną podjęto decyzję o przeprowadzeniu festiwalu w formule on-line, co umożliwiło wzięcie udziału w projekcjach, seminariach, spotkaniach z twórcami za pośrednictwem nowej platformy streamingowej online.ecfcamerimage.pl. W ten sposób zaprezentowano 167 filmów, 100 wirtualnych seminariów i paneli dyskusyjnych z udziałem 350 rozmówców z 38 krajów. Wydano 2,9 tys. kart wstępu. Pokazy filmowe na platformie streamingowej zgromadziły w sumie 21,5 tys. widzów. Seminaria i spotkania z twórcami obejrzało 42 tys. uczestników. Jednym z pierwszych projektów współrealizowanych przez instytucję była organizacja cyklu 9 seansów filmowych na plenerowej scenie w CKK Jordanki, prowadzona w okresie obostrzeń wynikających z pandemii. W grudniu 2020 r. Europejskie Centrum Filmowe zainaugurowało cykl pokazów filmowych pod nazwą „Pierwsza gwiazdka z ECFC", w ramach którego na platformie internetowej odbywały się bezpłatne projekcje filmowe dla dzieci.

Źródło: Raport o stanie Gminy Miasta Toruń za rok 2020

Kulturowo-przestrzenny potencjał miasta, jakim jest Zespół Staromiejski Torunia, w 2020 r. podlegał nieustającym działaniom w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Kontynuowany był projekt „Toruńska Starówka – ochrona i konserwacja dziedzictwa kulturowego UNESCO – etap II", będący głównym źródłem finansowania zadań konserwatorskich w mieście. W ramach projektu w 2020 r. realizowano: prace konserwatorsko-budowlane w dawnym Pałacu Dąmbskich przy ul. Żeglarskiej 8, prace w kościołach pw. św. Jakuba Apostoła (w tym dodatkowo konserwacja zabytków ruchomych) i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (w tym dodatkowo konserwacja witraży), roboty remontowo-adaptacyjne w zborze ewangelickim na Rynku Nowomiejskim. Prowadzone były także działania promocyjne obejmujące projekt oraz zabytki objęte wsparciem.

W sytuacji trudnego prognozowania rozwoju miasta w obszarze turystyki, wywołanego skutkami pandemii Sars Cov-2, Uchwałą Rady Miasta Torunia z września 2020 r. wydłużono - do końca 2021 r. - okres obowiązywania *Strategii rozwoju turystyki dla Miasta Torunia do 2020 r.*

Miasto Toruń posiada wysoki potencjał turystyczny, kapitał ludzki i społeczny oraz korzystne uwarunkowania gospodarcze, co daje mu zdolność do odbudowy funkcji turystycznej, w związku z kryzysem wynikającym z pandemii Sars Cov-2.

4. ZASOBY I POTENCJAŁ TURYSTYCZNY TORUNIA

Potencjał turystyczny i zasoby miasta Torunia oraz jego korzystne położenie i dostępność komunikacyjna przyczyniają się do funkcjonowania i systematycznego rozwoju ruchu turystycznego na jego terenie. O atrakcyjności turystycznej Torunia stanowią jego uwarunkowania przyrodnicze, historyczne i kulturowe, a także zasoby rekreacyjno-sportowe oraz odpowiednia organizacja wydarzeń kulturalno-rozrywkowych w mieście, przy wykorzystaniu adekwatnej bazy obiektów i przestrzeni publicznej. Istotnym czynnikiem warunkującym jakość pobytu turystów w Toruniu jest zróżnicowana baza noclegowa i gastronomiczna funkcjonująca w mieście oraz systematyczne działania w zakresie informacji turystycznej.

4.1. Położenie miasta i dostępność komunikacyjna

Toruń – miasto na prawach powiatu - jest położone nad rzeką Wisłą, we wschodniej części Kotliny Toruńskiej, na styku trzech krain historycznych - od południa sąsiaduje z Kujawami, od północy z Ziemią Chełmińską, od wschodu z Doliną Drwęcy i Ziemią Dobrzyńską. Toruń zlokalizowany jest w centralnej części województwa kujawsko-pomorskiego. Miasto zajmuje powierzchnię 115,75 km² i graniczy z czterema gminami: Łysomice (od strony północnej), Lubicz (od strony wschodniej), Wielka Nieszawka (od strony południowej), Zławieś Wielka (od strony zachodniej).

Toruń jest stolicą województwa kujawsko-pomorskiego i siedzibą Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Miasto stanowi duży ośrodek administracyjny, gospodarczy i akademicki, jest także ważnym węzłem drogowym i kolejowym w regionie.

Toruń znajduje się na trasie Transeuropejskiego Korytarza Transportowego (tzw. VI korytarz TINA), biegnącego z Gdańska do Cieszyna i dalej przez Słowację i Czechy na Bałkany. W korytarzu tym biegnie przechodząca przez miasto droga krajowa nr 91 (dawna DK nr 1) oraz autostrada A1 okalająca Toruń od strony wschodniej. Najważniejsze szlaki komunikacyjne to:

- autostrada A-1 (północ-południe),
- droga krajowa nr 1(91) (Gdańsk-Cieszyn),
- droga ekspresowa nr S 10 (Szczecin-Warszawa),
- droga krajowa nr 15 (Poznań-Konin-Olsztyn),
- droga krajowa nr 80 (Toruń-Bydgoszcz).

Dojazd do Torunia transportem samochodowym umożliwia zatem doskonale autostrada A1 - od strony północnej z wykorzystaniem węzła w Lubiczu (oddalonego od centrum Torunia o ok. 10 km); od strony południowej z wykorzystaniem węzła w Ciechocinku i drogi krajowej nr 91 (na odcinku ok. 25 km). Z kierunków wschodniego i zachodniego prowadzi do miasta droga krajowa nr 10, natomiast na linii północny wschód i południowy zachód biegnie droga krajowa nr 15.

Układ drogowy miasta tworzy ponad 470 km dróg, w tym zdecydowana większość (ponad 320 km) to drogi gminne, a dalej powiatowe, krajowe i wojewódzkie. W sieci dróg miejskich wyróżnia się trzy podstawowe elementy: główny układ drogowy, pozostałe drogi układu drogowego oraz drogi osiedlowe. Największy wpływ na jakość poruszania się po mieście ma oczywiście główny układ drogowy, który obsługuje największą część ruchu pojazdów, w tym także ruch tranzytowy. Rozbudowa i modernizacja dróg to największy pod względem wartości pakiet inwestycji miejskich w Toruniu, realizowanych i planowanych do roku 2025.

Dostępność komunikacyjną miasta zapewniają także połączenia kolejowe. Do Torunia można dojechać koleją bezpośrednio ze wszystkich dużych miast w Polsce. W granicach administracyjnych Torunia znajdują się trzy czynne dworce kolejowe: Toruń Główny, Toruń Wschodni, Toruń Miasto oraz trzy czynne przystanki osobowe: Toruń Kluczyki, Toruń Czerniewice i Toruń Grębocin.

Najbliższe względem Torunia lotnisko pasażerskie znajduje się w Bydgoszczy (ok. 50 km). Dojazd do Torunia jest możliwy także z lotniska w Gdańsku oraz z lotnisk w Poznaniu, Warszawie, Modlinie, Łodzi, Wrocławiu i Katowicach.

W Toruniu sieć połączeń publicznego transportu zbiorowego tworzą linie tramwajowe dzienne i nocne oraz linie autobusowe dzienne i nocne. Ponadto dla mieszkańców i osób przyjezdnych funkcjonują 44 postoje dla taksówek, na których wyznaczono ponad 360 miejsc postojowych. Obsługę autokarową i autobusową w mieście zapewniają: Międzynarodowy Dworzec Autokarowy i Dworzec autobusowy Veolia.

4.2. Uwarunkowania przyrodnicze i krajobrazowe

Toruń, ze względu na uwarunkowania przyrodnicze i krajobrazowe nazywany jest „zielonym miastem". Lasy ogółem na terenie miasta stanowią około 25% jego powierzchni.

Strefy wyróżniające się na obszarze miasta pod względem przyrodniczo-krajobrazowym to:

- strefa doliny Wisły, obejmująca obszar teras zalewowych, nadzalewowych i krawędzi teras z różnymi formami krajobrazu kulturowego; w skład strefy wchodzą: obszar skarpy wiślanej w obrębie Winnicy, obejmującej różnorodną roślinność naskarpową, przyrzeczną i forteczną wraz z obiektami fortecznymi; obszar skarpy wiślanej w obrębie Kaszczorka, wyspa Kępa Bazarowa, obszar dawnego parku wystawienniczego przy ul. Bydgoskiej, łąki i błonia nadwiślańskie,
- strefa doliny Drwęcy, obejmująca łąki i skupiska roślinności nadrzecznej,
- strefa zieleni urządzonej otaczająca zespół staromiejski,
- strefa krajobrazu warownego w obrębie Twierdzy Toruń zintegrowana z terenami zieleni (zwłaszcza fortów I, II, IV, VI, VII, XII, XIII i XIV).

Ze względu na ochronę walorów krajobrazowych fragmenty terenu miasta objęto ochroną prawną jako obszary chronionego krajobrazu:

- Krawędziowa Kotlina Toruńska na pn. obrzeżach miasta,
- Dolina Drwęcy,
- wydmy w płd.-zach. części miasta.

Ponadto na terenie miasta rozproszone są inne, mniejsze struktury przyrodnicze, prezentujące duże walory krajobrazowe, są to zwłaszcza:

- pozostałości wydm śródlądowych w strefie zurbanizowanej (przy ul. Bema, ul. Słowackiego),
- zbiorniki wodne i tereny w ich bezpośrednim otoczeniu: staw Kaszownik, jezioro Nagus, odcinek Strugi Toruńskiej,
- tereny zieleni - parki i ogrody.

Bogactwo przyrodnicze Torunia stanowią liczne formy ochrony przyrody. Tworzenie i funkcjonowanie form ochrony przyrody jest ważnym elementem realizacji celów ochrony przyrody w Polsce. Formy ochrony przyrody funkcjonują w oparciu o podstawy naukowe i wieloletnią praktykę krajowej ochrony przyrody. Każda z form spełnia inną rolę w polskim systemie ochrony przyrody i służy innym celom, dlatego charakteryzuje się odmiennym reżimem ochronnym oraz zakresem ograniczeń w użytkowaniu.

W granicach miasta Torunia znajdują się:

- rezerwaty przyrody – Kępa Bazarowa, Rzeka Drwęca,
- obszary natura 2000 – Dolina Drwęcy, Forty w Toruniu, Nieszawska Dolina Wisły, Leniec w Barbarce, Dolina Dolnej Wisły,
- pomniki przyrody – łącznie 53 obiekty, głównie pojedyncze drzewa i zbiorowiska drzew oraz 1 głaz narzutowy,

- użytki ekologiczne - Dąbrowa w Kaszczorku, nieużytek z glinianką porośniętą brzozą, osiką, wierzbą (bez nazwy).

Istotnym elementem przyrodniczo-krajobrazowym Torunia jest rzeka Wisła. W granicach miasta przepływa ona na długości ok. 19 km jako rzeka uregulowana. Jej szerokość na odcinku przepływającym przez miasto dochodzi do 500 m, osiągając głębokość od 3 do 5 m. Obok walorów przyrodniczych i krajobrazowych rzeka wpływa na atrakcyjność turystyczną miasta poprzez odpowiednie jej wykorzystanie i zagospodarowanie przylegających do niej terenów.

Obszary i obiekty o wartościach przyrodniczo-kulturowych lub krajobrazowych wpisane do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego, jako założenia zieleni (parki, założenia ogrodowe) to:

- Park Miejski na Przedmieściu Bydgoskim,
- park dworski wraz z dworem tzw. Prezydentówką przy ul. Grunwaldzkiej 64,
- założenia zieleni przy domu przy ul. Legionów 14,
- ogród wraz z domem przy ul. Rybaki 23.

Krajobraz miasta kształtują też obszarowe formy ochrony zabytków, zwłaszcza:

- historyczny układ urbanistyczny Bydgoskiego Przedmieścia i Rybaków,
- ruiny Zamku Krzyżackiego oraz Zamku Dybów,
- Stare i Nowe Miasto w obrębie dawnych murów miejskich tj. Pl. Rapackiego, Al. 700-lecia, Bulwarem Filadelfijskim, Wolą Zamkową, Warszawską, Szumana, Jęczmienną, Zaszpitalną, Fosą Staromiejską do Pl. Rapackiego,
- historyczny układ urbanistyczny kampusu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe stanowią też o funkcjach rekreacyjno-wypoczynkowych miasta opartych o bogate przyrodniczo i rekreacyjnie parki miejskie, które scharakteryzowano poniżej.

Tabela 7 Parki miejskie w Toruniu

Obiekt	Charakterystyka
Ogród Zoobotaniczny	Placówka łącząca w sobie walory ogrodu zoologicznego oraz botanicznego. Ciekawe zasoby przyrodnicze, ponad 200-letnia historia i położenie w pobliżu Zespołu Staromiejskiego Torunia sprawiają, że jest to miejsce idealne do wypoczynku, a przede wszystkim, do zdobywania wiedzy przyrodniczej. Obecnie kolekcja zwierząt liczy ponad 250 sztuk, reprezentujących około 100 gatunków. Ważną rolą Ogrodu Zoobotanicznego jest edukacja w zakresie wiedzy przyrodniczej. Różnorodne działania w tym obszarze są doceniane zarówno przez uczniów, jak i nauczycieli i mogą stanowić ważny element turystyki edukacyjnej.
Toruńskie Planty	Zieleńce i parki zlokalizowane od strony zachodniej i północnej Zespołu Staromiejskiego Torunia. Fragment plantów wzdłuż alei Jana Pawła II, przy budynku Collegium Minus (tzw. Harmonijka), ma zgeometryzowaną kompozycję, której centralnym punktem jest fontanna Cosmopolis, otoczona siedziskami i będąca popularnym miejscem spotkań mieszkańców i wytchnienia dla turystów zauroczonych pięknem pobliskiego Zespołu Staromiejskiego Torunia. O charakterze tej części decydują wspaniałe okazy drzew i krzewów, a najokazalszymi wśród nich są dęby odmiany piramidalnej, cisy i topole. Zieleń stanowi doskonałą oprawę dla modernistycznego budynku Collegium Minus. Charakterystycznym dla tej części miasta elementem jest wzniesienie od północno-zachodniej strony placu Rapackiego - jest to częściowo zniwelowany fragment szańca Bastionu Nowego, dawnej XVII-wiecznej twierdzy. mamy tu swobodną kompozycję drzew, przede wszystkim liściastych klonów, jesionów, lip i krzewów. Od strony placu, przy głównej alei, znajduje się pomnik Józefa Piłsudskiego. Aleja parkowa prowadząca przez wzniesienie stanowi połączenie między Zespołem Staromiejskim Torunia a Bydgoskim Przedmieściem. Założeniem parkowym częściowo związanym z fortyfikacjami jest Dolina Marzeń. Zlokalizowana między Bulwarem Filadelfijskim, aleją 500-lecia, ul. Chopina i placem Rapackiego od strony południowej sąsiaduje z obiektami wewnętrznego pierścienia toruńskich fortyfikacji. Obecne nasadzenia w Dolinie Marzeń pochodzą z okresu powojennego. Centralnym punktem jest od 1973 roku zegar słoneczny, doskonale

	wkomponowany w roślinne otoczenie i podkreślający kopernikański charakter miasta. Istotnym elementem nadającym klimat temu miejscu jest Struga Toruńska, tworząca tu niewielki zbiornik wodny będący fragmentem dawnej fosy. Pomimo sąsiedztwa ruchliwej arterii komunikacyjnej prowadzącej do toruńskiego mostu drogowego, Dolina Marzeń wciąż pozostaje malowniczą oazą zieleni. Po drugiej stronie placu Rapackiego znajdują się nasadzenia stanowiące doskonałą oprawę krajobrazową dla Zespołu Staromiejskiego Torunia. Na szczególną uwagę zasługują piękne okazy jodeł, świerków, wierzb, lip, wiązów oraz liczne krzewy jałowców oraz iryg różnych odmian. Część ta posiada charakter alpinarium - dzięki ukształtowaniu terenu przez istniejącą tu niegdyś fosę staromiejską. Stylu temu miejscu dodają zachowane fragmenty murów historycznego średniowiecznego systemu obronnego miasta.
Park Miejski na Bydgoskim Przedmieściu	Należy do najstarszych miejskich założeń ogrodowych w Polsce. Jego początki sięgają 1816 r. Położony jest wzdłuż Wisły i zajmuje powierzchnię 25 ha, z czego 0,5 ha przypada na wody. Park jest cennym dziełem sztuki ogrodowej. Wysoka wartość przyrodnicza zdecydowała o wpisaniu tego terenu do rejestru zabytków. Pełni on rolę parku miejskiego - położony w bezpośrednim sąsiedztwie Centrum miasta i jednocześnie daleki od miejskiego zgiełku jest doskonałym miejscem spacerów, wypoczynku i rekreacji. Do głównych atrakcji parku należą: pomnik w formie ławki upamiętniający poetę Friedricha Schillera, Pomnik Poległych Żołnierzy Wojsk Balonowych, staw parkowy, amfiteatr, teren rekreacyjny przy tzw. Martówce, możliwość aktywnego wypoczynku (place zabaw, boisko wielofunkcyjne, tor saneczkowy zimowy). Na terenie parku znajduje się końcowy odcinek przyrodniczo-edukacyjnej ścieżki dydaktycznej prowadzącej z niedalekiego Przysieka, a także odcinki szlaków turystycznych: pieszego czarnego „fortecznego" oraz rowerowego niebieskiego - wyznaczonych przez Oddział Miejski PTTK w Toruniu. Przystanek ścieżki przyrodniczej usytuowano w pobliżu starorzecza Wisły (Martówka).
Park Tysiąclecia	Park o powierzchni około 19 ha, zlokalizowany w lewobrzeżnej części Torunia. Pełni przede wszystkim funkcję rekreacyjną, ma też walory kompozycyjne i historyczne. Jego lokalizacja jest ściśle związana z istniejącymi na tym obszarze obiektami fortecznymi. Park jest bowiem położony na obszarze zabytkowego fortu „Przyczółek Mostowy", w jego starszej części, która powstała w latach 1824-1832. Park rozciąga się na stoku bojowym fortu. Północną granicę parku stanowi grobla uformowana po linii fosy i dalej ul. Podgórska. Południową i zachodnią granicę wyznacza linia drzew - w tej części przepływa też potok Wielanda, na którym zlokalizowany jest staw.
Park Glazja	Teren zielony na Jakubskim Przedmieściu zajmujący powierzchnię.5,5 ha. Obszar cenny przyrodniczo, położony w rejonie śródmiejskim, w miejscu silnie zurbanizowanym. Park podzielony jest na 3 strefy: strefę rekreacji intensywnej: place zabaw i siłownia (część północno-zachodnia parku), strefę ciszy – część centralna parku oraz strefę spontanicznego wypoczynku i rekreacji – część wschodnia parku). Przez teren parku biegną zarówno chodniki, jak i ścieżka rowerowa. Powstał też plac zabaw z różnorodnymi urządzeniami, z podziałem na strefy dla dzieci w wieku od 3 do 6 lat oraz od 3 do 14 lat. Chętni do aktywnego wypoczynku znajdą tu również urządzenia siłowni zewnętrznej i do street workoutu. Jest też miejsce do grillowania. Właściciele czworonogów mogą skorzystać z wybiegu dla psów. Dla miłośników rozrywki umysłowej są stoły szachowe. Znajdziemy tu także stoły do gry w tenisa, streetworkout, miejsca do grillowania, miejsce wypoczynkowe w formie altany z drzew, czy taras widokowy na stok bojowy przy Forcie Jakuba i dolinę Wisły. Ponadto umieszczono w parku budki dla ptaków i domki dla owadów oraz tablice informacyjne.

Źródło: https://www.torun.pl/pl/torunpl/srodowisko/miejskie-parki-i-skwery

Walory przyrodniczo-krajobrazowe Torunia stanowią istotny czynnik dla rozwoju turystyki, budują pozytywny wizerunek miasta w opinii przyjezdnych i wpływają na jakość życia w mieście.

4.3. Uwarunkowania historyczne i kulturowe oraz potencjał dla rozwoju turystyki edukacyjnej

Zasoby historyczne i kulturowe Torunia przede wszystkim wpływają na jego atrakcyjność turystyczną. Miasto poprzez swoją architekturę i związaną z nią historię, a także uwarunkowania kulturowe, posiada wyjątkową atmosferę bardzo docenianą przez turystów.

Toruń charakteryzuje szereg znaków rozpoznawczych – symboli, wpływających na jego atrakcyjność turystyczną i identyfikację w Polsce i na świecie. Są wśród nich obiekty zabytkowe i układy przestrzenne, instytucje naukowe i postacie historyczne o wielkim dorobku naukowo-kulturalnym oraz atrakcje turystyczne ugruntowane na podłożu historyczno-kulturowym miasta. Najważniejsze z nich wskazano poniżej:

Tabela 8 Znaki rozpoznawcze Torunia

Znak rozpoznawczy Torunia	Charakterystyka
Zespół Staromiejski Torunia	Jeden z najcenniejszych zespołów zabytkowych w Polsce, wpisany został w 1997 r. na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO. Zespół zabytkowy obejmuje Stare i Nowe Miasto, z zachowanym prawie bez zmian XIII-wiecznym układem urbanistycznym.
Toruński gotyk	W Toruniu znajduje się największa - po Krakowie - liczba autentycznych zabytków sztuki i architektury gotyckiej w Polsce. Gotyk jest znakiem rozpoznawczym Torunia. Dlatego jednym z haseł promocyjnych miasta są słowa: "Toruń - gotyk na dotyk". Lista gotyckiej architektury w mieście jest długa. Do obiektów najbardziej rozpoznawalnych, należą m.in.: - Ratusz Staromiejski, - Katedra Świętych Janów, - Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, - Kościół Świętego Jakuba.
Wiślana panorama Torunia	Urok i harmonia widoku Torunia od strony Wisły sprawiają, że rzeczna panorama miasta jest jednym z jego symboli i znaków rozpoznawczych. Pełną panoramę najlepiej ogląda się z punktu widokowego przy ul. Majdany na lewym brzegu Wisły. Tu znajdował się w przeszłości początek nieistniejącego obecnie mostu, połączonego po stronie Zespołu Staromiejskiego Torunia z Bramą Mostową.
Uniwersytet Mikołaja Kopernika	Największa i najstarsza uczelnia w regionie. Od lat utrzymuje się w pierwszej piątce najlepszych polskich uniwersytetów. Częścią uniwersytetu jest Centrum Astronomii w podtoruńskich Piwnicach, z trzecim co do wielkości w Europie radioteleskopem.
Krzyżacy - założyciele Torunia	Dokument lokacyjny dla Torunia został wystawiony 28 grudnia 1233 r. przez wielkiego mistrza zakonu krzyżackiego Hermana von Salza i preceptora na Słowiańszczyznę i Prusy Hermana Balka. Toruń został zatem założony przez Krzyżaków i podlegał ich zarządowi aż do 1454 r., kiedy w ramach tzw. inkorporacji został włączony w granice Rzeczypospolitej (za czasów króla Kazimierza Jagiellończyka).
Mikołaj Kopernik	Sława M. Kopernika związana jest z opracowaną przez niego astronomiczną teorią heliocentryczną. Zapewniła ona Kopernikowi miejsce w gronie najwybitniejszych naukowców w dziejach ludzkości. W mieście swoich narodzin Kopernik został ochrzczony (w ówczesnym kościele parafialnym, a dzisiejszej katedrze św. Janów), spędził dzieciństwo i część swojej młodości. Postać M. Kopernika została uwieczniona pomnikiem stojącym na Rynku Staromiejskim, a w domu, w którym przypuszczalnie się urodził znajduje się oddział Muzeum Okręgowego w Toruniu - Dom Mikołaja Kopernika.
Św. Jan Chrzciciel - patron Torunia	Jest jedną z najbardziej znanych postaci biblijnych i jednym z najbardziej czczonych świętych. Jego hebrajskie imię Johhanan tłumaczy się jako "Bóg jest łaskawy" lub "Jahwe się zmiłował". Jan żył od 1 roku p.n.e. do 32 roku n.e. W kalendarzu obchodzi się uroczystość ku czci świętego nie tylko w dniu jego śmierci (29 sierpnia), ale także w dniu narodzin (24 czerwca).
Toruńskie pierniki	Najsłynniejszym produktem wytwarzanym w Toruniu są pierniki toruńskie. Tradycja wypieku w mieście Kopernika tych aromatycznych ciastek jest niemal tak długa jak historia Torunia. Mówi się, że żaden z gości miasta nie może wyjechać z Torunia bez piernika.
Toruński flisak	Ze względu na swoje położenie nad Wisłą, przygraniczny charakter i kontakty z licznymi miastami naszego kontynentu Toruń od początku swego istnienia w XIII wieku odgrywał ważną rolę w handlu europejskim. Częścią handlowego profilu miasta jest tradycja flisacza. Na Rynku Staromiejskim znajduje się odsłonięta w 1914 roku fontanna z figurą flisaka.

Toruński Anioł	Anioł jest elementem wyróżniającym herb Torunia spośród znaków heraldycznych innych polskich miast. Sylwetka anioła pojawiła się w toruńskim herbie po zakończeniu wojny trzynastoletniej w XV wieku i przetrwała do naszych czasów. Dzięki temu anioł jest jednym z najważniejszych symboli Torunia.

Źródło: www.torun.pl

Lista obiektów zabytkowych w Toruniu jest długa. Obiekty najbardziej rozpoznawalne i najchętniej zwiedzane przez turystów wskazano poniżej wraz z krótką charakterystyką.

Tabela 9 Najważniejsze obiekty zabytkowe Torunia

Obiekt zabytkowy	Charakterystyka
Ratusz Staromiejski	Jeden z największych ceglanych budynków tego typu w Europie i najważniejszy zabytek Zespołu Staromiejskiego Torunia. Przez wieki stanowił administracyjne i handlowe centrum miasta. Ratusz wzniesiono w stylu gotyckim w końcu XIV w. włączając w jego mury zbudowaną ponad wiek wcześniej wieżę, którą dodatkowo podwyższono i ozdobiono blaszanym hełmem. W ten sposób powstał jednopiętrowy budynek z obszernym dziedzińcem, naśladujący najlepsze wzorce architektury flandryjskiej.
Dom Mikołaja Kopernika	Średniowieczna kamienica, która w drugiej połowie XV wieku należała do rodziny Koperników. Wielu historyków wskazuje ją jako miejsce, gdzie w 1473 roku przyszedł na świat wielki astronom - Mikołaj Kopernik.
Pomnik Mikołaja Kopernika	Stojący w południowo-wschodnim narożniku staromiejskiego rynku pomnik Mikołaja Kopernika jest jednym z najważniejszych symboli Torunia. Odlany w pracowni znanego berlińskiego rzeźbiarza Fryderyka Tiecka, został ustawiony w obecnym miejscu w 1853 r.
Krzywa Wieża	Średniowieczna baszta obronna, która swoją nazwę zawdzięcza znacznemu odchyleniu od pionu - o około 140 cm. Odchylenie wieży spowodowane zostało przesunięciem gliniastego podłoża. Krzywa Wieża jest jednym z wielu elementów miejskich fortyfikacji.
Katedra Świętych Janów	Gotycka katedra pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty swoją formę uzyskała w wyniku wieloetapowej budowy, którą po blisko 200 latach zakończono na przełomie XV i XVI w. Już w średniowieczu był to najważniejszy z toruńskich kościołów, pełniący funkcję staromiejskiej fary, w której skupiało się religijne życie mieszkańców miasta.
Kościół Świętego Jakuba	Obiekt wzniesiony został w I poł. XIV wieku jako świątynia parafialna dla mieszkańców Nowego Miasta Torunia, lokowanego w 1264 roku. Ze względu na swą wyjątkową konstrukcję uważany jest za najpiękniejszy gotycki budynek sakralny w Toruniu. Kościół ten został bowiem zbudowany na wzór kamiennych, zachodnioeuropejskich katedr - ciężar sklepień jego głównej nawy przeniesiono na zwieńczone sterczynami skarpy za pomocą zewnętrznych łuków odporowych.
Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	Kościół wzniesiony został w II połowie XIV w. przez franciszkanów, którzy przybyli do Torunia zaledwie kilka lat po lokacji miasta, w 1239 roku. Zachowana do dziś monumentalna gotycka świątynia jest trzecim bądź nawet czwartym kościołem zbudowanym w tym miejscu. Zgodnie z surową franciszkańską regułą budowla od początku nie posiadała jednej wieży, a jedynie zakończony trzema wieżyczkami szczyt od strony rynku. Jednej z najważniejszych odbytych w tym miejscu ceremonii, był pogrzeb szwedzkiej królewny Anny Wazówny, siostry króla Polski Zygmunta III Wazy. Barokowy nagrobek Anny Wazówny, ufundowany przez króla Władysława IV Wazę w 1636 roku, znajduje się w mauzoleum dostawionym od północy do prezbiterium kościoła. Świątynia była również miejscem pochówku wielu wybitnych mieszczan toruńskich i przedstawicieli szlachty, o czym świadczą zawieszone na ścianach renesansowe i barokowe epitafia oraz umieszczone w posadzce płyty nagrobne, niekiedy pamiętające nawet średniowiecze.
Mury obronne	Początek budowy murów miejskich w Toruniu sięga lat sześćdziesiątych XIII wieku. Bogacące się miasto handlowe i ważny ośrodek wojskowo-administracyjny państwa krzyżackiego został otoczony systemem ceglanych murów baszt, bram i fos, z których wiele można oglądać do dzisiaj.
Brama Mostowa	Zachowana do dzisiaj Brama Mostowa została zbudowana w 1432 roku na miejscu wcześniejszej budowli o identycznej funkcji. Początkowo zwano ją Przewoźną lub Promową, ponieważ właśnie przez nią wiodła droga do przeprawy promowej na drugi brzeg Wisły.
Brama Klasztorna	Nazywana również Bramą św. Ducha, została zbudowana w XIV w. jako jedna z czterech bram prowadzących do miasta od strony wiślanego portu. Mimo drobnych

	przebudów, brama zachowała do dzisiaj oryginalną formę gotyckiej wieży bramnej z trzema ostrołukowymi wnękami.
Brama Żeglarska	Zbudowana została w średniowieczu, jednak jej obecny kształt jest rezultatem gruntownej dziewiętnastowiecznej przebudowy. Otwierając się z jednej strony na port, zaś z drugiej na ulicę prowadzącą do farnego kościoła św. Janów i staromiejskiego rynku, brama ta była najważniejszym wejściem do miasta.
Ruiny Zamku Krzyżackiego	Toruński zamek należał do najstarszych budowli tego typu wzniesionych przez Krzyżaków na prawym brzegu Wisły. Zaczęto budować go około połowy XIII wieku. Wykorzystano w tym celu umocnienia starszego, wcześniej zniszczonego grodu, co miało wpływ na nietypowy kształt toruńskiej warowni, przypominający podkowę.
Zamek Dybowski	został wzniesiony na lewym brzegu Wisły przez Władysława Jagiełłę jako siedziba polskich starostów i strategiczny punkt militarny do kontroli ruchu na Wiśle i granicy polsko-krzyżackiej. Jego budowę rozpoczęto prawdopodobnie ok. 1423-1425 r., ale już w początkowym okresie był kilkakrotnie przebudowywany.
Twierdza Toruń	Twierdza Toruń to bardzo cenny zabytek militarny w skali europejskiej - jeden z najpotężniejszych systemów fortyfikacyjnych w Polsce. Twierdza została wzniesiona pod koniec XIX w. na mocy rozporządzenia pruskiego sztabu generalnego (24 czerwca 1872). Toruń, jako miasto nadgraniczne, został zaliczony do grupy twierdz przewidzianych do rozbudowy. Nowo powstała architektura forteczna miała odpowiadać na zapotrzebowanie ówczesnej sztuki wojskowej, zwłaszcza na wprowadzenie artylerii gwintowanej. Wybudowanie tego systemu miało związek ze strategicznym położeniem Torunia na XIX-wiecznej mapie Europy. Wzniesione w XIX stuleciu toruńskie fortyfikacje tworzą okręg złożony z ponad 200 obiektów militarnych. Po 1815 r. kiedy Toruń ponownie znalazł się w zaborze pruskim, ówczesne władze podjęły decyzję o rozbudowie w mieście i wokół niego umocnień wojskowych. Działania te powodowała bliskość linii granicznej z zaborem rosyjskim. Utworzenie miast twierdzy miało na celu zapewnienie bezpieczeństwa państwu pruskiemu. W I połowie XIX w. skupiono się na rekonstrukcji i modernizacji dawnych umocnień i wznoszeniu pierścienia wewnętrznego. Były to budynki znajdujące się blisko centrum Torunia. Wybudowano m.in. koszary – część dzisiejszego hotelu Bulwar, następnie fort św. Jakuba (ul. gen. Sowińskiego), wozownię (ul. Ducha Św.), przyczółek mostowy (ul. Podgórska), fort kolejowy (ul. Rudacka) oraz dwa arsenały. W II poł. XIX w. kontynuowano rozbudowę toruńskiej twierdzy, zajmując się tworzeniem pierścienia zewnętrznego. W jego skład wchodziło 15 fortów, baterie pancerne i ponad 80 schronów. Do wszystkich obiektów prowadziły drogi utwardzone oraz tory kolejowe. Każdy fort posiadał system komunikacyjny w postaci linii telefonicznej oraz telegraficznej i kamuflujący m.in. maski leśne oraz aleje drogowe. Obiekty wchodzące w skład toruńskiej twierdzy tworzą pieszy szlak forteczny. Oznaczony jest kolorem czarnym i obejmuje 44 km. Obecnie do zwiedzania udostępniony są: Fort IV im. Stefana Żółkiewskiego (ul. Chrobrego 86), bateria pancerna AB (ul. Poznańska 191-199), a także Fort I oraz Fort XIII, w którym działa Izba Tradycji 12. Wojskowego Oddziału Gospodarczego.

Źródło: www.torun.pl; visittorun.com

Bogactwo historyczno-kulturowe Torunia to także tradycje portowe i kupieckie umocnione przez przynależność miasta do grupy miast tworzących Hanzę, w której działania polityczne i organizacyjne Toruń został włączony w 1280 roku. Od XIII w. słowa Hanza używano na określenie wspólnoty podróżujących kupców. Za formalne narodziny właściwej Hanzy uznaje się zjazd w Lubece w 1356 roku. W całej historii Hanzy jej członkami, niekiedy bardzo krótko, było w sumie 200 miast. Trzon organizacji stanowiło jednak - szczególnie w okresie największego rozkwitu Związku, tj. w XIV-XV wieku - około 70 miast. Rola Torunia w historycznej Hanzie polegała przede wszystkim na pośrednictwie handlowym. Toruń bardzo aktywnie uczestniczył w strukturach Hanzy. Na 48 Zjazdów z lat 1356-1403 Toruń wysłał swoich delegatów aż na 40. Toruńscy mieszczanie aktywnie uczestniczyli także w rokowaniach i pertraktacjach dyplomatycznych prowadzonych przez Hanzę. Na 35 znanych poselstw dyplomatycznych Hanzy z lat 1356-1403 mieszczanie z Torunia brali udział w 21.

Dawna, historyczna Hanza przestała istnieć w 1669 roku, lecz jej idee ożyły po ponad 300 latach – w roku 1980, kiedy to w holenderskim mieście Zwolle odbył się pierwszy Zjazd Nowej Hanzy. Toruń jako miasto z tradycjami hanzeatyckimi, nie mógł pozostać poza Związkiem Miast Nowej Hanzy. Pierwszy raz Toruń uczestniczył w 17 Międzynarodowym Zjeździe Nowej Hanzy w Gdańsku w 1997 r. , gdzie na

prośbę organizatorów miasto zaprezentowało swój stół z piernikami toruńskimi i innymi słodkościami przygotowanymi w Toruniu, oraz toruńskie wina. Następnie Miasto uczestniczyło w 18 Zjeździe Nowej Hanzy w szwedzkiej miejscowości Visby na Gotlandii, gdzie prezentowało swoje walory - miasta, które warto odwiedzić, na "jarmarku Hanzy", na którym stoisko toruńskie oblegane było przez gości z różnych zakątków świata. Kolejne zjazdy, w których Toruń brał udział to spotkania w Słubicach-Frankfurcie oraz w Turku (Finlandia).

W 1998 roku, podczas 19 Międzynarodowego Zjazdu Nowej Hanzy w Visby (Szwecja), Toruń stał się członkiem Związku Miast Nowej Hanzy. Decyzję w tej sprawie podjęło Walne Zgromadzenie Delegatów tej organizacji, które zgodnie z wielowiekową tradycją ma moc przyjmowania nowych członków. Wniosek toruńskiego samorządu został przygotowany na mocy uchwały Rady Miasta Torunia nr 715/98.

Organizacja Nowa Hanza bardzo ściśle nawiązuje do tradycji historycznej średniowiecznej Hanzy. Miasto, które zamierza do niej przystąpić musi wykazać, iż w przeszłości należało do tego związku lub bardzo ściśle z nim współpracowało. Do niedawna Związek nie miał osobowości prawnej, jednak wyznaczone cele i zadania wymusiły przekształcenie go w powszechnie uznawane przez Prawo Międzynarodowe Stowarzyszenie. A zatem od roku 2020 Związek Nowej Hanzy reprezentuje Stowarzyszenie o tej samej nazwie z siedzibą w Lubece.

Do podstawowych celów Związku Nowej Hanzy należą: prezentacja przeszłości i współczesności miast Hanzy, ukazanie związków miast należących do wspólnoty, integracja miast członkowskich, nawiązanie bezpośrednich kontaktów międzyludzkich, stworzenie forum wymiany inicjatyw gospodarczych, kulturalnych i turystycznych, prezentacja dorobku kulturalnego miast, działania na rzecz integracji ludzi zdrowych ze światem osób niepełnosprawnych, współpraca organizacji pozarządowych. Związek Nowej Hanzy pozwala lepiej zrozumieć i akceptować odmienności kulturowe, obyczajowe, polityczne i społeczne narodów. Uczy tolerancji i wzajemnego poszanowania. Wzmacnia poczucie demokracji i pozwala korzystać z doświadczeń partnerów. Zbliża mieszkańców wschodniej i zachodniej części Europy.

Najważniejszym organem Związku jest Zjazd Miast Hanzeatyckich, w którym biorą udział delegaci z każdego miasta członkowskiego. Nowa Hanza organizuje coroczne zjazdy w jednym z miast – członków (Dni Hanzy). W 2023 r. planowany jest Międzynarodowy Zjazd Miast Nowej Hanzy w Toruniu.

Toruń jest także jednym z miast leżących na trasie przebiegu polskiej części Szlaku Świętego Jakuba (Camino de Santiago), zwanej także Camino Polaco. Szlak ma charakter pielgrzymkowy. Na wielu odcinkach szlaku Św. Jakuba można spotkać znaki wskazujące na przebiegający przez Toruń odcinek szlaku - tradycyjne muszle oraz towarzyszące im czasami żółte strzałki. Camino de Santiago to najsłynniejszy obok szlaków do Rzymu i Jerozolimy pielgrzymkowy szlak średniowiecznej Europy. Jego główna trasa biegła z Litwy, przez Polskę, Niemcy, Francję do Hiszpanii, a konkretnie do grobu św. Jakuba Apostoła w mieście Santiago de Compostela. Pielgrzymi zamierzający przejść odcinek Szlaku św. Jakuba przebiegający przez województwo kujawsko-pomorskie, a więc z Iławy do Trzemeszna, mają do pokonania 255 km (ok. 200 km w obrębie samego województwa).

W Toruniu Szlak św. Jakuba przebiega następująco: ul. Turystyczną, ul. Winną, ul. Winnica, ul. Traugutta, ul. św. Jakuba, Rynkiem Nowomiejskim, ul. Browarną, ul. Piernikarską, Bulwarem Filadelfijskim, Bramą Klasztorną, ul. Pod Krzywą Wieżą, placem Rapackiego, mostem drogowym im. J. Piłsudskiego, ul. Dybowską.

W dniu 25 lipca 2021 r. toruński kościół św. Jakuba został wyniesiony do godności Sanktuarium św. Jakuba przy polskim odcinku słynnego Szlaku Świętego Jakuba.

Bogactwo historyczne, kulturowe i naukowe Torunia, promują instytucje kultury, które poprzez swoją działalność rozwijają systematycznie funkcje turystyczne miasta. Kluczowe podmioty wskazano w poniższej tabeli.

Tabela 10 Najważniejsze instytucje/obiekty kultury w Toruniu

Placówka	Charakterystyka
Muzea	
Muzeum Okręgowe w Toruniu	Muzeum ma ponad półtorawieczną tradycję. Znajdują się w nim bogate zbiory dzieł sztuki prezentowane na wystawach stałych. Placówka organizuje również szereg interesujących wystaw czasowych, przeważnie o charakterze historycznym. Muzeum składa się z kilku wyspecjalizowanych oddziałów: – Ratusz Staromiejski z Wieżą Ratuszową - wystawy stałe. – Dom Mikołaja Kopernika - Interaktywna wystawa stała, łącząca elementy tradycyjne z multimedialnymi. Wśród atrakcji znajdziemy hologramy, projekcje rozgwieżdżonego nieba, a także kino 4D. – Muzeum Sztuki Dalekiego Wschodu w Kamienicy pod Gwiazdą - zbiory Sztuki Orientu. Kolekcja obejmuje zabytki z Chin, Syjamu, Tybetu, Korei, Wietnamu, Indii i Japonii. Są to zarówno obrazy, drzeworyty, przedmioty z brązu, rzeźby kamienne oraz drewniane, jak i wyroby z kamieni półszlachetnych, ceramika i tkanina. – Muzeum Historii Torunia w Domu Eskenów - wystawa prezentująca dzieje Torunia. Zwiedzanie rozpoczyna się w Wielkiej Sieni, gdzie eksponowane są zabytki prahistoryczne. Kolejna część wystawy obejmuje tematycznie powstanie oraz stopniowy rozwój miasta od epoki średniowiecza do współczesności. Zwiedzający ekspozycję mogą zapoznać się z unikatowymi obiektami, m.in. dokumentami związanymi z miastem, zabytkami ilustrującymi życie codzienne, bronią, towarami, którymi handlowali toruńscy kupcy, a także dziełami sztuki. Częścią wystawy jest także Księga Toruń - krótki film prezentujący wybrane fakty z dziejów Torunia, zrealizowany w technice 3D. Po pokazie zwiedzający mogą skorzystać z interaktywnych propozycji znajdujących się na wystawie i w sali projekcji; m. in. dotykowych modeli zabytków toruńskich, gier i quizów, makiety najbardziej znanego historycznego planu miasta oraz ekranów prezentujących ikonografię Torunia. – Muzeum Podróżników im. Tony' ego Halika - pierwsze takie muzeum w Polsce poświęcone Podróżnikom. Ekspozycja stała składa się z szeregu wystaw prezentujących dorobek słynnych globtroterów - Tony'ego Halika i Elżbiety Dzikowskiej. – Dział Archeologii i Biblioteka Naukowa - Biblioteka Naukowa jest także dostępna dla osób z zewnątrz. – Muzeum Toruńskiego Piernika - największe, wyjątkowe muzeum piernika zarówno w Toruniu, jak i Polsce. To nowoczesna placówka skupiająca w jednym miejscu tradycje europejskiego piernikarstwa, mieszcząca się w byłej XIX-wiecznej fabryce pierników należącej do rodziny Wesse. To również miejsce, w którym zwiedzający mogą zapoznać się z tajemnicą technologii wypieku toruńskich pierników. Dzięki interaktywnym elementom ekspozycji, zwiedzający zostaną kompleksowo i szczegółowo wprowadzeni w niezwykły świat najsłynniejszego toruńskiego specjału, jakim są toruńskie pierniki. Goście odwiedzający Muzeum mogą również zapoznać się z poszczególnymi aspektami tematycznymi związanymi z jednym z najbardziej rozpoznawalnych produktów, który od ponad 600 lat jest symbolem miasta. – Muzeum Twierdzy Toruń - w salach dawnych koszar Bramy Chełmińskiej przygotowano wystawę, która za pomocą plansz, makiet, dioram i urządzeń multimedialnych przybliża zwiedzającym wielowiekową historię fortyfikacji Torunia oraz wszelkie aspekty z nią związane. Ekspozycję uzupełniają cenne eksponaty m.in. przewoźna wieża pancerna czy też broń będąca na wyposażeniu żołnierzy broniących miasta. W salach ekspozycyjnych można zapoznać się z poszczególnymi etapami powstawania i funkcjonowania Twierdzy Toruń, od średniowiecza, poprzez czasy nowożytne, wiek XIX aż do końca II wojny światowej.
Muzeum Etnograficzne	W ścisłym centrum miasta, w bezpośrednim sąsiedztwie Zespołu Staromiejskiego Torunia widnieją wiejskie chaty. To skansen będący częścią Muzeum Etnograficznego. W parku oglądać można ekspozycję budownictwa ludowego z terenu Pomorza i Kujaw. W budynkach muzealnych prezentowane są stałe i czasowe ekspozycje związane tematycznie z kulturą ludową. Muzeum organizuje również szereg imprez popularyzujących wiedzę o tradycjach i współczesności wsi. Muzeum posiada również zamiejscowe oddziały: Park Etnograficzny w Kaszczorku oraz Olenderski Park Etnograficzny w Wielkiej Nieszawce.

Muzeum Pomorskie AK oraz Wojskowej Służby Polek	Muzeum upamiętniające postać i działalność zmarłej w 2009 r. torunianki Elżbiety Zawackiej, żołnierza AK, uczestniczki Powstania Warszawskiego, emisariuszki Komendanta Głównego ZWZ do Sztabu Naczelnego Wodza w Londynie, jedynej kobiety wśród 316 cichociemnych, więźniarki okresu stalinowskiego, wybitnego pedagoga, społeczniczki. Wystawa opowiadająca o życiu i działalności Elżbiety Zawackiej (pseudonim „Zo") stanowi znakomitą lekcję wojennej i powojennej historii.
Muzeum Uniwersyteckie	Na wystawach stałych muzeum oglądać można dzieła sztuki polskiej w Wielkiej Brytanii oraz insygnia i portrety Rektorów UMK. Muzeum organizuje również szereg wystaw czasowych, często pochodzących ze zbiorów uniwersyteckiego Archiwum Emigracji. Zbiory Muzeum Uniwersyteckiego można podzielić na cztery działy: - sztuka europejska i światowa oraz przedmioty kultury materialnej, - sztuka polska w Wilnie i Toruniu, - sztuka polska na świecie, - świadectwa i pamiątki historii nauki w Wilnie i Toruniu.
Muzeum Diecezjalne w Toruniu	W swej wystawie stałej prezentuje cenne zbiory zabytków ruchomych pochodzących z kościołów parafii diecezji toruńskiej. Są to przede wszystkim wysokiej klasy artystycznej dzieła sztuki sakralnej, od gotyckich po XIX-wieczne, stanowiące część dziedzictwa kulturowego Pomorza, w tym depozyty przechowywane do tej pory w Muzeum Diecezjalnym w Pelplinie. Wśród nich znajdują się m.in. gotyckie, bogato zdobione kielichy mszalne, monstrancja z tego samego czasu, a także polichromowane rzeźby oraz dzieła malarskie, z których najmłodsze to dzieło Jerzego Kossaka Cud nad Wisłą. W muzeum znajduje się również kopia rzeźby Pięknej Madonny Toruńskiej, której oryginał zaginął w czasie II wojny światowej.
Muzeum Piśmiennictwa i Drukarstwa w Grębocinie	Muzeum zostało oficjalnie otwarte dla zwiedzających w 2004 r. Od początku istnienia prowadzone są w nim zajęcia edukacyjne dla dzieci, młodzieży i dorosłych, których atutem jest żywa lekcja historii w niecodziennym otoczeniu zabytkowego gotyckiego kościoła. Swój profil Muzeum czerpie z bogatej historii XVIII-wiecznej papierni w Lubiczu i Pruskiej Łące oraz XIX-wiecznej historii drukarstwa toruńskiego.
Muzeum „Pamięć i Tożsamość" im. św.Jana Pawła II	Muzeum ma za zadanie promować historię Polski, polskie dziedzictwo, kultywować idee wolności i solidarności zarówno w przestrzeni krajowej, jak i międzynarodowej.
Muzeum Techniki i Inżynierii Komunalnej Torunia	Ekspozycja umieszczona została w zabytkowym wnętrzu ponad stuletniej wieży ciśnień stacji wodociągowej. Wieża wraz z dawną halą pomp po gruntownym remoncie przystosowane zostały do pełnienia funkcji wystawienniczo-edukacyjno-kulturalnych. Ekspozycja dotyczy historii i współczesności inżynierii komunalnej miasta. Pozwala ona prześledzić ewolucję technik komunalnych od początków dziejów Torunia do czasów współczesnych. Ponadto proekologiczny charakter wystawy ma uświadomić zagrożenia związane z obecną skalą zużycia różnych rodzajów zasobów energetycznych i zanieczyszczenia środowiska.
Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń	Skansen obejmuje wycinek pasa fortecznego Twierdzy Toruń z XIX w. dziełami pancernymi - doświadczalną baterią pancerną AB IV i baterią półpancerną S.L.B. wraz z jej schronem amunicyjnym. We wnętrzach obiektów zapoznać się można z wystawami poświęconymi twierdzy, stalagowi XX A i historii wojskowości. Pomiędzy dziełami pruskimi gromadzone są obiekty z międzywojnia, okresu drugiej wojny światowej jak i okresu zimnej wojny: polskie, radzieckie jak i niemieckie. Zwiedzić można m.in. unikalny podziemny polski schron podziemny SBF-180 z pełnym wyposażeniem, radzieckie obiekty obserwacyjno-bojowe czy niemieckie wartownicze.
Muzeum Artylerii w Toruniu - Oddział Muzeum Wojsk Lądowych w Bydgoszczy	Muzeum dziedziczy tradycje przedwojennego Muzeum Sprzętu Artylerii w Toruniu, działającego od 1923 r. wraz z ulokowaniem tu szkolnictwa artyleryjskiego. Po rozformowaniu Wyższej Szkoły Oficerskiej muzeum zostało przejęte przez powołane decyzją Ministra Obrony Narodowej Centrum Szkolenia Artylerii i Uzbrojenia w Toruniu. Zbierana przez wiele lat kolekcja sprzętu artyleryjskiego przekazana została w 2012 r. do działającego od 1973 r. Muzeum Wojsk Lądowych w Bydgoszczy, a dla zachowania historycznych tradycji artylerii i miejsca, w którym powstała kolekcja utworzono Muzeum Artylerii w Toruniu jako Oddział Muzeum Wojsk Lądowych w Bydgoszczy, które funkcjonuje od września 2013 r. Ekspozycję główną muzeum stanowi wystawa stała „Historia artylerii - powstanie i rozwój", poświęcona historii artylerii ze szczególnym uwzględnieniem bogatych toruńskich tradycji artyleryjskich. Prezentowane są historyczne mundury, broń i wyposażenie artyleryjskie Wojska Polskiego do czasów współczesnych. Całość wystawy dowodzi o tym, że Toruń był i jest głównym centrum kształcenia kadry artylerzystów polskich. Ekspozycję plenerową „Rozwój sprzętu wojsk rakietowych i artylerii XX wieku" tworzy sprzęt artyleryjski i rakietowy, w wielu wypadkach eksponaty nie spotykane w innych polskich muzeach wojskowych.

Muzeum Historyczno-Wojskowe w Toruniu	Muzeum zlokalizowano w piwnicach XIX-wiecznego gmachu I Liceum Ogólnokształcącego. Profil działalności obejmuje pamiątki militarne i wojenne od roku 1910 do lat 50. XX w., ze szczególnym uwzględnieniem okresu II wojny światowej oraz funkcjonującego wówczas w Toruniu niemieckiego obozu jenieckiego Stalag XX A. W muzeum można zobaczyć m.in. osobiste rzeczy jeńców wojennych (brytyjskich, francuskich, belgijskich, włoskich i amerykańskich) będących więźniami niemieckich stalagów XX A i XX C znajdujących się wówczas na Glinkach w Toruniu oraz fotografie jeńców australijskich, którzy byli internowani w Forcie XV na Rudaku. Oprócz wystaw stałych Muzeum organizuje również inscenizacje historyczne m.in. z okazji rocznicy powstania warszawskiego czy Dnia Polskiego Państwa Podziemnego.
Kolejowa Izba Tradycji w Toruniu	Muzeum znajduje się na terenie dworca kolejowego Toruń Główny. Ekspozycja obejmuje liczne eksponaty związane z kolejnictwem: tablice informacyjne, bilety, makiety kolejowe, modele pociągów, elementy semaforów i rogatek, sprzęt używany niegdyś przez pracowników kolei m.in. różnego typu sygnalizatory, lampy, telefony, a także elementy umundurowania.
Izba Pamięci Tramwajów Toruńskich	Ekspozycja została otwarta w 2008 r. z okazji przypadającej wtedy 117. rocznicy komunikacji tramwajowej w Toruniu. Na wystawie stałej, zatytułowanej "Ocalić od zapomnienia...tramwaje toruńskie", zobaczyć można m.in. fotografie zajezdni tramwajowej z początków jej istnienia, bilety tramwajowe i kasowniki z różnych lat, akcesoria wyposażenia konduktorskiego, buławy oraz instrumenty zakładowej orkiestry dętej, mundury z lat 1978-1990.
Dom PRL w Toruniu	W muzeum można obejrzeć dokumenty, meble, sprzęty, ubrania oraz różne przedmioty użytku codziennego, z których korzystano w latach 60' - 80'. Muzeum składa się z 6 zaaranżowanych pomieszczeń (salon, kuchnia, łazienka, pokój z elektroniką i maszynami do pisania, pokój „przesłuchań" i pokój milicyjno-biurowy, urządzonych podobnie do wielu mieszkań w tamtym okresie. Muzeum, oprócz przedmiotów, posiada wiele cennych dokumentów z tamtego okresu np. legitymacja ORMO, Indeks Wieczorowego Uniwersytetu Marksizmu i Leninizmu, Mandat na Konferencję Sprawozdawczo-Wyborczą Komitetu Zakładowego PZPR zakładu Predom-Metron, Kalendarzyk ORBIS z 1948, gazety i wiele innych ciekawostek.
Muzeum Rycerzy i Żołnierzyków	Muzeum prowadzone przez Fundację „A to historia!" prezentuje kolekcję ponad 2 tysięcy figurek, pokazujących ubiór i oporządzenie polskich wojów, rycerzy i żołnierzy od czasów Mieszka I. To pierwsze takie muzeum i pierwsza tak duża wystawa stała poświęcona tzw. żołnierzykom i figurkom historycznym w Polsce.
Muzeum Zabawek i Bajek	Kolekcja muzeum składa się z około 1000 eksponatów pochodzących od połowy XIX w. do czasów tzw. PRL-u (przedwojenne lalki, wózki, bączki, zabawki z czasów PRL-u, nakręcane na kluczyk, kolejki elektryczne i inne ciekawostki). Muzeum prowadzi również warsztaty tworzenia własnej zabawki dla dzieci i dorosłych.
Żywe Muzeum Piernika	Muzeum jest interaktywną formą poznawania historii Torunia i piernikarstwa, atrakcyjną zarówno dla dzieci, jak i dla dorosłych. Odwiedzający muzeum przenoszą się do szesnastowiecznej piernikarni. Po krótkim terminowaniu u mistrza piernikarskiego nabywają historycznych uprawnień piernikarskich, zdobytych przy wyrobie pierników według najlepszych receptur sprzed pięciuset lat.
Dom Legend Toruńskich	Dom Legend Toruńskich to połączenie interaktywnego muzeum i teatru. Miejsce, które pozwala przenieść się w świat magicznych opowieści o mieście i jego historii. Po sześciu instalacjach przybliżających najpopularniejsze podania związane z naszym miastem oprowadza gości przewodnik - koniecznie w stroju z epoki. - Zwiedzanie trwa ok. 45 minut i odbywa się według określonego scenariusza, który ma kilka wariantów dostosowanych do wieku gości. Można tu poznać m.in. opowieść o wylaniu nieczystości na głowę króla Jagiełły, historię flisaka, który uratował miasto przed plagą żab oraz poznać powody pochylenia się Krzywej Wieży. Dom Legend to w rzeczywistości piwnica - gotyckie podziemia kamienicy na Starym Mieście.
Centra kultury, popularyzacji nauki i galerie	
Centrum Popularyzacji Kosmosu „Planetarium Toruń"	Jedną z największych atrakcji turystycznych Torunia jest Planetarium im. Wł. Dziewulskiego - najbardziej zaawansowany technologicznie tego typu obiekt w Polsce. Klasycznie rozumiane Planetarium (sala projekcyjna pod kopułą) rozszerzyło swoją ofertę i dziś jest prawdziwym Centrum Popularyzacji Kosmosu "Planetarium - Toruń". Pokazy nie są już jedyną formą popularyzacji astronomii. W dniu 26 czerwca 2005 roku w budynku otwarto pierwszą interaktywną wystawę - salę Orbitarium (była ona czynna do 2 września 2017 roku). 22 kwietnia 2012 roku dołączyła do niej kolejna wystawa - sala Geodium. 12 lutego 2018 roku w miejscu sali Orbitarium została otwarta nowa interaktywna i multimedialna przestrzeń Baza MARS#17.

Centrum Nowoczesności Młyn Wiedzy	To pierwsze centrum nauki w regionie kujawsko–pomorskim. Otwarcie Centrum nastąpiło 9 listopada 2013 roku. Siedziba instytucji to dawne młyny Richtera, budynki zbudowane na przełomie XIX i XX, teraz całkowicie odrestaurowane, służą nauce i zabawie. Na przestrzeni 5 tys. m2, na 6 kondygnacjach znajduje się przestrzeń wystawiennicza, pracownie naukowe, sale ekspozycyjne dla dzieci i biura. Głównym rekwizytem i wizytówką instytucji jest Wahadło Foucaulta, najdłuższe zamontowane na stałe w Polsce, umożliwiające obserwację zjawiska obrotu Ziemi wokół własnej osi. Sercem toruńskiego eksponatu jest 35-kilogramowa, chromowana kula wypełniona piaskiem, zawieszona na 33-metrowej linie, biegnącej od dachu po parter placówki przez wszystkie kondygnacje. Dzięki temu wahadło jest widoczne z każdego piętra. W Centrum można oglądać dwie stałe wystawy: "O Obrotach" – poświęconą idei koła i ruchu obrotowego, także w odniesieniu do dzieła Mikołaja Kopernika „O obrotach sfer niebieskich" oraz "Rzeka" – nawiązująca do przepływającej przez Toruń Wisły, obejmująca model rzeki od źródeł po ujście. Zwiedzający mają też do dyspozycji wystawy czasowe oraz przestrzenie warsztatowe. 6 grudnia 2019 r. w nowo wyremontowanym budynku Centrum Innowacyjnej Edukacji (tuż obok głównego budynku CNMW) udostępniona została wystawa dla nastolatków „Ścieżki dorastania". Składa się na nią 31 interaktywnych stanowisk podzielonych na trzy ścieżki tematyczne: społeczno-kulturową, emocji i dojrzewania. Jest dedykowana dla odbiorcy od 13. roku życia i pomaga młodym ludziom lepiej zrozumieć burzliwe procesy, które zachodzą w nich w tym okresie. Celem Centrum Nowoczesności jest przekazywanie wiedzy w sposób interaktywny. Można osobiście przeprowadzać eksperymenty i stać się na chwilę prawdziwym naukowcem
Centrum Kulturalno-Kongresowe „Jordanki"	Obiekt o wyjątkowej architekturze zlokalizowany w samym sercu Torunia. Wielofunkcyjność i modularność budynku umożliwia organizowanie nawet najśmielszych wydarzeń kulturalnych oraz dużych konferencji, kongresów i targów. Budynek Centrum, o łącznej powierzchni 22.000 m kw. mieści Salę Koncertową (1012 m kw. dla 882 widzów) oraz salę kameralną (315 m kw. dla 287 widzów), które mogą być ze sobą połączone. Dzięki wykorzystaniu mobilnych widowni w obu salach mogą odbywać się imprezy zarówno na płaskiej podłodze tj. duże koncerty, targi, prezentacje samochodów, jak i wydarzenia z widownią w konfiguracji teatralnej. Akustyka Sali Koncertowej może być modyfikowana dzięki użyciu ruchomych sufitów, zaś Sala Kameralna jest wyposażona w system kinowy 3D. Ponadto Centrum posiada trzy modularne sale konferencyjne, restaurację, profesjonalny press-room, studio nagrań i podziemny parking dla 185 samochodów. Światowej sławy architekt Fernando Menis zaprojektował budynek, którego wyjątkowa bryła i nowoczesne rozwiązania z zakresu akustyki i kształtowania widowni, doskonale łączą wartości estetyczne z funkcjonalnymi. Jesienią 2010 roku na Światowym Festiwalu Architektury (WAF) w Barcelonie budynek Centrum został wybrany najlepszym projektem kulturalnym przyszłości. Architektura budynku stanowi harmonijną fuzję współczesnych trendów z historycznym dziedzictwem Torunia. Ceglane wnętrze nawiązuje do gotyckiej architektury Starego Miasta, zaś jasny, niemalże biały beton pokrywa fasadę budynku, który jest wtopiony w otaczającą go zieleń. Operatorem obiektu jest miejska spółka Centrum Kulturalno-Kongresowe Jordanki Sp. z o.o. , która została utworzona 18 kwietnia 2013 roku (całkowitym udziałowcem jest Gmina Miasta Toruń). Swoją siedzibę w CKK Jordanki ma także Toruńska Orkiestra Symfoniczna.
Centrum Kultury "Dwór Artusa"	Odbywają się tu koncerty, wystawy, spektakle teatralne oraz spotkania. Oprócz pojedynczych wydarzeń CK "Dwór Artusa" organizuje również takie cykle, jak: Świat i Okolice (spotkania z podróżnikami), Toruńska Akademia Kultury (spotkania z wybitnymi osobowościami życia kulturalnego i intelektualnego), Dwór Poetów i Pisarzy. Jest także organizatorem festiwali: Artus Festivalu, letniego cyklu Koncerty pod Gwiazdami oraz - we współpracy z innymi instytucjami - Toruńskiego Festiwalu Książki. Działa tu również studyjne Artus Cinema, zaś w wyremontowanych w 2018 r. Piwnicach Kultury prowadzona jest działalność edukacyjna. W reprezentacyjnym budynku Dworu Artusa odbywa się również szereg ważnych wydarzeń miejskich. Gościły tu głowy państw, ambasadorowie, wybitni naukowcy i artyści. Od września 2019 r., decyzją Rady Miasta Torunia, w struktury Centrum włączono również samodzielną do tej pory instytucję - Dom Muz. W ten sposób Centrum poszerzyło zakres swojej działalności i posiada trzy dodatkowe lokalizacje: w obrębie Zespołu Staromiejskiego Torunia, przy ul. Podmurnej 1/3 oraz na lewobrzeżu: na Podgórzu, przy ul. Poznańskiej 52 oraz na Rudaku, przy ul. Okólnej 169. Odbywa się tam szereg imprez skierowanych do odbiorców w różnym wieku: zarówno do dzieci i młodzieży

	szkolnej, jak i dorosłych. Przy ul. Podmurnej często posłuchać można kameralnych koncertów, wziąć udział w spotkaniach i prelekcjach. Działa tu Galeria Muz i Fotogaleria, gdzie regularnie prezentowane są wystawy twórców z Torunia i nie tylko. Filie na Podgórzu i Rudaku zajmują się w dużej mierze działalnością edukacyjną i warsztatową, najczęściej skierowaną do dzieci i młodzieży szkolnej, ale organizują również imprezy o charakterze rodzinnym.
Centrum Sztuki Współczesnej "Znaki Czasu"	Centrum otwarte w 2008 r. jest jedną z najnowszych przestrzeni przeznaczonych do prezentacji sztuki współczesnej w Polsce. Stawiając na nowoczesną, intermedialną i interdyscyplinarną formułę działania, zróżnicowany program, międzynarodowe kooperacje, stwarzając atmosferę sprzyjającą twórczemu wypoczywaniu, CSW stanowi miejsce otwartej dyskusji nad najważniejszymi zjawiskami w sztuce. Poprzez wystawy, wykłady, seminaria, programy rezydencyjne dla artystów, publikacje, działania edukacyjne, a także tworzenie kolekcji, CSW Znaki Czasu aktywnie włącza się w obieg sztuki współczesnej. Działa tu również kino studyjne oraz czytelnia.
Toruńska Agenda Kulturalna	Instytucja kultury odpowiedzialna za organizację i współorganizację miejskich wydarzeń kulturalnych, w szczególności Międzynarodowego Festiwalu Światła Skyway, Festiwalu Teatrów Ulicznych, Święta Miasta oraz Orszaku Trzech Króli. Toruńska Agenda Kulturalna koordynuje również czerwcowe Święto Muzyki. Zadaniem Agendy jest też ułatwianie prowadzenia działalności kulturalnej twórcom indywidualnym i organizacjom pozarządowym oraz prowadzenie działań warsztatowych i edukacyjnych.
Europejskie Centrum Filmowe "Camerimage"	Powołana do życia 2 stycznia 2020 r. przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego instytucja, której zadaniem jest organizacja Międzynarodowego Festiwalu Autorów Zdjęć Filmowych "EnergaCamerimage" oraz wielopoziomowa edukacja i promocja sztuki filmowej. Placówkę nadzoruje i finansuje ministerstwo wespół z miastem. Pierwsze edycje festiwalu Camerimage odbyły się w Toruniu, a na kolejne dwadzieścia lat osiadł on najpierw w Łodzi, potem w Bydgoszczy. Wraz z 27. edycją impreza w listopadzie 2019 r. wróciła do naszego miasta. Do 2025 r. na placu za CKK Jordanki powstanie gmach służący nowej instytucji, w którym oprócz festiwalu mają się odbywać m.in. europejskie premiery filmów, targi i warsztaty. Program instytucji jest w trakcie konstruowania.
Akademickie Centrum Kultury i Sztuki "Od Nowa"	W skład centrum wchodzi Klub Od Nowa, jeden z najprężniej działających klubów studenckich w Polsce oraz Aula UMK. Niemal codziennie odbywają się tu koncerty i inne mniejsze lub większe wydarzenia. Od Nowa jest organizatorem festiwali: Alternatywnych Spotkań Teatralnych Klamra, Jazz Od Nowa Festivalu, Toruń Blues Meetingu, Afryka Reggae Festivalu i Majowego Buumu Poetyckiego. Działa tu Kino Niebieski Kocyk oraz Galerie: 011 i Dworzec Zachodni.
Centrum Kultury "Zamek Krzyżacki"	Miejska instytucja powstała w 2007 r. Jej zadaniem jest kulturalne i turystyczne zagospodarowanie terenu ruin zamku krzyżackiego, wraz z jego otoczeniem. Centrum organizuje więc imprezy kulturalne, w większości plenerowe, o charakterze historycznym, nawiązujące do charakteru miejsca. Najważniejszą z nich są jesienne Medievalia – festyn historyczny, z turniejami walk rycerskich, jarmarkiem i konkursami dla publiczności. Od 1 stycznia 2022 r. Centrum Kultury „Zamek Krzyżacki" będzie zarządzany przez Toruńską Agendę Kulturalną.
Galeria Sztuki Wozownia	Galeria prowadzi działalność wystawienniczą prezentując dokonania współczesnych twórców na ekspozycjach indywidualnych i zbiorowych. Cyklicznie organizuje również Biennale Małych Form Malarskich oraz triennale Kolor w Grafice. Oprócz tego w galerii odbywają się wykłady i prezentacje poświęcone różnym dziedzinom sztuki.
Teatr Baj Pomorski	Teatr działa od ponad 60 lat. W latach 2005-2006 przeprowadzona została całość prac budowlanych i modernizacyjnych. Inwestycja była współfinansowana przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i budżetu państwa w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego. Nowy budynek "Baja" zyskał opinię jednego z najciekawszych obiektów teatralnych w Polsce. Projekt teatru został wyróżniony nominacją do nagrody TVP Kultura w dziedzinie Kultura dla Dzieci i Młodzieży za 2006 r. i uznany za OBIEKT ROKU Miasta Torunia w zakresie rewitalizacji za 2006 r. Wraz z modernizacją budynku "Baj Pomorski" zyskał wiele nowych możliwości w zakresie tworzenia przedstawień oraz rozwijania działalności edukacyjno-społecznej. Nowoczesne rozwiązania techniczne i elektroakustyczne pozwalają tworzyć spektakle z wykorzystaniem najnowszych technik multimedialnych i nowatorskich pomysłów inscenizacyjnych. Teatr znacznie poszerzył zakres projektów i programów społecznych dla różnych grup widzów, w tym. m.in. osób niepełnosprawnych. Spektakle poszerzają dialog z widzem o takie tematy jak:

	samotność, tolerancja, świat wyobraźni, marzenia, miłość. Ważną częścią repertuaru są przedstawienia dla młodzieży i dorosłych. Działalność teatru polega też na edukacji teatralnej w zakresie lekcji teatralnych, propozycji dla nauczycieli, warsztatów, konkursów.
Teatr im. Wilama Horzycy	Budynek Teatru w Toruniu powstał w 1904 r. Przez 16 lat był wyłącznie sceną niemiecką. W 1920 r. teatr przejął zawodowy zespół polski. Otwarcie Państwowego Teatru Narodowego w Toruniu nastąpiło 28 listopada 1920 r. W obecności premiera Wincentego Witosa odbył się pierwszy spektakl „Zemsty" Aleksandra Fredry w reż. Franciszka Frączkowskiego. Ambicją teatru stały się realizacje największej polskiej dramaturgii klasycznej – stąd w repertuarze sztuki Mickiewicza, Wyspiańskiego, Krasińskiego.

Źródło: torun.pl; visittorun.com; toruntour.pl

Zasoby historyczne i kulturowe Torunia oraz działalność instytucji kultury stanowią ogromny potencjał dla funkcjonowania i dalszego rozwoju podstawowej gałęzi turystyki w Toruniu, jaka jest turystyka edukacyjna. Wycieczki szkolne stanowią jedną z najważniejszych grup odbiorców oferty turystycznej miasta. Szacuje się, że około 70% ruchu turystycznego w Toruniu generują zorganizowane grupy wycieczek dzieci i młodzieży w wieku szkolnym.

Obecnie młodzież szkolna potrzebuje nowatorskich form udostępniania wiedzy, jest mniej zainteresowana tradycyjnym zwiedzaniem zabytków. Dlatego też ważne jest tworzenie nowej i atrakcyjnej oferty dla tej grupy odbiorców opartej na nowoczesnych i aktywnych formach przekazu i nowych technologiach, w tym poprzez zabawę i rozrywkę. Interaktywność w odbiorze historii i kultury jest istotnym czynnikiem utrwalającym wiedzę i doznania, co znajduje odzwierciedlenie w ofercie instytucji kultury w Toruniu. Ważnym elementem jest także zmienność oferty połączona z cyklicznością, bo może to wpłynąć na powrót konkretnych grup szkolnych do miasta, a w połączeniu z ofertą rekreacyjno-sportową może być czynnikiem zatrzymującym wycieczki na pobyt dłuższy niż jednodniowy.

Lokalna Organizacja Turystyczna w Toruniu realizuje projekt „Edukacyjny Toruń: uczy, bawi, inspiruje!". Główną ideą przedsięwzięcia jest promowanie Torunia jako multidyscyplinarnego parku edukacyjnego funkcjonującego w przestrzeni dziedzictwa kulturowego. Narzędziem ułatwiającym poruszanie się po nim jest dedykowany portal internetowy www.edukacyjnytorun.pl z bazą atrakcji turystycznych i rekreacyjnych, z których w łatwy sposób można zbudować program pobytu w Toruniu. Użytkownikami portalu mogą być nauczyciele, jako jedni z inicjatorów wyjazdów szkolnych, operatorzy turystyki, jak i turyści indywidualni podróżujący z dziećmi.

4.4. Wydarzenia kulturalno-rozrywkowe

Wydarzenia kulturalno-rozrywkowe są istotnym czynnikiem wpływającym na atrakcyjność turystyczną Torunia. Miasto posiada bogatą i zróżnicowaną ofertę wydarzeń o wysokim prestiżu i zasięgu międzynarodowym. W poniższej tabeli zestawiono najważniejsze wydarzenia kulturalno-rozrywkowe organizowane w Toruniu, z krótka charakterystyką.

Tabela 11 Najważniejsze wydarzenia kulturalno-rozrywkowe organizowane w Toruniu

Wydarzenie	Charakterystyka
Święto Miasta	Toruń obchodzi swoje Święto Miasta 24 czerwca - w dniu świętego Jana Chrzciciela, patrona Torunia. Patronat św. Jana Chrzciciela nad Toruniem sięga czasów założenia miasta w XIII wieku i wybudowania w nim pierwszej świątyni - kościoła św. Jana. Dziś kościół ten jest toruńską katedrą pw. śś. Janów (Chrzciciela i Ewangelisty), czyli najważniejszym kościołem diecezji toruńskiej. Monumentalna bryła katedry jest najbardziej widocznym elementem architektonicznym w wiślanej panoramie Torunia. W okresie poprzedzającym obchody święta od połowy czerwca odbywa się Jarmark Katarzyński, impreza targowa przeznaczona dla twórców ludowych i rękodzieła artystycznego, kupców posiadających w swej ofercie handlowej wyroby związane z kulturą ludową, a także biżuterię, ceramikę, szkło artystyczne, wyroby z drewna, kamienia, pamiątki i artykuły spożywcze. Tradycyjnymi punktami Święta Miasta są znakomite koncerty plenerowe, widowiska i imprezy sportowe. Ważnym elementem uroczystości jest odsłonięcie kolejnych

	mosiężnych katarzynek z autografami znanych osób związanych z Toruniem w Piernikowej Alei Gwiazd. Są tu już m.in. podpisy Grażyny Szapołowskiej, Leszka Balcerowicza, Janiny Ochojskiej, Elżbiety Dzikowskiej i wielu innych.
Międzynarodowy Festiwal Sztuki Autorów Zdjęć Filmowych "EnergaCAMERIMAGE"	Festiwal EnergaCAMERIMAGE jest największym i najbardziej znanym festiwalem poświęconym sztuce autorów zdjęć filmowych. Międzynarodową, rozpoznawalną na świecie imprezę, kierującą uwagę przede wszystkim na sztukę operatorską, powołał do życia w 1993 r. Marek Żydowicz, prezes Fundacji Tumult. W każdej edycji festiwalu na kilkunastu ekranach prezentowanych jest ponad 220 filmów. W 2019 roku podczas Gali Otwarcia nagrody specjalne odebrali osobiście m.in. Peter Greenaway, Danny DeVito i Ewa Dałkowska. Natomiast na Gali Zakończenia EnergaCAMERIMAGE nagrody honorowe odebrali John Bailey, Lech Majewski, Edward Norton, Richard Gere oraz Robert Richardson i Quentin Tarantino.
Międzynarodowy Festiwal Światła "Bella Skyway Festival"	Festiwal, na który składają się instalacje, których podstawową materią jest światło. Rozproszone w wielu punktach miasta świetliste dzieła sztuki, projekcje, interaktywne prezentacje przygotowane są przez międzynarodowe grono artystów specjalnie do prezentacji w Toruniu. Dzięki podświetleniom i projekcjom swój kształt zmieniają budynki i place, zyskując nowe, nieznane dotąd oblicze.
Ogólnopolski Festiwal Debiutantów "Pierwszy Kontakt"	Festiwal teatralny o ogólnopolskim i konkursowym charakterze. Pierwsze w Polsce spotkanie teatralnych debiutantów - reżyserów i aktorów. Słowo debiut rozumiane tu jest dosłownie: jako pierwsza realizacja sceniczna i pierwsza rola w zawodowym teatrze.
Międzynarodowy Festiwal Teatralny "Kontakt"	Toruński festiwal jest jednym z najważniejszych organizowanych w Polsce przeglądów teatralnych. Odbywa się nieprzerwanie od 1991 r., obecnie co dwa lata, na przemian z Ogólnopolskim Festiwalem Debiutantów "Pierwszy Kontakt".
Międzynarodowy Festiwal Teatrów Lalek Spotkania	Jedna z największych międzynarodowych imprez odbywających się w Toruniu. Do miasta co roku przyjeżdża kilkanaście teatrów z różnych zakątków Europy, by pokazywać przedstawienia, których głównym aspektem jest animacja. Wbrew stereotypom panującym w Polsce, nie jest to festiwal adresowany wyłącznie do dzieci.
Dni Grzegorza Ciechowskiego - Nagrody Artystycznej Miasta Torunia im. G. Ciechowskiego	Każdego roku w grudniu odbywają się Dni Grzegorza Ciechowskiego, którego najważniejszym punktem jest Koncert Specjalny Pamięci Grzegorza Ciechowskiego w Klubie Od Nowa. Zaproszenie do udziału w wydarzeniu przyjmują największe gwiazdy polskiej estrady. Gościliśmy w Toruniu m.in. Kasię Nosowską i Hey, Tomka Lipińskiego, Marię Peszek, Muńka Staszczyka, Kazika Staszewskiego i wielu innych Podczas koncertu wręczana jest Nagroda Artystyczna Miasta Torunia im. G. Ciechowskiego. Nagroda jest przeznaczona dla artystów, czerpiących inspiracje z różnych dziedzin sztuki. Wyróżnienie to jest przyznawane młodym twórcom za dokonania z poprzedniego sezonu artystycznego.
Międzynarodowy Festiwal Filmowy Tofifest	Międzynarodowy Festiwal Filmowy "Tofifest" to prawdziwa uczta dla miłośników kina. To jedna z najciekawszych imprez filmowych w Polsce. Tofifest bywa nazywany "polskim Sundance" oraz "niepokornym festiwalem". Wśród tytułów wyświetlanych w ramach przeglądu są produkcje nagradzane w Berlinie, Cannes czy Locarno oraz obiecujące debiuty. Na projekcje filmowe zaprasza nie tylko do sal kinowych, ale również na dziedziniec Ratusza Staromiejskiego i ruiny Zamku Krzyżackiego
Festiwal Muzyki i Sztuki Krajów Bałtyckich "PROBALTICA"	Pomysł realizacji festiwalu powstawał w momencie odzyskiwania suwerenności przez Rzeczpospolitą Polską, a następnie kolejne kraje nadbałtyckie, co pozwoliło na podejmowanie działań w celu przywrócenia trwającej kilkuset lat wspólnoty kulturowej, która narodziła się jeszcze kiedy Toruń, jak większość miast leżących nad Bałtykiem należał do Związku Hanzeatyckiego. Od pierwszej edycji w 1994 roku w ramach festiwalu odbywają się koncerty prezentujące i promujące bogactwo kulturowe wszystkich krajów. W 28 edycjach Festiwalu PROBALTICA wzięło udział ponad 350 zespołów i orkiestr, łącznie ponad 10.000 profesjonalnych artystów. W ramach festiwalu odbyły się m.in. koncerty monograficzne prezentujące utwory Krzysztofa Pendereckiego, podczas których kompozytor prowadził orkiestrę Sinfonia Varsovia i Chór Filharmonii Narodowej w Warszawie z udziałem nawet 230 wykonawców.
Festiwal pod Gwiazdami	Koncerty pod Gwiazdami przygotowywane przez Centrum Kultury Dwór Artusa na stałe wpisały się w letnią muzyczną aurę Torunia. Co roku w okresie wakacyjnym zapraszane są gwiazdy polskiej i zagranicznej sceny muzycznej. Centrum Kultury Dwór Artusa dba o różnorodność koncertów, na których można usłyszeć muzykę z różnych nurtów muzycznych

Międzynarodowy Letni Festiwal "Nova Muzyka i Architektura"	Zwykle w soboty wakacji - od końca czerwca do końca sierpnia - w najpiękniejszych zabytkach Torunia odbywają się koncerty Międzynarodowego Letniego Festiwalu "Nova Muzyka i Architektura". W trakcie festiwalowych koncertów rozbrzmiewa przede wszystkim muzyka klasyczna, od renesansu po współczesność.
Festiwal Per Musicam Ad Astra	W Międzynarodowym Konkursie i Festiwalu Chóralnym im. Mikołaja Kopernika „Per Musicam Ad Astra" biorą udział zespoły wokalne z wielu zakątków świata. Na wydarzenie składa się konkurs oraz koncerty specjalne.
Świętojański Festiwal Organowy	Muzyka organowa w diecezji toruńskiej ściśle związana jest z bazyliką katedralną Św. Janów. Pierwszy Świętojański Festiwal Organowy (Świętojański Festiwal Muzyki Organowej) odbył się w 1985 roku, w dwa lata po zakończeniu renowacji zabytkowych organów barokowych (1688). Festiwal jest imprezą międzynarodową. Oprócz naszych rodzimych wykonawców, melomani mają szansę usłyszeć artystów z innych krajów europejskich (Austrii, Hiszpanii, Holandii, Niemiec, Szwecji, Finlandii, Wielkiej Brytanii) i nie tylko (Stany Zjednoczone).
Toruński Festiwal Książki	Toruński Festiwal Książki, odbywający się zwykle w czerwcu, to największa impreza literacka w mieście. Składają się na nią liczne spotkania z autorami, wykłady, projekcje filmów, prezentacje nowych wydawnictw, wystawy i koncerty. Nie brakuje również toruńskich akcentów.
Toruń Blues Meeting	Impreza odbywa się zawsze w przedostatni weekend listopada w Klubie Od Nowa. Na scenie pojawiają się artyści reprezentujący bluesa elektrycznego i akustycznego, boogie, jump, west coast, blues-rocka, country bluesa, bluesa chicagowskiego. Bywalcy festiwalu mogą podziwiać zespoły, duety i solistów, weteranów i młodych adeptów bluesa.
Toruńskie Spotkania Teatrów Jednego Aktora	Trzydniowy przegląd najlepszych polskich i zagranicznych monodramów, które prezentowane były na innych, ogólnopolskich i międzynarodowych festiwalach teatrów jednego aktora. Stąd podtytuł "Festiwal Festiwali". TSTJA nawiązują do tradycji odbywającego się w Toruniu przed laty Ogólnopolskiego Festiwalu Teatrów Jednego Aktora.
Artus Festival	Zwykle dwa wieczory w tygodniu przez cały październik i listopad rezerwuje dla siebie Centrum Kultury "Dwór Artusa" na Artus Festival. W ramach imprezy odbywają się spotkania ze znanymi twórcami, koncerty o bardzo różnorodnym charakterze, pojawiają się również spektakle.
Europejskie Dni Dziedzictwa	Organizowane są w większości krajów naszego kontynentu z inicjatywy Rady Europy, a patronuje im Unia Europejska. Polska uczestniczy w nich od 1993 r. Celem organizowanych każdego roku we wrześniu imprez jest edukacja historyczna i kulturalna, promowanie regionalnego dziedzictwa z ukazaniem jego bogactwa oraz przypomnienie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej.
Festiwal Sztuki na Bilbordach "Art Moves"	Ideą festiwalu jest prezentacja i popularyzacja sztuki na bilbordach, jak i popularyzacja wiedzy oraz wymiana doświadczeń na temat działań w przestrzeni publicznej, ikonosfery miasta i wizualnych aspektów kultury współczesnej. Twórcom festiwalu przyświeca przekonanie, że sztuka pokazywana w przestrzeni miasta może być istotna dla współczesnego człowieka, gdyż jest doskonałym medium rezonansowym, które może wprowadzać umysł odbiorcy w drgania, wytrącać go z rutyny i ukazywać nowe tropy rzeczywistości.
Święto Muzyki	Toruń jest pierwszym polskim miastem i jednym spośród 400 na całym świecie, które uczestniczy w Święcie Muzyki.Impreza odbywa się każdego roku 21 czerwca. Grać może każdy. Święto Muzyki (fr. Fête de la Musique) organizowane jest od 1982 roku. Pomysł narodził się we Francji, szybko został "kupiony" w wielu innych krajach.
Międzynarodowy Festiwal Grafiki Projektowej "Plaster"	Nazwa festiwalu powstała z połączenia dwóch słów o tym samym znaczeniu: polskiego "plakat" i angielskiego "poster". W ten sposób podkreślono międzynarodowy charakter imprezy. Rolą festiwalu jest promowanie młodych grafików zajmujących się twórczością plakatową i projektowaniem graficznym oraz ożywienie środowiska plastyków związanych z *graphic design.*
Majowy Buum Poetycki	Impreza prezentująca twórców wywodzących się z niezależnego środowiska literackiego. Nawiązuje do tradycji poetyckich spotkań, które odbywały się w Od Nowie w latach 70. i na początku 80. Podczas festiwalu odbywają się sceniczne prezentacje poezji, spotkania z autorami, projekcje filmowe, koncerty, wystawy plastyczne oraz targi wydawnictw.
Toruński Festiwal Nauki i Sztuki	Celem postawionym sobie przez organizatorów festiwalu jest popularyzacja nauki, a także sztuki wśród mieszkańców Torunia i regionu. Aktywny udział w imprezie biorą nie tylko pracownicy toruńskich uczelni, ale także lokalnych przedsiębiorstw oraz instytucji, którzy prezentują stosowane w swojej pracy osiągnięcia naukowe lub działania związane ze sztuką. Właśnie to odróżnia toruński Festiwal od podobnych przedsięwzięć organizowanych w innych ośrodkach akademickich.

CoCArt Music Festival	Festiwal odbywa się w Centrum Sztuki Współczesnej od 2008 r. Pierwsza edycja miała miejsce jeszcze przed oficjalnym otwarciem placówki. Podstawowym założeniem organizatorów jest prezentacja nowych trendów we współczesnej sztuce dźwiękowej i wizualnej, w warunkach jej wzajemnego oddziaływania i uzupełniania się.
Alternatywne Spotkania Teatralne Klamra	W marcu każdego roku toruńska Od Nowa zamienia się w prawdziwy teatr. Trudno uwierzyć, że miejsce, w którym na co dzień odbywają się głośne rockowe koncerty, może stać się świątynią sztuki teatralnej.
Jazz Od Nowa Festiwal	Jazz Od Nowa Festiwal zajmuje szczególne miejsce wśród imprez organizowanych w toruńskiej Od Nowie. Jego inauguracja w 2001 roku była ukoronowaniem istotnego wątku działalności klubu, w którym jazz zajmuje eksponowane miejsce. Kolejne edycje festiwalu cieszą się niesłabnącym powodzeniem. Sprzyja temu dość szeroka formuła stylistyczna imprezy. W Od Nowie występują artyści wykonujący akustyczny mainstream, free jazz, jazz rock, nie brakuje propozycji okołojazzowych.
Afryka Reggae Festival	"Afryka" to jeden z najstarszych polskich festiwali reggae - odbywa się nieprzerwanie od 1991 roku. Od innych imprez tego typu odróżnia go to, że jest wielką akcją charytatywną. Całkowity dochód ze sprzedaży biletów oraz honoraria muzyków trafiają do konkretnych miejscowości w najbiedniejszych rejonach Afryki.

Źródło: Urząd Miasta Torunia

4.5. Zasoby sportowo-rekreacyjne i wydarzenia sportowe

Obiekty sportowo-rekreacyjne w Toruniu umożliwiają organizację wydarzeń sportowych, często bardzo widowiskowych i o zasięgu międzynarodowym. Do najbardziej reprezentatywnych obiektów należą:

- Hala Sportowo-Widowiskowa Arena Toruń

Oficjalne otwarcie Areny Toruń odbyło się 10 sierpnia 2014 r. Budynek ma formę masywnego prostopadłościanu, podciętego od dołu, co dodaje mu lekkości. Parter jest prawie całkowicie przeszklony. Detalem, który wzbogaca kształt kostki, jest system energooszczędnego oświetlenia punktowego LED zastosowany na fasadzie obiektu, który umożliwia wyświetlanie komunikatów dla osób znajdujących się na zewnątrz. Dzięki przyjętym parametrom, obiekt w Toruniu jest jedyną w Polsce halą sportową przygotowaną do rozgrywania pełnego programu dyscyplin lekkoatletycznych w zawodach międzynarodowych. Arena obejmuje: boiska wielofunkcyjne spełniające międzynarodowe wymogi dla rozgrywek turniejowych umożliwiające rozgrywanie zawodów: piłki ręcznej, piłki siatkowej, piłki koszykowej, hokeja halowego, tenisa stołowego, tenisa ziemnego, badmintona, kickboksingu, boksu, szermierki, gimnastyki i akrobatyki sportowej, halowego hokeja na trawie; ścianę wspinaczkową spełniającą wymogi przeprowadzenia zawodów mistrzowskich, salę sportów walki: judo, aikido, karate z odpowiednimi matami oraz strefą rozgrzewkową.

Hala Sportowo-Widowiskowa to nie tylko wspaniała arena wydarzeń, ale również zaplecze konferencyjne i przestrzeń dla biznesu. Do dyspozycji są sale konferencyjne z nowoczesnym sprzętem i idealnymi warunkami do organizacji spotkań biznesowych, konferencji czy briefingów prasowych.

- Motoarena Toruń im. Mariana Rosego

Stadion powstał w 2009 r. Motoarena Toruń jest unikatowym obiektem uważanym za najnowocześniejszy na świecie stadion z torem żużlowym. Powierzchnia tworząca cały kompleks sportowy wynosi ponad 26 tysięcy m2, a centrum toru, pokryte nawierzchnią trawiastą z odwodnieniem, niemal 7 tysięcy m2. Kasy przed stadionem wyposażono łącznie w 16 stanowisk sprzedaży i podłączono do szerokopasmowej sieci internetowej .Wszystkie miejsca siedzące na widowni są numerowane a wejścia na MOTOARENĘ zostały wyposażone w kołowroty (24) z elektronicznym sprawdzaniem biletów oraz cyfrowymi kamerami do rejestracji wizerunku osoby wchodzącej. System spełnia wymagania aktualnej ustawy o imprezach masowych. Widownia zaprojektowana na 15 tysięcy miejsc siedzących i w całości zadaszona, jest położona na dwóch poziomach, dostępnych z poziomu bramek wejściowych Stadionu. Dodatkowo wyznaczono też 3 tysiące miejsc stojących na poziomie wejściowym.

Oprócz meczów żużlowych w Motoarenie Toruń odbywają się koncerty, wydarzenia plenerowe o charakterze kulturalno-rozrywkowym oraz widowiska sportowe inne niż żużlowa rywalizacja. Oprócz tego stadion wykorzystywany jest jako miejsc eventów rekreacyjnych dla mieszkańców i turystów, jest miejscem treningów dla klubów sportowych.

Mniejsze obiekty sportowe i rekreacyjne dają możliwość aktywnego spędzania czasu w mieście, co stanowi istotny element uzupełniający ofertę turystyczną. W Toruniu jest ponad 100 plenerowych miejsc służących aktywnemu wypoczynkowi mieszkańców: siłownie zewnętrzne, ścieżki rekreacyjne, ścieżki zdrowia, urządzenia do streetworkoutu i kompleksy New Age Fit.

Poniżej zestawiono najważniejsze obiekty sportowo-rekreacyjne znajdujące się w Toruniu.

Tabela 12 Najważniejsze obiekty sportowo-rekreacyjne w Toruniu

Rodzaj obiektu	Nazwa
Stadiony	- Stadion Miejski im. Grzegorza Duneckiego - Motoarena Toruń im. Mariana Rosego
Hale sportowe	- Hala Sportowo-Widowiskowa Arena Toruń - Hala "Olimpijczyk"
Pływalnie i sporty wodne	- Baseny Letnie Przy Trampie - Aqua Toruń - Baseny Letnie Szosa Bydgoska - Mini Aquapark, - Baseny Letnie Przy Skarpie - Przystań Toruń
Lodowiska	- Lodowisko Tor-Tor, ul. Bema 23/29 + druga płyta treningowa (kryte) - Lodowisko sezonowe Przy Skarpie - Lodowisko Mentor
Korty tenisowe	- Korty Chełmińska - Korty Skarpa
Inne	- Boisko do hokeja na trawie - Siłownie zewnętrzne - Boiska wielofunkcyjne - Skate-Parki - Tor Rally-Cross - Tor cartingowy - Boiska Orlik

Źródło: www.torun.pl; mosirtorun.pl

Toruń nosi miano miasta sportu. Rozgrywki ligowe i wydarzenia sportowe rozgrywane są na ponad 300 obiektach sportowych w całym mieście. Fani sportu zapełniają toruńskie trybuny podczas wielkich widowisk żużlowych na Motoarenie oraz prestiżowych zawodów lekkoatletycznych, ligowych meczów koszykówki czy siatkówki, rozgrywanych w Arenie Toruń.

Przy próbie definiowania turystyki sportowej należy wziąć pod uwagę elementy opisujące istotę turystyki, z uwzględnieniem sportu jako motywu podróży. Wydarzenia sportowe stanowią bodziec główny i determinują jej podział na dwie grupy: aktywną, odnoszącą się do czynnego udziału w zawodach sportowych oraz pasywną (bierną) odnosząca się do uczestniczenia jako odbiorca wydarzeń sportowych.

Wydarzenia sportowe są istotnym czynnikiem wpływającym na atrakcyjność Torunia i budują potencjał miasta w zakresie turystyki sportowej. Wydarzenia sportowe o wysokim prestiżu i zasięgu międzynarodowym organizowane w Toruniu przyciągają wielu uczestników i widzów do miasta. Do najważniejszych wydarzeń o charakterze cyklicznym należą:

- Międzynarodowy Turniej Tenisowy Kobiet Bella Cup - turniej tenisowy kobiet,
- Maraton Toruński,
- IAAF World Indoor Tour Gold COPERNICUS CUP Toruń,
- Grand Prix IMŚ na żużlu,
- Grand Prix Polski na żużlu,

- Toruń Curling Cup (w latach 2008-2016 jako Mentor Curling Cup, od 2016 pod obecną nazwą) - najstarszy istniejący turniej curlingowy w Polsce,
- Świąteczna Bitwa Gwiazd - charytatywny turniej curlingowy z udziałem polityków, dziennikarzy i sportowców,
- Halowe Mistrzostwa Polski w Lekkiej Atletyce,
- Run Toruń – Zwiedzaj ze zdrowiem,
- Nocna Dycha Kopernika,
- Plaża Gotyku - Grand Prix w siatkówce plażowej kobiet i mężczyzn,
- Memoriał im. Grzegorza Duneckiego,
- Międzynarodowy Memoriał im. Wojtka Michniewicza,
- Maraton Wioślarski Run&Row,
- Międzynarodowy Turniej w Boksie im. Zygmunta Krygiera,
- Ogólnopolski Turniej Floretowy dla dzieci z okazji Święta Niepodległości,
- Festiwal Biegów Św. Mikołajów.

Istotnym elementem infrastruktury rekreacyjnej Torunia są drogi rowerowe. Z jednej strony umożliwiają mieszkańcom przemieszczanie się po mieście rowerem, a z drugiej strony stanowią ważny czynnik oferty turystycznej i zwiedzania miasta i okolic z wykorzystaniem tego środka transportu.

Toruń jest jednym z liderów w skali kraju pod względem rozwoju warunków dla ruchu rowerowego. W mieście istnieje obecnie 108 km różnego rodzaju infrastruktury rowerowej (drogi dla rowerów, pasy rowerowe, ciągi pieszo-rowerowe) oraz ponad 5 000 miejsc parkingowych dla rowerów. Pod względem nasycenia infrastrukturą rowerową (długość dróg dla rowerów w stosunku do długości ulic) Toruń znajduje się na trzecim miejscu w kraju, osiągając wskaźnik 20%. Lepsze są jedynie Lublin i Wrocław, a za Toruniem plasują się takie miasta jak: Poznań, Warszawa, Szczecin, Kraków, Bydgoszcz, Radom, Łódź.

Mieszkańcy Torunia i turyści mogą korzystać z systemu Torvelo – Rower Miasta Toruń. Torvelo to bezobsługowa wypożyczalnia rowerów, która składa się z 66 stacji i 400 rowerów. Stacje są rozmieszczone co kilkaset metrów, co umożliwia krótkie dotarcie w wybrany rejon w dowolnym czasie. Torvelo jest nowoczesnym i ekologicznym uzupełnieniem transportu miejskiego, działa 24 godziny na dobę zimą, wiosną, latem i jesienią. Rower można wypożyczyć i oddać na dowolnej stacji. Specjalny system informatyczny dba o autoryzację oraz rozliczenie czasu jazdy.

Miłośnikom dłuższych podroży rowerowych sprzyjają szlaki rowerowe, które umożliwiają zwiedzanie miasta i okolic, a Toruń może tym samym stać się atrakcyjną bazą wypadową dla rowerzystów.

Oddział Miejski Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego im. Mariana Sydowa w Toruniu jest administratorem (oznakowania turystycznego szlaków) i gospodarzem znakowanych szlaków turystycznych pieszych i rowerowych, opracowanych, wyznaczonych i udokumentowanych przez zespół znakarzy szlaków PTTK w terenie i odnawianych od 1971 roku.

Poniżej zestawiono szlaki rowerowe i piesze, którymi można zmierzać wyruszając z Torunia.

Tabela 13 Szlaki rowerowe i piesze

Szlak rowerowe i piesze	Długość
Szlaki rowerowe	
Toruń - Papowo Toruńskie Koniczynka - Lipniczki - Turzno - Gronówko - jezioro Kamionki - Gronowo - Młyniec	28,0 km
Toruń - Przysiek - Czarne Błoto - Zarośle Cienkie - Rzęczkowo - Skłudzewo - Bolumin - Wałdowo - Ostromecko - Bydgoszcz	57,1 km
Toruń - Olek - Wąbrzeźno - Radzyń Chełmiński - Grudziądz	82,0 km
Toruń - Barbarka - Zamek Bierzgłowski - Unisław - Chełmno	60,0 km

Toruń - Golub-Dobrzyń - Brodnica - Radomno	130,0 km
Toruń - Osiek- Bobrowniki - Zaduszniki - Dobrzyń N. Wisłą	78 km
Toruń - Czerniewice - Brzoza Toruńska - Otłoczyn - Ciechocinek - Raciążek - Nieszawa - Przypust - Wólne - Włoszyca - Gąbinek - Włocławek Zazamcze	63 km
Szlaki piesze	
Toruń - Golub D. - Brodnica - Ostrowite (Odcinek Międzynarodowego Szlaku Turystycznego E-11 Słubice - Ogrodniki)	130,2 km
Toruń - Barbarka	21 km
Toruń - Ciechocin - Golub-Dobrzyń - Szafarnia - Płonne - Brodnica - Bachotek - Zbiczno - Rytebłota - Ciche - Skarlin - Radomno	160,0 km
Toruń - Las Piwnicki - Piwnice - Różankowo - Świerczynki - Pigża - Zamek Bierzgłowski - Olek - Barbarka - Toruń Fort VII - Toruń	38,0 km
Toruń - Toruń (Ruiny Zamku Dybów) - Toruń (Fort X) - M. Nieszawka - Cierpice - Jarki - Zajezierze - Gniewkowo.	30,0 km

Źródło: pttk.torun.pl

4.6. Baza noclegowa i gastronomiczna

Baza noclegowa stanowi czynnik wiążący jeśli chodzi o planowanie pobytu na określonym terenie. Każde miejsce zakwaterowania, w którym regularnie bądź sporadycznie nocują turyści stanowi, zgodnie z definicją stosowaną w statystyce publicznej, turystyczny obiekt noclegowy.

Prowadzony systematycznie w Toruniu monitoring ruchu turystycznego wskazuje na rozbieżności pomiędzy danymi Głównego Urzędu Statystycznego a danymi Ośrodka Informacji Turystycznej w Toruniu odnośnie liczby obiektów i miejsc noclegowych w mieście. Wartość ta z roku na rok dynamicznie rośnie. Jest to wynik powiększenia przestrzeni noclegowej miasta poprzez oddawanie do użytku kolejnych pokoi pod wynajem krótkoterminowy – chodzi tutaj przede wszystkim o tzw. apartamenty, które zlokalizowane są w różnych częściach miasta – głównie jednak w obrębie Zespołu Staromiejskiego Torunia. Dlatego w szacowaniu wielkości bazy noclegowej w Toruniu należy brać pod uwagę faktycznie istniejącą i działającą bazę noclegową. Patrząc zatem na otrzymywane w latach 2016-2020 wyniki, bazujące na danych przekazanych przez Główny Urząd Statystyczny, trzeba mieć na uwadze, iż są one zaniżone. W zakresie obiektów noclegowych prowadzona jest także przez Prezydenta Miasta Torunia ewidencja obiektów świadczących usługi hotelarskie, niebędących obiektami hotelarskimi oraz pól biwakowych na terenie Gminy Miasta Toruń.

W poniższej tabeli zestawiono porównawczo dane GUS i OIT w Toruniu dotyczące obiektów i miejsc noclegowych.

Tabela 14 Liczba obiektów i miejsc noclegowych w Toruniu w l. 2016-2020

Liczba obiektów i miejsc noclegowych	2016	2017	2018	2019	2020
obiekty całoroczne wg GUS	45	49	49	47	46
obiekty całoroczne wg OIT	82	202	307	408	409
miejsca noclegowe całoroczne wg GUS	3 873	3 941	3 876	3 570	3 647
miejsca noclegowe całoroczne wg OIT	4 560	5 302	6 038	7 090	7 240

Źródło: dane GUS; dane OIT w Toruniu

Baza gastronomiczna stanowi kolejny czynnik wpływający na atrakcyjność turystyczną danego obszaru. Możliwość wyboru w szerokiej ofercie jest wiążąca szczególnie dla pobytów dłuższych. Wywiera ona wpływ na ogólne wrażenia odwiedzających miasto turystów i może uatrakcyjnić pobyt, a na pewno go ułatwia. Z tego względu liczba obiektów, ich dostępność i zróżnicowane oferty w tym zakresie jest istotne. Baza gastronomiczna Torunia to miejsca, gdzie przyjezdni mogą się posilić, wybór oferty jest szeroki, a ponadto miejsca te tworzą przyjazny klimat miasta i okazję do spotkań.

Wizerunek Torunia w dużym stopniu zależy od jakości bazy noclegowej i gastronomicznej. W tym zakresie miasto jest dobrze wyposażone, oferta jest zróżnicowana. W odniesieniu do zwiększającej się

liczby turystów istotne jest, aby jakość funkcjonowania obsługi turystycznej tych obiektów była na jak najwyższym poziomie.

4.7. Informacja turystyczna i promocja miasta

W Toruniu funkcjonuje Ośrodek Informacji Turystycznej (OIT), który jest jednostką budżetową Gminy Miasta Toruń. Oprócz działalności informacyjnej zajmuje się promocją Torunia i jego atrakcji turystycznych; monitorowaniem wielkości ruchu turystycznego w mieście i jego badaniem jakościowym; przygotowywaniem zestawień z tych analiz w formie raportów rocznych; sprzedażą pamiątek oraz wydawnictw związanych z Toruniem; poszerzaniem dostępnej oferty turystycznej miasta m.in. poprzez organizowanie: spacerów umożliwiających poznanie Zespołu Staromiejskiego Torunia z licencjonowanym przewodnikiem miejskim, sezonowych gier miejskich i konkursów. Oprócz tego Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu współpracuje z lokalnymi, krajowymi i zagranicznymi mediami oraz obsługuje dziennikarzy turystycznych z kraju i zagranicy.

Ośrodek Informacji Turystycznej ma siedzibę na Rynku Staromiejskim. Lokalizacja jest bardzo korzystna, ze względu na to, że jest to miejsce popularne wśród turystów. Brak rozproszonej stacjonarnej formy informacji turystycznej w mieście częściowo rekompensuje prowadzona przez OIT strona internetowa visittorun.com, która dostarcza aktualnych informacji w zakresie turystyki. Na stronie można znaleźć informacje dotyczące funkcjonującej bazy noclegowej i gastronomicznej, wykaz miejsc i obiektów atrakcyjnych turystycznie i rekreacyjnie z ich charakterystyką, interaktywną mapę Torunia oraz trasy zwiedzania itp. Poprzez stronę visittorun.com możliwa jest także rezerwacja miejsc noclegowych i biletów na zwiedzanie Torunia z przewodnikiem. Strona visittorun.com dostępna jest w językach polskim i angielskim. Biorąc pod uwagę licznie odwiedzających miasto turystów z Niemiec, warto rozważyć dostępność strony w języku niemieckim.

Duże znaczenie dla rozwoju turystyki i promocji miasta ma działalność Stowarzyszenia - Lokalnej Organizacji Turystycznej w Toruniu. Głównym celem stowarzyszenia jest promowanie Torunia jako miasta o bogatych walorach historycznych i turystycznych, zwiększanie turystyki przyjazdowej, a także wspieranie podmiotów gospodarczych związanych z szeroko rozumianą obsługą ruchu turystycznego. Członkami stowarzyszenia są hotele, lokale gastronomiczne, przewodnicy, organizatorzy atrakcji turystycznych, jednostki samorządowe, osoby prywatne i wiele innych.

Lokalna Organizacja Turystyczna realizuje wiele projektów i działań, które mają na celu rozpowszechnianie bogatej oferty Torunia wśród potencjalnych turystów, zarówno indywidualnych, biznesowych jak i grupowych. Ponadto organizuje szkolenia branżowe, konferencje, uczestniczy w targach krajowych i zagranicznych. Aktywnie działa w kierunku rozwoju branży MICE w mieście i podejmuje działania pośredniczące w komunikacji między organizatorami turystyki a jej odbiorcami.

W ramach przynależności Torunia do Kujawsko-Pomorskiej Organizacji Turystycznej, wspólnie podejmowane są działania promujące miasto. Kujawsko-Pomorska Organizacja Turystyczna od ponad 10 lat integruje środowisko turystyki, tworzy forum dialogu i wspiera realizację wspólnych przedsięwzięć. Członkowie Kujawsko-Pomorskiej Organizacji Turystycznej (samorządy, Lokalne Organizacje Turystyczne, Lokalne Grupy Działania, oddziały PTTK i wiele innych fundacji oraz stowarzyszeń) tworzą wspólnie Kujawsko-Pomorskie Konstelacje dobrych miejsc, które łączy troska o rozwój turystyki, rozumienie potrzeby strategicznego działania w tym obszarze i akceptacja dla spójnej komunikacji tworzącej przyjazny i atrakcyjny wizerunek województwa kujawsko-pomorskiego.

„Konstelacje dobrych miejsc" nie są jedynie logotypem Kujawsko-Pomorskiej Organizacji Turystycznej. To wyraz wspólnego działania na rzecz turystyki, a przede wszystkim – wola łączenia i eksponowania potencjału lokalnych, autonomicznych marek pod jednym szyldem. Idea nowej marki turystycznej regionu uwzględnia dwie płaszczyzny komunikacji: dla turystów (tworzenie urozmaiconych pakietów, aby podróż po regionie miała dla każdego optymalny przebieg i zapewniała mnóstwo wrażeń)

i dla branży (idea budowania dobrych, trwałych relacji; sieci powiązań, skorelowanie procesu budowania marki z procesami, które zachodzą w regionie i całej branży turystycznej w Polsce).

Istotnym czynnikiem promocji miasta jest fakt, że w 2019 r. Toruń otrzymał Certyfikat Polskiej Marki Turystycznej. Celem projektu „Polskie Marki Turystyczne" realizowanego przez Ministerstwo Rozwoju i Technologii jest stymulowanie współpracy w zakresie rozwoju turystyki na poziomie lokalnym, czego efektem byłoby ukonstytuowanie tzw. regionów turystycznych – jednostek kompleksowo zarządzających rozwojem i promocją turystyki na wyznaczonym obszarze. To przykład rozwiązania, który wpisuje się również w zasady zrównoważonego rozwoju turystyki. Tytuł „Polska Marka Turystyczna" ma się docelowo stać prestiżowym certyfikatem oznaczającym jakość, atrakcyjność i unikalność oferowane przez dany obszar. Będzie to narzędzie osiągania przewagi konkurencyjnej i kształtowania ruchu turystycznego, ponieważ na znaczeniu będzie zyskiwać jakość, a nie tylko skala ruchu turystycznego.

4.8. Możliwości dla rozwoju przemysłu spotkań i wydarzeń

W typologii turystyki wyróżnia się obszar, do którego zamiennie mogą być stosowane pojęcia turystyki biznesowej, turystyki MICE, branży spotkań czy przemysłu spotkań. Podejmując jednak rozważania o istocie tej branży, którą stanowi obszar wspólny dla wskazanych terminów, najwłaściwsze i przysparzające najmniejszej liczby problemów jest stosowanie określenia „przemysł spotkań"[8] lub określenia rekomendowanego przez Polską Organizację Turystyczną jakim jest „przemysł spotkań i wydarzeń"[9]. Należy jednak podkreślić, iż odczuwany jest brak uporządkowania w nazewnictwie, co generuje określone trudności, np. w gromadzeniu wiarygodnych i porównywalnych statystyk, a co za tym idzie w określeniu wpływu tej branży na inne dziedziny gospodarki. Przemysł spotkań to sektor gospodarki turystycznej związany z organizacją, promocją oraz zarządzaniem spotkaniami i wydarzeniami biznesowymi, w tym: kongresami, konferencjami, targami, wydarzeniami korporacyjnymi/ motywacyjnymi oraz targami i wystawami.

Rynek spotkań i wydarzeń jest złożonym i rozdrobnionym rynkiem łączącym interesy wielu zainteresowanych stron. Tworzą go zarówno podmioty reprezentujące stronę podażową, tzn. dostawcy usług, popytową, czyli klienci, oraz pośrednicy. Wśród grona dostawców wskazać można: centra kongresowo-konferencyjne, bazę noclegową, firmy transportowe, branżę gastronomiczną, atrakcje turystyczne, dostawców usług audiowizualnych, scenografów, firmy dysponujące odpowiednim sprzętem do budowy stoisk wystawienniczych czy scen, tłumaczy oraz wielu innych podwykonawców świadczących usługi cząstkowe, często mające charakter rozrywkowy, wynajmowanych w związku z realizowanym programem spotkania, np. kuglarzy, pirotechników itp. Drugą stronę rynku reprezentują podmioty zgłaszające popyt na usługi organizacji spotkań, które w wyniku przygotowania i realizacji danego wydarzenia oczekują osiągnięcia konkretnych celów. Najczęściej wymienia się tu korporacje, stowarzyszenia oraz organizacje rządowe i pozarządowe. Równie ważną grupą podmiotów występujących w przemyśle spotkań są pośrednicy. Mogą oni reprezentować zarówno klientów (zlecenie przygotowania danego spotkania), jak i dostawców (odpowiedzialność np. za marketing miejsca).

Raporty Polskiej Organizacji Turystycznej dotyczące przemysłu spotkań i wydarzeń w Polsce dzielą wydarzenia z tego obszaru na trzy grupy, klasyfikując je według poniższych definicji:

- konferencja/kongres – określa krajowe i międzynarodowe spotkanie stowarzyszeń bez wyraźnego podziału na spotkania rządowe i pozarządowe;
- wydarzenie korporacyjne/motywacyjne – określa wydarzenie firmowe ze szczególnym zwróceniem uwagi na szkolenia, warsztaty, seminaria, konferencje prasowe, premiery

[8] Krzysztof Borodako, Jadwiga Berbeka, dr Michał Rudnicki, Zarządzanie innowacjami w przemyśle spotkań, 2015

[9] *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce* – raporty Polskiej Organizacji Turystycznej, edycje 2009-2021

produktów i wydarzenia motywacyjne, w tym podróże, wyjazdy motywacyjne o charakterze gratyfikacyjnym, uznaniowym;
- targi/wystawy – termin ten jest zarezerwowany dla dużych wydarzeń o dowolnej tematyce, zazwyczaj odbywających się na terenie obiektów wystawienniczych.

Stosuje się również podział wydarzeń pod względem różnic branżowych i tematycznych na wydarzenia:

- ekonomiczno-polityczne – spotkania i wydarzenia związane z ekonomią, polityką, finansami, naukami o zarządzaniu, towaroznawstwem;
- handlowo-usługowe – spotkania i wydarzenia związane z zaspokajaniem bezpośrednich potrzeb ludzkich, ich rezultaty przeważnie nie przyjmują postaci rzeczowej, nie wiążą się bezpośrednio ze stwarzaniem nowych dóbr (usługi transportowe, usługi dla przemysłu, rolnictwa, usługi komunalne i mieszkaniowe, usługi adwokackie, usługi dotyczące oświaty i wychowania, kultury i sztuki, ochrony zdrowia i opieki społecznej,
- kultury fizycznej i sportu, turystyki i wypoczynku, instytucji finansowych i ubezpieczeniowych oraz inne usługi o charakterze osobistym, np. fryzjerskie czy fotograficzne);
- humanistyczne – spotkania i wydarzenia związane z kulturą i sztuką (historią sztuki, filologią, muzykologią, etyką, filozofią) oraz związane ze społeczeństwem (historią, archeologią, socjologią, psychologią, ekonomią i antropologią);
- informatyczno-komunikacyjne – spotkania i wydarzenia związane z dyscypliną naukową i techniczną zajmującą się przetwarzaniem informacji, w tym: technologiami przetwarzania informacji, technologiami
- konstruowania systemów przetwarzających informacje oraz systemami komunikacji, komunikacją i jej pochodnymi;
- medyczne – spotkania i wydarzenia związane z naukami medycznymi, w tym: stomatologią, farmacją, zdrowiem publicznym, fizjoterapią, diagnostyką laboratoryjną, technologią medyczną, biologią medyczną, biogerontologią;
- techniczne – spotkania i wydarzenia związane z architekturą i urbanistyką, automatyką i robotyką, biocybernetyką, budownictwem, elektroniką, elektrotechniką, geodezją i kartografią, górnictwem, inżynierią, technologią chemiczną, transportem.

Możliwości dla rozwoju przemysłu spotkań i wydarzeń w Toruniu uzależnione są od czynników warunkujących możliwość organizacji szerokiego spektrum spotkań zaliczanych do tej branży.

Baza w postaci miejsc z możliwością organizacji wydarzeń w ramach przemysłu spotkań stanowi podstawowy czynnik funkcjonowania i rozwoju tej gałęzi turystyki. Wśród obiektów szczególnie predestynowanych do organizacji spotkań i wydarzeń wymienić należy: centra kongresowe i konferencyjne, hale wielofunkcyjne, centra szkoleniowe z zakwaterowaniem, obiekty wystawiennicze, hotele z salami konferencyjnymi.

Funkcjonowanie przemysłu spotkań uzależnione jest także od kondycji organizacyjnej funkcjonujących w mieście podmiotów publicznych i prywatnych, które mogłyby być organizatorami takich wydarzeń. Potencjał miasta w zakresie instytucji naukowych (uczelnie publiczne i prywatne) tworzy możliwości organizacji konferencji naukowych i sympozjów. Instytucje otoczenia biznesu sprzyjają organizacji kongresów i konferencji gospodarczych.

W Toruniu od kilku już lat odbywa się co roku kongres gospodarczy pod nazwą: *Welconomy Forum in Toruń.* Toruńskie spotkania ekonomiczno-gospodarcze należą do największych w Polsce. Zagadnienia podejmowane na Forum, takie jak: energetyka, odnawialne źródła energii, bankowość czy służba zdrowia dotyczą nie tylko Polski, ale także Europy i świata. W toruńskiej konferencji uczestniczy średnio ponad dwa tysiące gości z kraju i zagranicy, wśród nich wybitne osobowości świata gospodarki, polityki, nauki i kultury.

Toruń w 2017 roku zajął 3 miejsce (miasta od 150 do 299 tysięcy mieszkańców) w rankingu magazynu „Forbes" – „Miasta przyjazne dla biznesu".

Poniżej zestawiono dane dotyczące funkcjonowania przemysłu spotkań i wydarzeń w Toruniu w latach 2018-2020.

Tabela 15 Dane w zakresie funkcjonowania przemysłu spotkań i wydarzeń w Toruniu w l. 2018-2020

Wyszczególnienie	2018	2019	2020
Liczba wydarzeń*	318	401	63
Liczba uczestników	230 000	63 355	11 514
Średnia liczba uczestników	723	158	183
Czas trwania wydarzeń			
- 1 dzień	-	60%	57%
- 2 do 3 dni	-	39%	43%
- 4 i więcej dni	-	1%	0%
- średni czas trwania wydarzenia	1,5 dnia	1,5 dnia	1,6 dnia
Rodzaj wydarzenia			
- konferencje i kongresy	72%	75%	55%
- wydarzenia korporacyjne i motywacyjne	20%	20%	30,5%
- targi i wystawy	8%	5%	14,5%
Spotkania według branży			
- handlowo-usługowa	39%	46%	24%
- medyczna	17%	15%	24%
- ekonomiczno-polityczna	17%	14%	15%
- humanistyczna	27%	16%	15%
- techniczna		4%	15%
- informatyczno-komunikacyjna		5%	7%
Rodzaj grupy			
- przedsiębiorstwa	56%	65%	67%
- instytucje rządowe i organizacje publiczne	20%	17%	22%
- stowarzyszenia i organizacje *non profit*	24%	18%	11%
Pochodzenie grupy			
- krajowe	96%	99%	100%
- zagraniczne	4%	1%	0%
Sezonowość**	marzec czerwiec wrzesień październik	maj lipiec październik	styczeń luty marzec
Rodzaje obiektów, w których organizowano wydarzenia			
- centra wystawiennicze i kongresowe	-	4%	16%
- hotele	-	87%	84%
- obiekty i sale na specjalne wydarzenia	-	9%	0%

*wydarzenia zgłoszone przez Toruń Convention Bureau dla grup liczących 50 i więcej osób
**miesiące o najwyższej liczbie wydarzeń
- brak danych

Źródło: Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce – raporty Polskiej Organizacji Turystycznej, edycje 2019-2021

5. ANALIZA SWOT

Klasycznym narzędziem, stosowanym w analizie planistycznej, jest zestawienie mocnych i słabych stron analizowanego obszaru oraz określenie jego szans i zagrożeń rozwojowych, czyli analiza SWOT. Poniżej analizie poddano uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne wpływające na funkcje turystyczne miasta Torunia w oparciu o diagnozę zasobów i potencjału turystycznego miasta oraz wniosków wynikających z monitoringu turystycznego prowadzonego w latach 2013-2020.

Tabela 16 Analiza SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
– Wysoki potencjał turystyczny i zdolność do odbudowy funkcji turystycznej w związku z kryzysem w wyniku pandemii Sars Cov-2. – Szeroka oferta dla wszystkich form turystyki miejskiej i kulturowej. – Wysoka rozpoznawalność marki turystycznej miasta. – Dobra dostępność komunikacyjna. – Zróżnicowanie jakościowe i wysoka pojemność bazy noclegowej. – Zróżnicowanie jakościowe i wysoka pojemność bazy gastronomicznej. – Wysoki potencjał dla przemysłu spotkań.	– Zjawisko hipertrofii turystycznej. – Koncentracja ruchu turystycznego na terenie zespołu staromiejskiego. – Przewaga turystycznych pobytów jednodniowych. – Niewystarczające wykorzystanie przestrzeni zielonych na cele turystyczne i rekreacyjne. – Niewystarczające wykorzystanie nowych rozwiązań i narzędzi w kampaniach promocyjnych i realizacji oferty turystycznej. – Skutki pandemii Sars Cov-2 (ograniczone wpływy do budżetu miasta, konieczność reorganizacji oferty turystycznej I kulturalnej).
SZANSE	**ZAGROŻENIA**
– Brak odgórnych ograniczeń w organizowaniu wydarzeń i pojemności pomieszczeń zamkniętych. – Unijne programy wsparcia gospodarki turystycznej. – Popyt: *city-break, slow*, gastronomia, wydarzenia kulturalne, naukowe, rozrywkowe – umożliwiające przekierowanie odbiorców poza zespół staromiejski. – Kreatywne zmiany modeli biznesowych w działalności rynku turystycznego w kontekście skutków pandemii. – Zachowanie oferty o lokalnej tożsamości. – Konsensus mieszkańców i lokalnych interesariuszy branży turystycznej polegający na akceptacji przez każdą z grup interesariuszy możliwości rezygnacji z części własnych korzyści, na rzecz wspólnych wartości miasta. – Rozwój funkcji turystycznej z wykorzystaniem przemysłu spotkań.	– Powroty pandemii skutkujące obostrzeniami (*lockdown*). – Niewystarczające dostępność środków finansowych z programów wsparcia. – Rozbieżności interesów lokalnych interesariuszy branży turystycznej, odwiedzających i mieszkańców miasta (np. zagadnienia najmu krótkoterminowego, polityki parkingowej). – Brak środków zaradczych w związku z nadmiernym ruchem turystycznym. – Niekorzystny odbiór oferty turystycznej związany z ewentualnym obniżeniem kondycji funkcjonowania gospodarki turystycznej i okołoturystycznej (np. wysokie ceny, obniżenie jakości usług) w efekcie poniesionych strat w okresie pandemii. – Odpływ popytu na wydarzenia, w tym w przemyśle spotkań. – Konkurencyjność innych miast jako ośrodków turystyki miejskiej i kulturowej oraz przemysłu spotkań.

Źródło: opracowanie własne

6. WNIOSKI KLUCZOWE DLA TWORZENIA PROGRAMU ROZWOJU TURYSTYKI DLA MIASTA TORUNIA

Wyprowadzenie wniosków dotyczących podjęcia działań naprawczych i rozwojowych w obszarze toruńskiej turystyki ma znaczenie dla prawidłowej realizacji funkcji turystycznych miasta. Plan rozwojowy powinien opierać się o wnioski wypływające z analizy potencjału turystycznego Torunia i wszelkich przejawów funkcjonowania turystyki w mieście, także w kontekście sytuacji kryzysowej wynikającej z pandemii Sars Cov-2. Oznacza to znalezienie równowagi pomiędzy ochroną dóbr materialnych, kulturowych i przyrodniczych Torunia, powiązanych także z jakością życia w tym mieście a funkcjonowaniem i rozwojem gospodarki turystycznej.

Z przeprowadzonych w ramach niniejszego dokumentu analiz w zakresie polityki turystycznej Torunia wynikają wnioski, które należy uznać za kluczowe dla planowania rozwoju turystyki dla miasta Torunia w perspektywie do 2030 roku. Przede wszystkim, należy wziąć pod uwagę:

1. Konieczność realizacji lokalnej polityki turystycznej rozumianej jako zrównoważone oddziaływania władz samorządowych i interesariuszy, mające na celu:

   – racjonalne wykorzystanie walorów turystycznych, zasobów pracy i kapitału w sferze gospodarki turystycznej,
   – kształtowanie optymalnych rozmiarów i struktury ruchu turystycznego (wielkość ruchu turystycznego oraz struktury przestrzennej i rodzajowej),
   – ogólne koordynowanie rozwoju turystyki z uwzględnieniem jej wielorakich funkcji i związków z różnymi dziedzinami życia społecznego i gospodarczego (transport, handel, edukacja, wyżywienie, zdrowie, kultura, bezpieczeństwo, ochrona środowiska),
   – zarządzanie trudnościami związanymi z gospodarką turystyczną miasta - oprócz odbudowywania turystyki dla osiągnięcia wskaźników rentowności i jakości życia w mieście w kontekście skutków pandemii Sars Cov-2, istotnym będzie minimalizacja trudności w procesie ograniczania zjawiska hipertrofii turystycznej.

2. Konieczność realizowania miejskiej turystyki zrównoważonej - czyli przynoszącej korzyści miastu i społeczności lokalnej, która nie szkodzi jego dziedzictwu historycznemu, kulturowemu i środowisku przyrodniczemu.

   Oznacza to budowanie turystyki w mieście w taki sposób, aby zwiększyć jego odporność w wymiarze społecznym, ekonomicznym, infrastrukturalnym i ekologicznym, wobec zagrożeń związanych z presją tworzoną przez globalne uwarunkowania zewnętrzne wywołane przez pandemię Sars Cov-2, ale także przez przedpandemiczny rozwój funkcji turystycznych.

3. Zaangażowanie kluczowych interesariuszy/realizatorów w tworzenie miejskiej turystyki zrównoważonej

   Realizacja działań wymaga zaangażowania zarówno struktur miejskich jak też przedsiębiorców i instytucji - beneficjentów gospodarki turystycznej Torunia. Duża rolę spełniać będą, stowarzyszenia i organizacje turystyczne, stowarzyszenia i inicjatywy mieszkańców, instytucje kultury, uczelnie i inne instytucje otoczenia biznesu.

4. Tworzenie zbioru rekomendacji dla osiągnięcia efektywnego współzarządzania turystyką w mieście, także w kontekście zaistniałej sytuacji kryzysowej (pandemia Sars Cov-2) uwzględniających elementy:

   – komercjalizacja on-line oferty instytucji kultury,
   – zintegrowana komunikacja marketingowa,
   – łagodzenie ewentualnych trudności w relacjach pomiędzy mieszkańcami a odwiedzającymi (lub pomiędzy różnymi grupami konkurujących usługodawców),

- regulacja dostępu do wybranych stref uznawanych za turystyczne,
- narzędzia pozyskiwania środków finansowych,
- struktury organizacyjne i umiejętne angażowanie mieszkańców w świadczenie usług dla przyjezdnych.

5. W kontekście skutków pandemii Sars Cov-2 znaczenie ma model zarządzania turystyką – służący jej zrównoważonemu rozwojowi - poprzez stosowanie określonej palety instrumentów, będących w kompetencjach JST, którymi są:

- kompleksowe oddziaływanie JST realizowane za pomocą określonej palety instrumentów dla zwiększania zdolność skutecznego niwelowania barier, które pojawiają się w rozwoju oraz wspierania przedsiębiorczości (narzędzia: planistyczne, organizacyjne i instytucjonalne, informacyjne, promocyjne, edukacyjne, szkoleniowo-doradcze);
- kompleksowe zarządzanie dziedzictwem kulturowym i historycznym, mające na celu utrzymanie wartości kulturowych oraz wsparcie konkurencyjności przedsiębiorczości turystycznej i kulturalnej (narzędzia: partnerstwo w promocji i komercjalizacji, wsparcie sektora MICE (*meetings, incentive, conferences, events*) przy organizacji i promocji wydarzeń kongresowych, ochrona dziedzictwa kulturowego, historycznego).

6. Budowanie turystyki zrównoważonej opartej o kontynuację dobrych praktyk podejmowanych dotychczasowo i przynoszących miastu i jego mieszkańcom wymierne korzyści.

7. MISJA I WIZJA ROZWOJU TURYSTYKI

Pełnienie określonej misji w wybranym sektorze zakłada ciągłość wielu działań podejmowanych przez różne podmioty na rzecz realizacji określonych celów, przy świadomości zmieniających się uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych oraz długiej perspektywy czasowej.

Biorąc pod uwagę powyższe, misję rozwoju turystyki dla miasta Torunia określa się w sposób następujący:

MISJA
ROZWOJU TURYSTYCZNEGO MIASTA TORUNIA

Tworzenie warunków do rozwoju turystyki zrównoważonej w mieście Toruniu oraz zwiększenie korzyści związanych z ruchem turystycznym dla wszystkich podmiotów rynku turystycznego, przy uwzględnieniu interesów turystów, mieszkańców i ochrony środowiska naturalnego i kulturowego miasta, zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Wizja w ramach niniejszego Programu określa założenia rozwojowe w obszarze turystyki, wyznaczając tym samym kluczowe obszary, na jakich będą się koncentrować działania samorządu oraz partnerów w perspektywie założonej do 2030 r.

WIZJA
ROZWOJU TURYSTYCZNEGO MIASTA TORUNIA

Toruń – miasto o zrównoważonym i zintegrowanym rozwoju wszystkich sektorów działalności społeczno-gospodarczej, uwzględniającym optymalne/racjonalne oddziaływanie na cenne zasoby kulturowo-etniczne, historyczne, przyrodnicze i ludzkie.

8. CEL GŁÓWNY, OBSZARY PRIORYTETOWE I CELE SZCZEGÓŁOWE ROZWOJU TURYSTYKI DLA MIASTA TORUNIA

Dla poprawnego zarządzania rozwojem turystyki w Toruniu konieczne jest przyjęcie koncepcji jej rozwoju jako turystyki zrównoważonej i zintegrowanej z innymi działalnościami w mieście. Termin ten bezpośrednio nawiązuje do szeroko upowszechnionej idei zrównoważonego rozwoju. Zrównoważona turystyka jest definiowana przez Program Środowiskowy ONZ oraz Światową Organizację Turystyki ONZ jako "turystyka, która w pełni uwzględnia swoje obecne i przyszłe oddziaływanie ekonomiczne, społeczne i środowiskowe, odpowiadając na potrzeby mieszkańców oraz osób odwiedzających (w tym turystów), oraz wszystkich podmiotów gospodarczych przemysłu i wszystkich komponentów, środowiska naturalnego"[10]. A zatem wyżej wspomniane pojmowanie turystyki zrównoważonej odnosi się także do „środowiskowych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych aspektów rozwoju turystyki, a odpowiednia równowaga musi być ustanowiona pomiędzy tymi trzema wymiarami, aby zagwarantować jej długoterminowy zrównoważony rozwój"[11].

Według Światowej Organizacji Turystyki zrównoważona turystyka to turystyka, która prowadzi do zarządzania wszystkimi zasobami w taki sposób, aby potrzeby ekonomiczne, społeczne i estetyczne były spełnione przy jednoczesnym zachowaniu integralności kulturowej, różnorodności biologicznej, systemów podtrzymywania życia oraz nie zaburzając kluczowych procesów ekologicznych. Światowa Organizacja Turystyki definiuje zrównoważoną turystykę jako turystykę, która spełnia potrzeby zarówno turystów, jak i regionów przyjmujących turystów, jednocześnie chroniąc je i wspierając możliwości ich rozwoju w przyszłości. Zrównoważona turystyka nie powinna być traktowana jako rodzaj produktu lub usługi, ale jako pewien etos wszystkich działań powiązanych z turystyką. Jako taka, jest integralną częścią wszystkich aspektów rozwoju turystyki i zarządzania i nie powinna być traktowana jako element dodatkowy. Głównym celem zrównoważonej turystyki jest zachowanie ekonomicznych i społecznych korzyści wynikających z rozwoju turystyki przy jednoczesnym zmniejszeniu lub złagodzeniu niepożądanych oddziaływań na środowisko naturalne, historyczne, kulturowe lub społeczne. Cel ten osiągany jest poprzez równoważenie potrzeb turystów z potrzebami obiektów i przestrzeni turystycznych.

Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych wskazuje, że zasady zrównoważonego rozwoju odwołują się do rozwoju turystyki pod kątem jej wpływu na środowisko naturalne, aspekty ekonomiczne i społeczno-kulturowe. Jednocześnie istotne jest zachowaniu balansu pomiędzy tymi trzeba obszarami w taki sposób, aby zapewnić ich zrównoważony rozwój w perspektywie długookresowej. Zatem, zrównoważona turystyka powinna:

- wykorzystywać w sposób optymalny zasoby środowiska naturalnego (które stanowią kluczowy element dla rozwoju turystyki), chroniąc podstawowe procesy ekologiczne, dziedzictwo przyrodnicze i różnorodność biologiczną;
- szanować społeczno-kulturalny autentyzm społeczności przyjmujących, chronić ich dziedzictwo kulturowe i architektoniczne oraz ich tradycyjne wartości, a także przyczyniać się do budowania międzykulturowego zrozumienia i tolerancji;
- zapewniać skuteczne, długookresowe działania gospodarcze, które przyniosą społeczno-ekonomiczne korzyści wszystkim zainteresowanym stronom i będą między nimi sprawiedliwie rozdzielone. Chodzi tu między innymi o stabilność zatrudnienia, możliwości zarobkowania oraz różnego rodzaju usługi społeczne dostępne dla społeczności przyjmujących. Tym samym, zrównoważona turystyka powinna przyczyniać się do zmniejszenia ubóstwa.

[10] UN Environment Program and UN World Tourism Organization, Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers, 2005
[11] j.w.

Turystyka zrównoważona jest jedną z najważniejszych dróg do odbudowy polskiego sektora turystycznego w związku z konsekwencjami pandemii Sars Cov-2, na co szczególnie zwraca uwagę Światowa Organizacja Turystyki, która bardzo szeroko i intensywnie promuje wizję odbudowy sektora turystycznego po pandemii w oparciu o turystykę zrównoważoną[12].

Koncepcja rozwoju turystyki dla miasta Torunia, przyjmując wskazane powyżej założenia turystyki zrównoważonej, opiera się na podjęciu działań w czterech obszarach priorytetowych, które stanowią układ tzw. naczyń połączonych, równie ważnych, tak z punktu widzenia wdrażania i rozwoju turystyki zrównoważonej, jak i jej zintegrowanego rozwoju, w powiązaniu z innymi działalnościami w mieście. Zatem rozwój destylacji turystycznej Torunia winien opierać się na jej holistycznym i zrównoważonym zarządzaniu.

Jako cel główny *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku* przyjmuje się:

ROZWÓJ TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ

Cel główny zakłada podjęcie działań w czterech obszarach priorytetowych:

Tabela 17 Obszary priorytetowe Programu Rozwoju Turystyki

OBSZAR I **INFRASTRUKTURA I PRZESTRZEŃ**	Obszar rozumiany jako elementy materialne i przestrzenne na obszarze miasta i obszarach z nim powiązanych, które umożliwiają odwiedzającym i turystom pobyt i korzystanie z walorów turystycznych miasta i okolic.
OBSZAR II **ZASOBY I PRODUKTY**	Obszar rozumiany jako atrakcyjne i zharmonizowane walory kulturowe, przyrodnicze i krajobrazowe, których odpowiednie zagospodarowanie, zintegrowanie i wykorzystanie sprzyja rozwojowi funkcji turystycznej miasta.
OBSZAR III **GOSPODARKA I SPOŁECZEŃSTWO**	Obszar rozumiany jako sprzyjające warunki dla rozwoju działalności gospodarczej i kształtowanie postaw i zachowań społecznych sprzyjających rozwojowi funkcji turystycznej miasta.
OBSZAR IV **PROMOCJA I MARKETING**	Obszar rozumiany jako zespół działań kształtujących wizerunek i postrzeganie miasta, wykorzystujący nowoczesne kanały dystrybucji informacji o mieście i jego ofercie turystycznej.

Źródło: opracowanie własne

Dla możliwości podjęcia skutecznych działań, aby przebiegały one w sposób uporządkowany, równoległy i celowy wymagane jest przyjęcie - w ramach wyznaczonych obszarów priorytetowych - celów szczegółowych.

[12] Sustainability as The New Normal – a Vision for the Future of Tourism) - https://www.unwto.org/covid-19-oneplanet-responsible-recovery

Schemat koncepcji planistycznej *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku* przedstawiono poniżej.

Tabela 18 Schemat koncepcji planistycznej Programu Rozwoju Turystyki

Cel główny: ROZWÓJ TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ		
OBSZARY PRIORYTETOWE	CELE SZCZEGÓŁOWE	
OBSZAR I INFRASTRUKTURA I PRZESTRZEŃ	I.1.	Tworzenie infrastruktury i przestrzeni przyjaznej mieszkańcom i turystom
	I.2.	Zapobieganie negatywnym skutkom nadmiernego ruchu turystycznego w centrum Torunia
OBSZAR II ZASOBY I PRODUKTY	II.1.	Kreatywne wykorzystanie zasobów i produktów turystycznych Torunia w budowaniu oferty turystycznej
	II.2.	Wzmocnienie prestiżu Torunia poprzez rozwój przemysłu spotkań i wydarzeń
OBSZAR III GOSPODARKA I SPOŁECZEŃSTWO	III.1.	Wzmocnienie kondycji i wspieranie rozwoju toruńskiej gospodarki turystycznej
	III.2.	Współpraca różnych grup interesariuszy na rzecz dalszego budowania poprawnej funkcji turystycznej miasta
OBSZAR IV PROMOCJA I MARKETING	IV.1.	Promowanie marki Torunia oparte na kreatywnych narzędziach dystrybucji
	IV.2.	Wykorzystanie nowych technologii w marketingu funkcji turystycznej miasta

Źródło: opracowanie własne

Każdy cel szczegółowy aby możliwy był do osiągnięcia zakładać musi skonkretyzowane kierunki działań, których realizacja umożliwiać będzie rozwój turystki zrównoważonej w Toruniu.

9. MATRYCA CELÓW I KIERUNKÓW DZIAŁAŃ

Tabela 19 Matryca celów i kierunków działań Programu Rozwoju Turystyki

CEL GŁÓWNY: ROZWÓJ TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ				
OBSZAR I. INFRASTRUKTURA I PRZESTRZEŃ				
Cele szczegółowe			**Kierunki działań**	**Opis**
I.1.	Tworzenie infrastruktury i przestrzeni przyjaznej mieszkańcom i turystom	1.	Rozwój infrastruktury turystycznej na obszarze miasta wykorzystującej zasoby naturalne (np. przestrzenie zielone, rzeka Wisła, trasy turystyczne, drogi rowerowe)	Kontynuacja działań w obszarze Bulwaru Filadelfijskiego i wykorzystanie potencjału Wisły, Drwęcy i Małej Wisły (w tym: przystani kajakowej na Drwęcy w Kaszczorku oraz Przystani Toruń, jak również okolic plaży miejskiej), jako miejsc, które lepiej może służyć celom turystycznym, zwłaszcza turystyce wodnej. Skoncentrowanie działań w obszarze zasobów naturalnych i infrastruktury powstającej na ich bazie w celu wykorzystania ich dla turystyki kwalifikowanej i rekreacji, np. rozbudowa dróg rowerowych na terenie miasta oraz połączenie ich z drogami rowerowymi biegnącymi z gmin ościennych, wyznaczanie nowych tras turystycznych m.in. trasy po obiektach fortecznych, obiektach poprzemysłowych oraz w kontekście zakończonego remontu mostu drogowego im. J. Piłsudskiego, tworzenie przestrzeni rekreacyjnych i wypoczynkowych na bazie terenów zielonych, parków miejskich.
		2.	Poprawa oznakowania w zakresie informacji turystycznej z wykorzystaniem rozwiązań *smart city*	Wykorzystanie rozwiązań *smart city* w oznakowaniu obiektów turystycznych i ścieżek dotarcia do nich, wpływających bezpośrednio na uporządkowanie strumienia ruchu turystów w strategicznych miejscach miasta, np. oznakowanie obiektów kodami QR z bezpośrednim przekierowaniem do dedykowanej strony internetowej atrakcji turystycznej (np. visittorun.com lub stron instytucji).
		3.	Tworzenie rozwiązań ułatwiających przemieszczanie się oraz parkowanie na terenie miasta	Realizacja przyjaznej polityki parkingowej zachęcającej do pozostawiania pojazdów poza zespołem staromiejskim Torunia, tworzenie nowych miejsc parkingowych dla autokarów i samochodów, wykorzystanie rozwiązań *smart city* w funkcjonowaniu parkingów miejskich (np. informacja o wolnych miejscach, elektroniczny system opłat). W szczególności rekomenduje się promocję oraz informowanie o możliwości korzystania z nowych miejsc parkingowych powstających w Toruniu, tzw. Park and Ride, wraz z ich dogodnym połączeniem z komunikacją miejską w Toruniu. Przy realizacji nowych inwestycji w najbliższym sąsiedztwie zespołu staromiejskiego

				rekomenduje się zapewnienie miejsc parkingowych, np. parkingi podziemne.
		4.	Zapewnienie dostępu do atrakcji turystycznych osobom o różnym stopniu i rodzaju niepełnosprawności oraz seniorom	Kontynuacja działań w zakresie eliminacji barier w dostępie do najciekawszych atrakcji Torunia, tworzenie rozwiązań pozwalających osobom niepełnosprawnym na aktywne poznawanie Torunia poprzez systematyczne usuwanie barier nie tylko architektonicznych w przestrzeni miejskiej w taki sposób, aby osoby o różnym stopniu i rodzaju niepełnosprawności miały okazję zapoznać się i skorzystać z atrakcji turystycznych Torunia.
		5.	Wzmocnienie dostępności komunikacyjnej Torunia uwzględniające ruch rowerowy, samochodowy, kolejowy i lotniczy	Rekomenduje się działania wpływające na rozwój infrastruktury drogowej dla poprawy jakości i ograniczenia uciążliwości ruchu samochodowego oraz dostępności komunikacyjnej miasta (łącznik między A1 i drogą krajową nr 91); działania wpływające na poprawę jakości infrastruktury obsługi podróżnych korzystających z kolei (np. planowane remonty Dworca Toruń Miasto i Dworca Toruń Wschodni); rozbudowę sieci dróg rowerowych, nie tylko na terenie miasta ale również tam, gdzie usprawniają komunikację pomiędzy Toruniem a gminami ościennymi rozwijając tym samym turystykę rowerową. Rekomenduje się działania wspierające promocję połączeń komunikacyjnych miasta z Portami Lotniczymi, w szczególności Bydgoszczą, Gdańskiem, Modlinem, Warszawą, Łodzią, Poznaniem czy Katowicami, w zakresie budowania atrakcyjnej oferty planowania podróży do Torunia.
		6.	Zarządzanie obszarami historycznymi i kulturowymi Torunia zgodnie z ideą równoważenia wykorzystania przestrzeni w celach turystycznych	Podejmowanie decyzji inwestycyjnych oraz ich realizacja z poszanowaniem zasobów historycznych i kulturowych miasta, równoważenie wzmacniania potencjału turystycznego Torunia i jego endogenicznych wartości wpływających na jakość życia w mieście, np. poprzez udzielanie dotacji na odnowę zabytków, popieranie i wspieranie inicjatyw społecznych nawiązujących do historii miasta i jego obiektów, rewitalizację obiektów historycznych i kulturowych, w szczególności w celu ochrony zespołu staromiejskiego wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.
I.2.	Zapobieganie negatywnym skutkom nadmiernego ruchu turystycznego w centrum Torunia	7.	Kreowanie nowych wzorców spędzania czasu wolnego na terenach poza centrum miasta, związanych z turystyką kwalifikowaną i rekreacją	Turystyka kwalifikowana zajmuje ważne miejsce w profilu turystycznym miasta. Istotne jest aby wykorzystać potencjał miejsc, w których warunki naturalne umożliwią aktywne formy spędzania czasu poprzez np. tworzenie i wytyczanie nowych szlaków turystycznych (pieszych i rowerowych), przyrodniczych i tematycznych, rozwijanie istniejącej infrastruktury dróg

				rowerowych o profilu rekreacyjnym, wykorzystanie istniejącej bazy wodnej do uprawiania sportów wodnych i turystyki wodnej. Rekomenduje się szerszą promocję wykorzystania w celach rekreacyjnych i turystycznych np. takich miejsc jak tereny zielone lewobrzeża, bezpośrednio sąsiadujące z rzeką Wisłą: Kępy Bazarowej, Małej Wisły, ruiny zamku Dybów, tereny wokół Martwej Wisły, łęgi nadwiślane oraz zasoby Bydgoskiego Przedmieścia i toruńskie fortyfikacje.
		8.	Tworzenie atrakcyjnych turystycznie enklaw poza centrum miasta opartych o działania lokalnych przedsiębiorców, artystów i mieszkańców	Realizacja atrakcyjnych turystycznie działań w przestrzeni publicznej poza centrum miasta przy współpracy z lokalnymi przedsiębiorcami, artystami i mieszkańcami poprzez organizację wystaw w przestrzeni publicznej, plenerów malarskich, happeningów, pikników, kameralnych koncertów, wyznaczanie nowych szlaków turystycznych i tematycznych oraz regularne ich uzupełnianie (np.: szlak murali, szlak piernikowego smaku, szlak znanych torunian, szlak filmowy itp.) Działania mają na celu ożywienie przestrzeni miejskich oraz zachęcenie do odwiedzenia miejsc poza zespołem staromiejskim Torunia poprzez stwarzanie nowych atrakcji wzbudzających zainteresowanie zarówno turystów jak i mieszkańców miasta np. umieszczania wizerunku skrzydeł na obiektach zlokalizowanych w różnych przestrzeniach publicznych miasta zachęcających do wykonania fotografii.
		9.	Wspieranie rozwoju usług przewodnickich w celu rozszerzenia oferty turystycznej poza tereny centrum miasta	Podejmowanie działań wpływających na rozszerzenie jakościowe i ilościowe usług przewodnickich, które obejmowałyby zaadaptowane do celów turystycznych oddalone od centrum miasta tereny. Rekomenduje się regularną współpracę ze środowiskiem przewodników w celu budowania oferty turystycznej eksplorującej nowe obszary miasta, np. szlak turystyczny Twierdzy Toruń i Muzeum Twierdzy Toruń, zwiedzanie obiektów poprzemysłowych.
		10.	Wypracowanie rozwiązań równoważących gospodarkę rozrywkową i nocną Torunia w kontekście potrzeb i oczekiwań mieszkańców i turystów	Systematyczne monitorowanie tzw. „życia rozrywkowego” miasta jako jednego z przejawów turystyki oraz wprowadzanie rozwiązań porządkujących w celu równoważenia potrzeb i oczekiwań mieszkańców, co do jakości życia w mieście i turystów. Rekomenduje się promowanie dobrych praktyk współżycia społecznego poprzez plakaty, ulotki informacyjne, spotkania z przedsiębiorcami organizującymi ofertę w późnych godzinach, poprzez propozycję działań ujętych w *Programie działań społeczno-gospodarczych dla zespołu staromiejskiego* na kolejne lata.

OBSZAR II. ZASOBY I PRODUKTY				
Cele szczegółowe			**Kierunki działań**	**Opis**
II.1.	Kreatywne wykorzystanie zasobów i produktów turystycznych Torunia w budowaniu oferty turystycznej	11.	Wykorzystanie wiodących produktów turystycznych Torunia dla tworzenia pakietów kumulujących ofertę kulturalną, rozrywkową i rekreacyjno-sportową	Rekomenduje się tworzenie pakietów kumulujących ofertę kulturalną, eventową i rekreacyjno-sportową w celu zatrzymania turystów na dłużej w mieście oraz wpływania na powroty turystów, uzależnione od terminarza wydarzeń (synchronizacja kalendarza wydarzeń) z wykorzystaniem również identyfikowalnych dla miasta symboli turystycznych m.in. gotyk, pierniki, postać Mikołaja Kopernika, zawody żużlowe, zawody lekkoatletyczne.
		12.	Wzmacnianie prestiżu Torunia przez organizację strategicznych imprez i wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych i sportowych	Kontynuacja działań polegających na organizacji strategicznych imprez i wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych i sportowych, rozpoznawalnych przez gości jako wydarzenia powiązane z Toruniem i połączonych z ich szeroką promocją dla wzmacniania prestiżu miasta, m.in. Festiwalu SKYWAY, Camerimage, wydarzeń lekkoatletycznych, zawodów żużlowych.
		13.	Tworzenie nowej oferty turystycznej z uwzględnieniem niewykorzystanych dotychczas zasobów miasta	Szukanie rozwiązań i możliwości dla lokowania nowej oferty turystycznej poza centrum miasta, w miejscach i obiektach dotychczas niewykorzystywanych, np. organizacja imprez plenerowych na obrzeżach miasta (kino samochodowe, koncerty np.). Wśród miejsc rekomendowanych znajdują się np. tereny zielone w najbliższym sąsiedztwie zespołu staromiejskiego, Bulwar Filadelfijski, ruiny zamku Dybów, tereny Martwej i Małej Wisły, Kępa Bazarowa, Winnica, Kaszczorek, Rudak, okolice rzeki Drwęcy, Barbarka, tzw. Plac Cyrkowy, tereny Portu Drzewnego. Wykorzystanie wizerunków prowadzących przez Toruń szlaków kulturowych Camino Polaco (św. Jakuba) i Szlaku Kopernikańskiego oraz międzynarodowego turystycznego szlaku E-11 (Holandia-Litwa). Wykorzystanie istniejącego szlaku turystycznego Twierdzy Toruń oraz Muzeum Twierdzy Toruń dla turystyki militarnej.
II.2.	Wzmocnienie prestiżu Torunia poprzez rozwój przemysłu spotkań i wydarzeń	14.	Rozbudowa oferty konferencyjno-kongresowej oraz innych prestiżowych spotkań i wydarzeń w mieście	Podejmowanie działań skierowanych na wzmocnienie konkurencyjności miasta w obszarze oferty konferencyjno-kongresowej, w tym w oparciu o potencjał Uniwersytety Mikołaja Kopernika. Wzmocnienie i rozwój zaplecza infrastrukturalnego i promocyjnego w zakresie przemysłu spotkań z wykorzystaniem CKK Jordanki, zaplecza Centrum Sztuki Współczesnej czy budowy obiektów Europejskiego Centrum Filmowego Camerimage. Rekomenduje się również promocję wykorzystania innych zasobów miejskich oraz będących w zasobach toruńskiej branży turystycznej w celu budowania konkurencyjnej i wspólnej oferty konferencyjno-kongresowej.

		15.	Rozwijanie platformy współpracy różnych środowisk na rzecz rozwoju przemysłu spotkań i wydarzeń w Toruniu	Rekomenduje się intensywną współpracę pomiędzy Toruń Convention Bureau, Lokalną Organizacją Turystyczną w Toruniu oraz Centrum Wsparcia Biznesu w zakresie inicjowania szerokiej współpracy branżowej, a także współpracy ze środowiskiem biznesowym, politycznym, kulturalnym i naukowym w celu przygotowania oferty dotyczącej możliwości organizacji spotkań i wydarzeń oraz ich pozyskiwania. Działania powinny mieć również na celu promocję Torunia jako miejsca do atrakcyjnego spędzania czasu pokonferencyjnego we współpracy z szeroko rozumianą branżą turystyczną.
		16.	Wzmocnienie procesu pozyskiwania i organizacji wydarzeń w ramach przemysłu spotkań poprzez stosowanie dostępnych narzędzi marketingowych	Budowanie konkurencyjnej oferty kongresowej miasta również we współpracy z podmiotami zewnętrznymi (toruńską branżą turystyczną), a także zastosowanie narzędzi marketingowych (np. pakiety konferencyjne i kongresowe, program Ambasadorów Kongresów Polskich).
		17.	Prowadzenie badań oraz przygotowywanie analiz przemysłu spotkań i wydarzeń w Toruniu	Działania skierowane na systematyczny monitoring funkcjonowania sektora w Toruniu, w celu możliwości adekwatnego podejmowania inicjatyw w obszarze przemysłu spotkań i wydarzeń. Rekomenduje się stworzenie kalendarza on-line wydarzeń z obszaru przemysłu spotkań, stworzenie bazy dostępnych w mieście obiektów kongresowych i konferencyjnych.
OBSZAR III. GOSPODARKA I SPOŁECZEŃSTWO				
Cele szczegółowe			**Kierunki działań**	**Opis**
III.1.	Wzmocnienie kondycji i wspieranie rozwoju toruńskiej gospodarki turystycznej	18.	Wykorzystanie narzędzi będących w kompetencjach samorządu dla rozwoju i wsparcia gospodarki turystycznej w mieście	Wykorzystanie narzędzi będących w kompetencjach samorządu dla rozwoju i wsparcia sektora turystycznego (również w konsekwencji sytuacji zaistniałej w związku z pandemią) stanowi istotny czynnik wzmacniania kondycji przedsiębiorców sektora turystycznego. Do narzędzi tych należą: promocja, patronaty, nagrody, edukacja, szkolenia tematyczne i doradztwo (w tym o możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych) itp. Rekomenduje się utrzymanie akcji promujących toruńskich przedsiębiorców MADE in Toruń oraz inicjowanie nowych, np. plebiscytów na obiekty przyjazne turystom, osobom niepełnosprawnym itp.
		19.	Tworzenie nowych płaszczyzn wspólnego planowania i realizowania projektów turystycznych z uczelniami, podmiotami gospodarczymi i organizacjami pozarządowymi	Aktywna współpraca w tworzeniu projektów turystycznych z interesariuszami różnych sektorów, korzystająca z ich potencjału, doświadczenia i zaangażowania i wpływająca na rozwój rynku turystycznego w mieście. Rekomenduje się współpracę Zespołu do spraw wdrażania *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku*

				z gronem ekspertów z szeroko rozumianej branży turystycznej, m.in. ze środowiskiem uniwersyteckim i uczelniami wyższymi działającymi na terenie Torunia, Izbą Przemysłowo-Handlową, toruńskimi przewodnikami.
		20.	Wsparcie działań wzmacniających potencjał turystyki edukacyjnej	Kontynuacja dobrych praktyk i szukanie nowych rozwiązań podtrzymujących potencjał w obszarze turystyki edukacyjnej. Rekomenduje się tworzenie nowej i atrakcyjnej oferty instytucji miejskich i społecznych oraz biur turystycznych dla tej grupy odbiorców, opartej na nowoczesnych i aktywnych formach przekazu i nowych technologiach, w tym poprzez zabawę i rozrywkę. Poszerzanie oferty turystycznej w oparciu o nowo powstające obiekty i atrakcje wpływającej na wydłużenie pobytu w Toruniu, w tym bieżąca aktualizacja oraz promocja strony internetowej „Edukacyjny Toruń”.
		21.	Wsparcie lokalnego rynku turystycznego poprzez działania promocyjne	Samorząd może aktywnie wspierać działaniami promocyjnymi lokalny rynek turystyczny wykorzystując do tego np. strony internetowe instytucji miejskich oraz współpracując na tym polu m.in. z Lokalną Organizacją Turystyczną, Kujawsko-Pomorską Organizacją Turystyczną i innymi organizacjami turystycznymi w Toruniu. Ważnym aspektem będzie również kontynuacja działań promocyjnych w związku z przyznaniem Toruniowi tytułu Polskiej Marki Turystycznej. Każde działania promocyjne przynoszące korzyści lokalnej gospodarce wpływają na jej rozwój i pozytywny wizerunek na polu dialogu samorząd-przedsiębiorcy.
		22.	Integracja zadań instytucji miejskich dla wsparcia gospodarki turystycznej	Podejmowanie działań organizacyjnych przez instytucje miejskie w celu systematycznego wspierania gospodarki turystycznej miasta. Rekomenduje się dalsze monitorowanie kondycji miasta w sektorze gospodarki turystycznej i reagowanie na ewentualne sytuacje kryzysowe, w tym również kontynuację badań z zakresu monitoringu ruchu turystycznego realizowanych przez Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu.
		23.	Wypracowanie rozwiązań wspierających rozwój rynku usług turystycznych w mieście	Podejmowanie działań zachęcających do rejestracji usług noclegowych ze sfery turystycznego najmu krótkoterminowego jako działalności gospodarczej. Wspieranie rozwoju usług turystycznych oraz ich profesjonalizacji. Rekomenduje się działania promocyjne dla usługodawców zarejestrowanych na stronach internetowych miasta i jednostek organizacyjnych związanych z turystyką, z wykorzystaniem ewidencji innych obiektów, w których świadczone są usługi hotelarskie, prowadzonej przez Prezydenta Miasta Torunia.

III.2.	Współpraca różnych grup interesariuszy na rzecz dalszego budowania poprawnej funkcji turystycznej miasta	24.	Rozwijanie świadomości społecznej dotyczącej roli turystyki w rozwoju gospodarczym miasta	Działania instytucji miejskich polegające na budowaniu świadomości społecznej w zakresie funkcji turystycznych miasta, np. kampanie informacyjne, dialog społeczny, akcje promocyjne. Celem działań jest wskazanie korzyści płynących z turystycznej funkcji miasta, m.in. poprzez organizację akcji o charakterze promocyjnym (przykład: „Toruń za pół ceny”).
		25.	Realizacja platformy komunikacji branży turystycznej z mieszkańcami, organizacjami pozarządowymi, służbami miejskimi i samorządem na rzecz niwelowania ewentualnych trudności związanych z funkcją turystyczną miasta	Podejmowanie inicjatyw służących tworzeniu pola porozumienia pomiędzy różnymi grupami interesariuszy rozwoju turystyki w Toruniu, równoważenie potrzeb, szukanie platformy porozumienia i pozytywnych rozwiązań. Rekomenduje się organizację spotkań, paneli, konferencji poświęconych gospodarce turystycznej miasta, z udziałem szeroko rozumianej branży turystycznej i instytucji miejskich, np. poprzez udział przedstawicieli miasta w forach dla organizacji pozarządowych, w spotkaniach Rad Okręgów, w spotkaniach z przedsiębiorcami branży turystycznej.
		26.	Rozpowszechnianie wśród turystów informacji o lokalnych uwarunkowaniach prawnych oraz promowanie dobrych praktyk współżycia społecznego	Realizacja działań wpływających na postawy turystów odwiedzających miasto. Kreowanie polityki informacyjnej w tym zakresie, uczulanie na konieczność ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego, historycznego i przyrodniczego UNESCO oraz podstawowe zasady współżycia społecznego. Rekomenduje się promowanie dobrych praktyk poprzez publikację informacji na stronach internetowych/profilach miasta i instytucji miejskich, plakatach czy jako uzupełnienie treści ulotek informacyjnych o mieście.
OBSZAR IV. PROMOCJA I MARKETING				
Cele szczegółowe			**Kierunki działań**	**Opis**
IV.1.	Promowanie marki Torunia oparte na kreatywnych narzędziach dystrybucji	27.	Realizacja kampanii promocyjno-marketingowych walorów turystycznych miasta przy wykorzystaniu nowoczesnych nośników informacji i środków komunikacji społecznej z zachowaniem spójności informacyjnej.	Skuteczna promocja marki turystycznej miasta wymaga stosowania nowoczesnych nośników informacji i środków komunikacji społecznej. Oznacza to konieczność uwzględnienia spójności informacji w działaniach promocyjnych różnych podmiotów (w tym podmiotów nakierowanych bezpośrednio na korzyści ekonomiczne). Rekomenduje się spójność informacyjną w przestrzeni internetowej dotyczącą oferty turystycznej miasta, synchronizację wydarzeń z uwzględnieniem możliwości pakietowania oferty różnych podmiotów.
		28.	Wykorzystanie potencjału mediów społecznościowych w celu promowaniu walorów miasta	Podejmowanie działań angażujących społeczność miasta i turystów w realizację inicjatyw promujących Toruń w mediach społecznościowych, np. promowanie i nagradzanie blogów turystycznych uwzględniających

				Toruń w aspekcie turystycznym, konkursy fotograficzne, konkursy na filmy promujące miasto wraz z realizacją projektów promocyjnych o uzyskanie tytułu „Ambasadora Torunia". Rekomenduje się wykorzystanie nowoczesnych kanałów dystrybucji informacji i promocji, np.: Facebook, Instagram, Tic Tok, jak również angażowanie w akcje promocyjne znane osoby z Torunia, w tym laureatów Piernikowej Alei Gwiazd.
		29.	Wymiana informacji z portalami rezerwacyjnymi w celu dbałości o właściwe prezentowanie profilu turystycznego miasta	Współpraca z portalami rezerwacyjnymi, dbałość o właściwy i aktualny profil turystyczny miasta. Realizacja działań poprzez akcje tematyczne, filmy, posty i artykuły sponsorowane publikowane za pośrednictwem stron internetowych oraz mediów społecznościowych.
		30.	Uczestnictwo Torunia w przedsięwzięciach wspierających wizerunek miasta - wizytacje, spotkania turystyczne, rankingi pozycjonujące, prestiżowe targi turystyczne	Promocja miasta jest czynnikiem niezbędnym dla realizacji funkcji turystycznej i utrzymania prestiżu miasta na wielu polach jego aktywności. Wymaga to działań w obszarze bezpośrednich spotkań, wizyt, a także aktualizacja pozycji miasta w rankingach. Rekomenduje się m.in. kontynuację organizacji wizyt, delegacji touroperatorów, dziennikarzy, blogerów, w tym również z miast partnerskich Torunia oraz w ramach przynależności i współpracy miasta ze stowarzyszeniami międzynarodowymi, np. Związkiem Miast Hanzy, udział w ważnych i prestiżowych targach turystycznych oraz rankingach, podejmowanie współpracy z innymi miastami w Polsce w zakresie wzajemnej promocji walorów turystycznych.
		31.	Wykorzystanie kreatywnych i innowacyjnych technik oraz narzędzi w celu zwiększenia przepływu informacji i analizy aktywności turystów w mieście	Rekomenduje się stałą rozbudowę ścieżek informacyjnych, promocyjnych i badawczych, służących monitorowaniu ruchu turystycznego w Toruniu i analizie jego struktury (w tym innowacyjne działania pozyskiwania informacji o aktywności turystów) oraz rozwijanie interaktywności strony internetowej visittorun.com. Dbałość o estetykę, jakość i poziom świadczonych i oferowanych usług turystycznych i ich monitorowanie m.in. za pośrednictwem Ośrodka Informacji Turystycznej, Centrum Obsługi Ruchu Turystycznego przy Muzeum Okręgowym w Toruniu oraz bezpośrednich informacji uzyskanych od przedstawicieli toruńskiej branży turystycznej.
IV.2.	Wykorzystanie nowych technologii w marketingu funkcji turystycznej miasta	32.	Rozwój oferty turystycznej miasta dedykowanej odbiorcom on-line oraz pogłębianie wrażeń i doznań ze stacjonarnego odbioru atrakcji z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi i elementów interaktywnych	Podejmowanie działań zmierzających do stworzenia oferty turystycznej Torunia możliwej w odbiorze niebezpośrednim, z wykorzystaniem internetu. np. realizacja transmisji „na żywo", możliwość uczestniczenia w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych bez wychodzenia z domu czy prezentacja eksponatów (digitalizacja zasobów). W przypadku

				wzmocnienia odbioru stacjonarnego atrakcji turystycznych jak również pogłębienia doznań w związku np. z wizytą w muzeum czy zwiedzaniem obiektu, rekomenduje się wdrażanie interaktywnych elementów oraz wykorzystywanie ciekawych rozwiązań wykorzystujących nowoczesne technologie.
		33.	Rozwój narzędzi do zarządzania relacjami z odwiedzającymi - rozwijanie dostępnych na urządzenia przenośne aplikacji miejskich	Inteligentna turystyka łączy wykorzystanie nowoczesnych technologii z wysokim standardem obsługi i pobytu turysty w mieście. Rekomenduje się aktualizację aplikacji „Toruń porusza”, dzięki której turysta sprawnie otrzyma informacje i ułatwienia umożliwiające bezproblemowe korzystanie z oferty turystycznej Torunia.
		34.	Popularyzacja wydarzeń kulturalnych organizowanych w Toruniu poprzez ich archiwizowanie i udostępnianie w wersji cyfrowej	Rekomenduje się realizację i archiwizowanie zapisów cyfrowych wydarzeń realizowanych przez instytucje kultury w mieście z możliwością ich udostępniania w celach popularyzacji kultury.

Źródło: opracowanie własne

10. ZGODNOŚC PLANOWANYCH DZIAŁAŃ Z POLITYKĄ ROZWOJOWĄ W OBSZARZE TURYSTYKI

Opracowanie Programu Rozwoju Turystyki nie jest obligatoryjne, jednak dla miasta, które pełni funkcje turystyczne jest to rozwiązanie bardzo korzystne w procesie planowania polityki rozwojowej. W takiej sytuacji niezbędne jest, aby zapisy dokumentu planistycznego pozostawały w zgodności z dokumentami wyższego szczebla, na poziomie regionalnym i lokalnym. Istotne jest także, aby planowane przez Gminę Miasta Toruń działania w obszarze turystyki wpisywały się w ustalenia i rekomendacje Polskiej Organizacji Turystycznej oraz Kujawsko-Pomorskiej Organizacji Turystycznej.

Kierunki działań przyjęte w *Programie Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku* znajdują bezpośrednie odniesienie do założeń rozwojowych zawartych w dokumentach wyższego szczebla. Poniżej przedstawiono założenia dokumentów nadrzędnych względem których niniejszy Program zachowuje zgodność.

Tabela 20 Zgodność Programu Rozwoju Turystyki z dokumentami wyższego szczebla

Dokument	Założenia rozwojowe
Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+	W Strategii Toruń wskazany został jako jeden z kluczowych elementów budujących potencjał ponadregionalny i przewagi konkurencyjne województwa poprzez obiekt Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO. Dostrzega się możliwość wykorzystania atutu, jakim jest obecność unikatowego obiektu światowego dziedzictwa na terenie miasta do rozwoju kompleksowego produktu turystycznego obejmującego przede wszystkim wszelkie działania kulturalne, edukacyjne i rozrywkowe, a także ujmującego i wykorzystującego pozostałe wartości historyczno-kulturowe miasta, tj. tradycje kulinarno-rzemieślnicze (pierniki toruńskie), tradycje wojskowe (Twierdza Toruń – zabudowa forteczna), czy identyfikację miasta z osobą wybitnego astronoma Mikołaja Kopernika do wygenerowania ruchu turystycznego o skali znacznie większej od obecnej (zwiększenie skali przyjazdów turystów krajowych i zagranicznych). W efekcie podjętych działań możliwa będzie także dyspersja ruchu turystycznego z miasta Torunia do sąsiednich miast, rejonów turystycznych funkcjonujących w obrębie województwa kujawsko-pomorskiego, a w następstwie ich pobudzenie do dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego (dzięki opracowaniu i wdrożeniu kompleksowej oferty w ramach wspólnej koncepcji). W ramach poszczególnych celów głównych, w Strategii formułuje się następujące cele operacyjne, w które Program Rozwoju Turystyki dla Torunia wpisuje się bezpośrednio: Cel główny: 1. Skuteczna edukacja. Cele operacyjne: - Kształtowanie środowiska edukacyjnego. Cel główny: 2. Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo. Cele operacyjne: - Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe; - Sport i aktywność fizyczna. Cel główny: 3. Konkurencyjna gospodarka. Cele operacyjne: - Odbudowa gospodarki po COVID-19; - Rozwój przedsiębiorczości; - Rozwój turystyki. Cel główny: 4. Dostępna przestrzeń i czyste środowisko. Cele operacyjne: - Środowisko przyrodnicze; - Przestrzeń kulturowa; - Infrastruktura transportu; Cel główny: 5. Spójne i bezpieczne województwo. Cele operacyjne: - Współpraca dla rozwoju regionu.
Strategia rozwoju miasta Torunia do roku 2020 z uwzględnieniem	W Strategii wskazano, ze w kontekście uzyskania przez Toruń w 1997 r. wpisu zespołu staromiejskiego na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, społeczność lokalna pragnie być pewna, że pozostawione przez przodków dziedzictwo jest chronione, właściwie

perspektywy rozwoju do 2028 r.	eksponowane i wykorzystywane dla rozwoju turystyki, która jest i będzie jedną z ważniejszych gałęzi gospodarki Torunia. Zdając sobie sprawę ze wszystkich tego konsekwencji, społeczność lokalna Torunia pragnie widzieć swoje miasto w 2028 r. jako tętniące życiem turystycznym w zgodzie z innymi celami. Jednak aby atrakcyjność turystyczna mogła przełożyć się na rozwój gospodarczy, czyli inaczej mówiąc, aby rozwój turystyki został skojarzony z rozwojem gospodarki turystycznej, przed samorządem, lokalnym biznesem i organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze turystycznej, stoi wiele zadań do wykonania. Widzieć w przyszłości Toruń jako miasto o rozwiniętej gospodarce turystycznej, znaczy tyle, co widzieć, że wszystko, co należy do dziedzictwa miasta i jego walorów przyrodniczych, przekłada się na bogacenie się społeczeństwa i wzrost pozycji rynkowej lokalnych przedsiębiorstw. W Strategii wskazano obszary rozwojowe i cele, w które Program Rozwoju Turystyki dla Torunia wpisuje się bezpośrednio: - Obszar społeczny Cel strategiczny 1: Toruń atrakcyjnym miejscem zamieszkania i pracy. 1.2. Zwiększenie wykorzystania potencjału kreatywnego we wszystkich dziedzinach rozwoju Torunia; 1.3. Tworzenie wysokiej jakości oferty kulturalnej; 1.4. Upowszechnienie sportu i rekreacji wśród mieszkańców; 1.8. Poprawa stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego w mieście. - Obszar gospodarki i promocji Cel strategiczny 2: Toruń miastem wysokiej synergii wykorzystania potencjału kulturowego, naukowego i gospodarczego; 2.1. Ciągłe doskonalenie współpracy pomiędzy przedsiębiorcami, jednostkami samorządu terytorialnego i instytucjami otoczenia biznesu; 2.2. Toruń miastem ogólnopolskich i międzynarodowych spotkań; 2.6. Rozwój marki i produktów turystycznych; 2.7. Wzmacnianie i rozwijanie społecznych podstaw do rozwoju turystyki w Toruniu. 2.11. Umocnienie atrakcyjnego ponadregionalnego wizerunku Torunia. - Obszar zasobów, infrastruktury i środowiska Cel strategiczny 3: Toruń miastem nowoczesnej infrastruktury. 3.3. Rewitalizacja obiektów zabytkowych i terenów zdegradowanych; 3.4. Doskonalenie rozwiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem układu przestrzennego miasta; Cel strategiczny 4: Toruń miastem ładu przestrzennego. 4.1. Dalsza poprawa stanu środowiska naturalnego na terenie miasta. 4.2. Kontrolowany rozwój oraz poprawa estetyki przestrzeni miasta; 4.3. Efektywniejsze wykorzystanie walorów estetycznych Torunia w promocji miasta.

Źródło: Załącznik do uchwały nr XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r.; Załącznik do uchwały nr 861/18 Rady Miasta Torunia z dnia 17 maja 2018 r.

11. WSKAZANIE MOŻLIWOŚCI WSPARCIA PLANOWANYCH DO REALIZACJI DZIAŁAŃ ZE ŚRODKÓW ZEWNĘTRZNYCH

Realizacja założeń *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku* zakłada wsparcie finansowe ze środków zewnętrznych. Na etapie tworzenia Programu wskazuje się następujące możliwe źródła dofinansowania przedsięwzięć, które mogą być podjęte w ramach wyznaczonych kierunków działań:

- Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności

Dokument został opracowany przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej i jest podstawą do uzyskania środków z unijnego Funduszu Odbudowy. Plan ten został przekazany formalnie do Komisji Europejskiej i zakończono już negocjacje na poziomie operacyjnym.

Zgodnie z projektem Krajowego Planu Odbudowy w ramach komponentu B: Zielona energia i zmniejszenie energochłonności przewidywane jest pozyskanie funduszy na inwestycje związane z kompleksowym rozwiązywaniem punktowych problemów małych i średnich miast oraz terenów wiejskich oraz ich obszarów funkcjonalnych związanych z „zazielenianiem" przestrzeni (w tym: ścieżki rowerowe, parki, ciągi piesze, rewitalizacja i pasywne rozwiązania itp.).

- Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych

Program ma na celu zwiększenie skali inwestycji publicznych przez bezzwrotne dofinansowanie inwestycji realizowanych przez JST. Wysokość bezzwrotnego dofinansowania jest zależna od obszaru priorytetowego, w którym mieści się planowana inwestycja. Program realizowany jest poprzez promesy inwestycyjne udzielane przez Bank Gospodarstwa Krajowego.

Dla wskazanych kierunków działań w ramach realizacji Programu Rozwoju Turystyki potencjalnymi źródłami dofinansowania mogą być:

- w ramach Priorytetu 1: budowa lub modernizacja infrastruktury drogowej,
- w ramach Priorytetu 2: rewitalizacja obszarów miejskich,
- w ramach Priorytetu 2: budowa lub modernizacja infrastruktury kulturalnej i turystycznej,
- w ramach Priorytetu 2: budowa lub modernizacja infrastruktury sportowej,
- w ramach Priorytetu 3: budowa lub modernizacja infrastruktury technicznej drogowej,
- w ramach Priorytetu 3: rewitalizacja obszarów i/lub budynków zdegradowanych.

Dofinansowaniem mogą być objęte tylko nowe inwestycje, których realizacji jeszcze nie rozpoczęto.

Szczegółowe informacje dotyczące Polskiego Ładu można uzyskać na stronie internetowej: https://www.bgk.pl/polski-lad.

- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

W ramach NFOŚiGW przyjmowane są programy priorytetowe określające szczegółowe kryteria wyboru przedsięwzięć na kolejne lata. Aktualnie potencjalnym źródłem finansowania inwestycji w zakresie turystyki są programy priorytetowe:

- Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej – Część 1) Ochrona obszarów i gatunków cennych przyrodniczo: w ramach programu dofinansowane są m.in. przedsięwzięcia związane z ochroną i przywracaniem chronionych gatunków roślin lub zwierząt oraz przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzanie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków. Obecnie trwa ciągły nabór wniosków (do 30.06.2023 r.).

- Współfinansowanie projektów realizowanych w ramach działań 2.2 i 2.5 Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko.

Szczegółowe informacje dotyczące dofinansowania w ramach Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej można uzyskać na stronie internetowej: http://www.nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania.

- Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza na lata 2021-2027

Uchwałą Nr 37/1578/21 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 22 września 2021 r. przyjęty został projekt *Programu Regionalnego: Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza na lata 2021-2027*, który określa cele szczegółowe, które objęte będą wparciem w ramach Programu, typy projektów, typy beneficjentów, kategorie interwencji, formy finansowania, wskaźniki produktu i rezultatu.

Zgodnie z projektem *Programu Regionalnego: Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza na lata 2021-2027*, potencjalnymi źródłami dofinansowania inwestycji w zakresie turystyki mają być działania mieszczące się w następujących priorytetach i celach szczegółowych:

- Priorytet 1 Innowacyjność i konkurencyjność regionu.
  Cel szczegółowy: Czerpanie korzyści z cyfryzacji dla obywateli, przedsiębiorstw, organizacji badawczych i instytucji publicznych.
- Priorytet 2 Czysta energia dla regionu.

  Cel szczegółowy: Wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej jako elementu transformacji w kierunku gospodarki zeroemisyjnej.
- Priorytet 3 Ochrona zasobów środowiska regionu.
  Cel szczegółowy: Wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego.

  Cel szczegółowy: Wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia.
- Priorytet 4 Spójny i dostępny region.

  Cel szczegółowy: Rozwój i udoskonalanie zrównoważonej, odpornej na zmiany klimatu, inteligentnej i intermodalnej mobilności na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym, w tym poprawę dostępu do TEN-T oraz mobilności transgranicznej.
- Priorytet 5 Potencjały endogeniczne regionu.
  Cel szczegółowy: Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich.
- Priorytet 6 Społeczny wymiar regionu.

  Cel szczegółowy: Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

Szczegółowe informacje dotyczące *Programu Regionalnego: Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza na lata 2021-2027* można uzyskać na stronie internetowej: https://mojregion.eu/rpo/aktualnosci-fundusze-2021-2027.

12. WDRAŻANIE, MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU ROZWOJU TURYSTYKI

Wdrażanie *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku* jest szczególnie istotne z punktu widzenia interesariuszy (mieszkańców Torunia, turystów i przedsiębiorców związanych z branżą turystyczną). Dlatego bardzo istotne jest monitorowanie tego procesu, szczególnie, że jest on długofalowy. W prawidłowy sposób funkcjonujący monitoring i ewaluacja Programu Rozwoju Turystyki umożliwiają dobre zarządzanie wdrażaniem jego zapisów.

12.1. Zaangażowanie potencjalnych partnerów / podmiotów w proces realizacji Programu Rozwoju Turystyki

Wdrażanie *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku* jest procesem złożonym. Sporządzenie dokumentu planistycznego, czego podjęła się Gmina Miasta Toruń jest warunkiem koniecznym do podejmowania konstruktywnych działań w ramach miejskiej polityki rozwojowej. Jednak realizacja zapisów dokumentu wymaga szeroko zakrojonej współpracy samorządu i różnych podmiotów oraz partnerów dla osiągnięcia założonych celów. Współpraca ta ma także znaczenie na etapie planowania zapisów dokumentu.

Zarządzeniem nr 121 Prezydenta Miasta Torunia z dnia 30.04.2019 r. powołana została Rada Programowa do spraw wdrażania Strategii Rozwoju Turystyki dla Torunia. Członkowie Rady Programowej tworzą zespół o charakterze konsultacyjno-doradczym dla Prezydenta Miasta Torunia w zakresie rozwoju i upowszechniania turystyki. Ze względu na kompetencje Rada Programowa była bezpośrednio zaangażowana w opracowanie *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku.* Cele Programu Rozwoju Turystyki opracowane zostały w sposób uwzględniający działania organizacji lokalnych i przedsiębiorców z branży turystycznej i branż powiązanych.

W ramach procesu realizacji zapisów niniejszego dokumentu rekomenduje się powołanie zarządzeniem Prezydenta Miasta Torunia Zespołu do spraw wdrażania *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku*. W skład zespołu wchodzić będą przedstawiciele wydziałów Urzędu Miasta Toruń i jednostek organizacyjnych Gminy Miasta Toruń oraz grupa ekspercka składająca się z przedstawicieli środowiska naukowego i szeroko rozumianej branży turystycznej.

Taka organizacja zapewni wdrażanie Programu w sposób konstruktywny i z zachowaniem założenia spójności działań w obszarze rozwoju turystyki.

12.2. Monitoring

Podstawowym celem monitoringu jest bieżąca weryfikacja skuteczności działań ujętych w dokumencie. Monitoring wdrażania Programu Rozwoju Turystyki powinien być procesem ciągłym, tak aby na bieżąco informować o stopniu implementacji jego założeń oraz wpływie na rozwój w przedmiotowym sektorze. Monitoring *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku* zakłada przygotowanie w I kwartale każdego roku raportu monitoringowego z wdrażania zapisów dokumentu - za rok poprzedni. Charakterystykę raportów monitoringowych przedstawiono poniżej

Tabela 21 Monitoring Programu Rozwoju Turystyki

Raport	Okres raportowania	Informacje zawarte w raportach
Raport monitoringowy	Corocznie	– zrealizowane inicjatywy/projekty w okresie raportowania, – realizacja celów Programu - poprzez wskaźnik ukazujący charakter podjętych inicjatyw/projektów i ich bezpośredni wpływ na realizację celów Programu), – zdiagnozowane trudności w realizacji Programu.

Źródło: opracowanie własne

12.3. Ewaluacja

Ewaluacja realizacji Programu Rozwoju Turystyki będzie polegać na określeniu czy w wyniku podejmowanych działań osiągnięte zostały założone cele oraz na określeniu skuteczności i efektywności interwencji oraz jej trafności i użyteczności. Tego rodzaju ewaluacja ma charakter podsumowujący efekty realizacji Programu w określonym czasie i będzie podstawą do podjęcia decyzji o aktualizacji dokumentu na kolejny okres. W ewaluacji wykorzystane będą informacje pochodzące z prowadzonego na bieżąco monitoringu oraz ocena realizacji Programu przy zastosowaniu podstawowych kryteriów ewaluacyjnych, którymi są: trafność, efektywność, skuteczność, oddziaływanie, trwałość efektów.

Ewaluacja *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku* zakłada przygotowanie dwóch raportów ewaluacyjnych – w 2024 r. oraz w 2027 r. Charakterystykę raportów ewaluacyjnych przedstawiono poniżej.

Tabela 22 Ewaluacja Programu Rozwoju Turystyki

Raport ewaluacyjny	Okres raportowania	Informacje zawarte w raporcie ewaluacyjnym
Raport ewaluacyjny	1) IV kw. 2024 r. 2) IV kw. 2027 r.	– ocena, w jakim stopniu przyjęte cele Programu odpowiadają zidentyfikowanym problemom w obszarze objętym interwencją i realnym potrzebom interesariuszy (kryterium trafności), – ocena poziomu „ekonomiczności" Programu, czyli stosunek poniesionych nakładów do uzyskanych wyników i rezultatów. Nakłady rozumiane są tu jako zasoby finansowe, ludzkie i poświęcony czas (kryterium efektywności), – ocena, do jakiego stopnia cele przedsięwzięcia zdefiniowane na etapie programowania zostały osiągnięte (kryterium skuteczności), – ocena związku pomiędzy celami Programu i celami ogólnymi sektora turystyki, tj. stopień, w jakim korzyści odniesione przez interesariuszy miały szerszy ogólny wpływ na większą liczbę ludzi w danym sektorze, regionie lub w całym kraju (kryterium oddziaływania), – ocena czy pozytywne efekty Programu mogą trwać po zakończeniu finansowania zewnętrznego, a także czy możliwe jest utrzymanie się wpływu realizacji Programu w dłuższym okresie na procesy rozwoju na poziomie miasta (kryterium trwałości efektów).

Źródło: opracowanie własne

12.4. Harmonogram wdrażania

Powodzenie realizacji założeń *Programu Rozwoju Turystyki dla miasta Torunia do 2030 roku* uzależnione jest od przestrzegania harmonogramu jej wdrażania. Harmonogram uwzględnia poszczególne etapy, w tym monitoring i ewaluację po okresie wdrażania oraz zabezpiecza konieczność ewentualnej aktualizacji Programu na wypadek ryzyka w przebiegu jego wdrażania. Harmonogram wdrażania Programu rozwoju turystyki przedstawiono poniżej.

Tabela 23 Harmonogram wdrażania Programu Rozwoju Turystyki

Lp	Etap	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
1.	Opracowanie Programu	III/IV kw.									
2.	Konsultacje Programu		I kw.								
3.	Przyjęcie Programu przez RM Torunia		I kw.								
4.	Realizacja założonych kierunków działań		I/II kw.								

5.	Monitoring realizacji działań			I kw.	I kw.	I kw.	I kw.	I kw.	I kw.	I kw.	I kw.
6.	Ewaluacja realizacji działań				IV kw.			IV kw.			.
7.	Aktualizacja Programu (wg potrzeb)						III/IV kw.				IV kw.

Źródło: opracowanie własne

SPIS TABEL

Tabela 1 Wykaz raportów/sprawozdań z realizacji Strategii rozwoju turystyki w l. 2013-2020 5
Tabela 2 Priorytety i cele rozwoju turystyki w Toruniu na lata 2013-2020 5
Tabela 3 Ocena stopnia realizacji Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia 7
Tabela 4 Wykaz raportów z monitoringu ruchu turystycznego prowadzonego w l. 2013-2020 9
Tabela 5 Zestawienie wniosków szczegółowych z monitoringu ruchu turystycznego w podziale na lata 2013-2020 10
Tabela 6 Działalność miejskich instytucji kultury w Toruniu w 2020 r. 21
Tabela 7 Parki miejskie w Toruniu 27
Tabela 8 Znaki rozpoznawcze Torunia 29
Tabela 9 Najważniejsze obiekty zabytkowe Torunia 30
Tabela 10 Najważniejsze instytucje/obiekty kultury w Toruniu 33
Tabela 11 Najważniejsze wydarzenia kulturalno-rozrywkowe organizowane w Toruniu 38
Tabela 12 Najważniejsze obiekty sportowo-rekreacyjne w Toruniu 42
Tabela 13 Szlaki rowerowe i piesze 43
Tabela 14 Liczba obiektów i miejsc noclegowych w Toruniu w l. 2016-2020 44
Tabela 15 Dane w zakresie funkcjonowania przemysłu spotkań i wydarzeń w Toruniu w l. 2018-2020 48
Tabela 16 Analiza SWOT 49
Tabela 17 Obszary priorytetowe Programu Rozwoju Turystyki 54
Tabela 18 Schemat koncepcji planistycznej Programu Rozwoju Turystyki 55
Tabela 19 Matryca celów i kierunków działań Programu Rozwoju Turystyki 56
Tabela 20 Zgodność Programu Rozwoju Turystyki z dokumentami wyższego szczebla 65
Tabela 21 Monitoring Programu Rozwoju Turystyki 69
Tabela 22 Ewaluacja Programu Rozwoju Turystyki 70
Tabela 23 Harmonogram wdrażania Programu Rozwoju Turystyki 70

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1 Liczba turystów odwiedzających Toruń w l. 2013-2020 15
Wykres 2 Liczba podmiotów gospodarczych ogółem I w sekcjach: I oraz R w l. 2013-2020 20
Wykres 3 Liczba podmiotów gospodarczych w sekcji N dz.79 w l.2016-2020 20

WYKAZ ŹRÓDEŁ

Dokumenty, raporty, opracowania Gminy Miasta Toruń

1. Gminny Program Rewitalizacji pn. *Program Rewitalizacji Torunia do roku 2023 – załącznik do* uchwały nr 922/18 Rady Miasta Torunia z dnia 6 września 2018 r.
2. Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2013. Raport końcowy*, Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu, marzec 2014
3. Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2014. Raport końcowy*, Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu, marzec 2015
4. Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2015. Raport końcowy*, Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu, marzec 2016
5. Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2016. Raport końcowy*, Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu, marzec 2017
6. Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2017. Raport końcowy*, Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu, marzec 2018
7. Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2018. Raport końcowy*, Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu, 04.04.2019
8. Monitoring Ruchu Turystycznego. *Turystyczny Toruń 2019. Raport końcowy*, Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu, marzec 2020
9. *Monitoring Ruchu Turystycznego. Turystyczny Toruń 2020. Raport końcowy*, Ośrodek Informacji Turystycznej w Toruniu, marzec 2021
10. *Program działań społeczno-gospodarczych dla zespołu staromiejskiego w Toruniu* – załącznik do Zarządzenia Nr 16 Prezydenta Miasta Torunia z 25 stycznia 2017 r.
11. *Raport o stanie Gminy Miasta Toruń za rok 2020,* Urząd Miasta Torunia, 2021
12. *Raport z realizacji Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia w 2013 r. Informacja na temat realizacji poszczególnych Programów Operacyjnych Strategii rozwoju turystyki dla Torunia w 2013 roku – maj 2014 r.*, Urząd Miasta Torunia
13. *Raport z realizacji Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia w 2014 r.* Urząd Miasta Torunia, 2015
14. *Sprawozdanie z realizacji Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia w 2015 roku,* Urząd Miasta Torunia, 2016
15. *Sprawozdanie z realizacji Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia w 2016 roku,* Urząd Miasta Torunia, 2017
16. *Sprawozdanie z realizacji Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia w 2017 roku,* Urząd Miasta Torunia, 2018
17. *Sprawozdanie z realizacji Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia w 2018 roku,* Urząd Miasta Torunia, 2019
18. *Sprawozdanie z realizacji Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia w 2019 roku,* Urząd Miasta Torunia, 2020
19. *Sprawozdanie z realizacji Strategii rozwoju turystyki dla miasta Torunia w 2020 roku*, Urząd Miasta Torunia, 2021
20. *Strategia rozwoju miasta Torunia do roku 2020 z uwzględnieniem perspektywy rozwoju do 2028 r.* - Załącznik do uchwały nr 861/18 Rady Miasta Torunia z dnia 17 maja 2018 r.
21. *Strategia rozwoju turystyki dla miasta Torunia do 2020 roku* uwzględniająca okres obowiązywania dokumentu do roku 2021- Załącznik do uchwały nr 470/20 Rady Miasta Torunia z dnia 24 września 2020 r
22. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Torunia* – załącznik do uchwały nr 805/18 Rady Miasta Torunia z dnia 25 stycznia 2018 r. / Uchwała Rady Miasta Torunia nr 944/2018 z dnia 18 października 2018 r. w sprawie aktualności Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Torunia oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Dokumenty europejskie, krajowe i regionalne

23. *Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030* – ONZ, 25 września 2015 r.
24. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Europa – *Najpopularniejszy kierunek turystyczny na świecie – nowe ramy polityczne dla europejskiego sektora turystycznego*, Bruksela, dnia 30.6.2010
25. Komunikat Komisji, *Agenda dla zrównoważonej i konkurencyjnej turystyki europejskiej*, Bruksela, 19.10.2007, KOM(2007), 621 wersja ostateczna.

26. *Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności* - przyjęty przez Radę Ministrów, Warszawa, kwiecień 2021 r.
27. Opinia Europejskiego Komitetu Regionów – *W kierunku bardziej zrównoważonej turystyki dla miast i regionów* UE (2021/C 37/02)
28. Program Regionalny: *Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza na lata 2021-2027* - Uchwała Nr 37/1578/21 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 22 września 2021 r.
29. Rządowy Fundusz *Polski Ład*: Program Inwestycji Strategicznych - Uchwała Nr 84/2021 Rady Ministrów z dnia 1 lipca 2021 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Funduszu Polski Ład: Programu Inwestycji Strategicznych / Uchwała Nr 176/2021 Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2021 r. zmieniająca uchwałę w sprawie ustanowienia Rządowego Funduszu Polski Ład: Programu Inwestycji Strategicznych
30. *Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+* - Załącznik do uchwały nr XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r.

Literatura przedmiotowa

31. *Ambasador Kongresów Polskich*, Poland Convention Bureau POT, Stowarzyszenia Konferencje i Kongresy w Polsce (broszura)
32. *Amsterdam Marketing. Strategic Plan 2016-2020,* Amsterdam, 2015
33. Anszperger A., *Popyt turystyczny na przykładzie Torunia jako miejsca docelowego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Usług Nr 83/2012
34. Bajdor P., Grabara J.K., *Turystyka zrównoważona – przegląd literatury i charakterystyka,* w: Nowak S.(red.), *Regionalne i lokalne strategie rozwoju turystyki. Materiały i studia,* Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach, Katowice, 2012
35. Borodako K., Berbeka J., Rudnicki M., *Zarządzanie innowacjami w przemyśle spotkań*, 2015
36. Bosiacki S. (red.), Gospodarka turystyczna u progu XXI wieku, AWF, Poznań, 2000.
37. Buczkowska K., Mikos von Rohrscheidt A. (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, AWF w Poznaniu, Poznań 2009
38. *Concept note. Extended Weekend*, WTTC 2021
39. Czernicki Ł, Kukołowicz P., Miniszewski M., *Branża turystyczna w Polsce. Obraz sprzed pandemii*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa, 2020
40. *Destination 2030, global cities' readiness for tourism growth*, JLL -WTTC, 2019
41. *Development Concept. Berlin 2030,* Berlin 2015
42. Działania na rzecz bardziej zrównoważonej turystyki, TSG, Bruksela, 2007
43. Dziedzic E. (red.), *Badania konsumentów usług turystycznych w regionach*, POT 2015
44. *Entidade Regional de Turismo da Região de Lisboa, Turismo de Lisboa. Strategic Tourism Plan for the Lisboa Region*, Lisboa, 2015
45. *European Union Tourism Trends*, UE-COSME, 2018
46. Gaweł Ł., *Rozwój turystyki a polityka zrównoważonego rozwoju miast historycznych (na przykładzie Krakowa),* Turystyka Kulturowa, Nr 10/2013
47. *Gemeente Amsterdam, Plan Amsterdam. City in balance*. Amsterdam, 2016
48. Głabiński Z. (red.) *Sprawnie dla niepełnosprawnych. Vademecum obsługi turystów z niepełnosprawnościami oraz osób starszych*, Forum Turystyki Regionów 2020
49. Gołembski, G. (red.), *Kompendium wiedzy o turystyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009
50. Gontar B., *Etapy rozwoju strategii zrównoważonej turystyki*, w: „Europa Regionum" Tom XXVI/2016
51. González Domingo A., Fosse J., Santos Lacueva R., *The integration of sustainability in tourism policies of major European cities, Eco-union,* Barcelona, 2018
52. Goraczko M., *Raport z analizy potencjału turystyczno-kulturowego Torunia i powiatu toruńskiego*, Turystyka Kulturowa Nr 2/2017
53. Iwaniuk E., *Koncepcja inteligentnej turystyki (smart tourism),* Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Nr 391/2020
54. Juszczak A., *Trendy rozwojowe turystyki w Polsce przed i w trakcie pandemii COVID-19*, PARP 2020
55. Kapera I., *Rozwój zrównoważony turystyki. Problemy przyrodnicze, społeczne i gospodarcze na przykładzie Polski*, Kraków, 2018
56. Kociszewski P., *Turystyka militarna: zagospodarowanie zasobów i funkcja turystyczna w zarządzaniu obiektami,* w: Turystyka Kulturowa Nr 1/2018

57. Kotylak S., *Kreatywność w marketingu produktów sektora przemysłów kreatywnych,* Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 39/2015
58. Kowalczyk A. (red.), *Turystyka zrównoważona*, PWN, Warszawa, 2010
59. Kowalczyk A., *Turystyka zrównoważona - aspekty kulturowe*, (w:) Młynarczyk Z., Potocka I., Zajadacz A., Bogucki (red.), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki, Tom VI, Turystyka zrównoważona*, Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 2010
60. Kowalczyk-Anioł J., *Hipertrofia turystyki miejskiej – geneza i istota zjawiska,* Konwersatorium Wiedzy o Mieście nr 4/2019
61. Kowalczyk-Anioł J., Włodarczyk B., *Przestrzeń turystyczna przestrzenią konfliktu*, Prace i Studia Geograficzne T.62. Z.2, 2017
62. Kruczek Z., Zmyślony P., *Regiony turystyczne. Podstawy teoretyczne. Studium przypadków,* Kraków, 2014
63. *Lessons learnt during COVID-19*, WTTC 2021
64. Lewandowski P., Mućk J., Skrok Ł., *Znaczenie gospodarcze sektora kultury*, Instytut Badań Kulturalnych, Warszawa 2010.
65. *Lokalna Strategia Rozwoju dla obszaru Lokalnej Grupy Działania „Dla Miasta Torunia"* - Załącznik do uchwały nr 2/VII/2018 Nadzwyczajnego Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia LGD „Dla Miasta Torunia" z dnia 30.07.2018 roku
66. *Mairie de Paris. 2022 Tourism Strategy. Development Plan*, Paris 2016
67. Majchrzak K., *Ekonomia dzielenia się i jej przejawy w turystyce*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego – Ekonomiczne Problemy Turystyki, Nr 1/2016
68. *Managing Tourism Growth in Europe. The ECM Toolbox*, European Cities Marketing, 2018
69. Mazur-Wierzbicka E., *Miejsce turystyki zrównoważonej w europejskim sektorze turystycznym*, Handel Wewnętrzny, nr specjalny - wrzesień-październik 2013. Turystyka i rekreacja w rozwoju cywilizacyjnym
70. Mikos von Rohrscheidt A., Plicht P., *Turystyka w czasach zarazy. Jak współczesne epidemie zmieniają turystykę kulturową?* Turystyka Kulturowa Nr 2/2020
71. *Młynarczyk Z, Potocka I., Zajadacz A., Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki. Tom VI. Turystyka zrównoważona,* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Seria Turystyka I Rekreacja – Studia i Prace nr 6, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2010
72. Nawrot Ł., (red.) *Kierunki rozwoju współczesnej turystyki*, Uniwersytet Ekonomiczny, Poznań, 2019
73. Niezgoda A., Nawrot Ł. (red.), *Kierunki rozwoju współczesnej turystyki*, Poznań, 2019
74. Niezgoda A., *Zmiany społeczno-kulturowe a rozwój turystyki zrównoważonej*, Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Handlu i Usług w Poznaniu, Tom XiX/2010
75. *Nowacki M , Awedyk M., Kowalczyk-Anioł J., Królikowska K., Pstrocka-Rak M., Rak G., Strategie rozwoju turystyki w Polsce w kontekście zrównoważonego rozwoju,* Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, 2017
76. Nowacki M., Kowalczyk-Anioł J., *Determinanty rozwoju turystyki w miastach inteligentnych*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia vol. LXXIV sectio B 2019
77. Nowak S. Franczak A., *Regionalne strategie rozwoju a realizacja koncepcji zrównoważonej turystyki*, w: Nowak S. (red.), *Ekonomiczno-organizacyjne problemy działalności turystycznej w regionach*, Katowice 2013
78. Osojca-Kozłowska S.I., *Dziedzictwo wybitnych astronomów - potencjał czy niewykorzystana szansa dla turystyki kulturowej Polski,* Turystyka Kulturowa, Nr 3/2021
79. Pawlusiński R., Zmyślony P., *Gospodarka nocna a oferta kulturowa miast*, w: Turystyka Kulturowa Nr 7/2018
80. *Plan działania na rok 2021 przyjęty przez Radę POT,* 26.03.2021 r.
81. *Podręcznik obsługi klienta-turysty w centrach i punktach informacji turystycznej*, Polska Organizacja Turystyczna, 2020
82. *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce. Raport 2013*, Polska Organizacja Turystyczna, 2013
83. *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce. Raport 2014*, Polska Organizacja Turystyczna, 2014
84. *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce. Raport 2015*, Polska Organizacja Turystyczna, 2015
85. *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce. Raport 2016*, Polska Organizacja Turystyczna, 2016
86. *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce. Raport 2017*, Polska Organizacja Turystyczna, 2017
87. *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce. Raport 2018*, Polska Organizacja Turystyczna, 2018
88. *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce. Raport 2019*, Polska Organizacja Turystyczna, 2019
89. *Przemysł spotkań i wydarzeń w Polsce. Raport 2020*, Polska Organizacja Turystyczna, 2020
90. Przeorek-Smyka R. *Prawne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju turystyki w UE iw Polsce. Wybrane problemy,* Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, 2013

91. Roszak P. (red.), *Camino de Santiago - nie tylko droga. Historia i współczesność Szlaku Św. Jakuba*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2012.
92. Russo A.P., A Re-foundation of the TALC for Heritage Cities, w: *The Tourism Area Life Cycle vol. I: Aplications and Modifications,* red. R. W. Butler, Channel View Publications, Clevedon 2006
93. *Segmentacja turystów krajowych. Kantar dla Polskiej Organizacji Turystycznej*, POT, lipiec 2019
94. *Trending in travel. Emerging consumer trends in Travel & Tourism in 2021 and beyond*, WTTC 2021
95. *Trendy rozwojowe turystyki w Polsce przed i w trakcie pandemii COVID-19*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, 2020
96. Tucki A., Skowronek E., *Nastawienie lokalnej społeczności do rozwoju turystyki. Aspekty teoretyczne i metodologiczne,* w: M. Durydiwka, K. Duda-Gromada (red.), *Przestrzeń w turystyce. Znaczenie I wykorzystanie*, UW, Warszawa, 2015
97. *UN Environment Program and UN World Tourism Organization, Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers*, 2005
98. *Vienna Tourism Board. Tourism Strategy 2020*, Vienna 2014
99. Walas B., *Turystyczny najem krótkoterminowy w ocenie interesariuszy lokalnych*, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk, Zeszyt 275/2019
100. Wikieł M., *Struktura zasobów zabytkowych architektury Torunia i ich wykorzystanie w turystyce*. Praca licencjacka na kierunku Turystyka i Rekreacja - Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych, pod kierunkiem dra Wojciecha Ożgi
101. *McKinsey Report Attempts to Address Overtourism Issues*, WTTC 2017
102. Zmyślony P., *Metody identyfikacji wczesnych symptomów kryzysu funkcji turystycznej*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Handlowej, nr 35/2012

Strony internetowe

103. http://filmowytorun.pl
104. http://pttk.torun.pl
105. http://toruntour.pl
106. http://turystykakulturowa.org
107. http://www.turystyka.torun.pl
108. https://arenatorun.pl
109. https://ec.europa.eu
110. https://eur-lex.europa.eu
111. https://issuu.com
112. https://nhnib.org
113. https://samorzad.pap.pl
114. https://stat.gov.pl
115. https://sustainabledevelopment.un.org
116. https://torun.direct
117. https://visittorun.com
118. https://world-tourism.org
119. https://wttc.org
120. https://www.europarl.europa.eu
121. https://www.gov.pl/web/nfosigw
122. https://www.mosirtorun.pl
123. https://www.pot.gov.pl
124. https://www.torun.pl
125. https://www.unwto.org